

100/20

B 2298

B 2298

Handwritten text, possibly a title or reference, oriented vertically on the left side of the page.

Мухамеди ушурәндәјад.

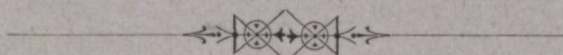
Uurändajate radadel.

G. Bornhöfe

(Eduard Brunberg'i)

reisipildid Ürgimaalt, Palästinast, Egiptusest, Greeka- ja
Italiamaalt.

29 pildiga.

Tallinnas, 1899.

„Eesti Postimehe“ toimetuse kulus trükitud.

Trükitud f. Hessenland'i trükitöjas Stettinis.

1967:4059

Gesföna.

Gnam kui aasta aega tagasi tegin ma oma sõbra Eduard Brunberg'i seltsis suurema reisi, mis 12,000 wersta pikaks wenis ja kolmesse maailmajaosse ulatas. Teekonna üle pidi endist lubamist mööda „Eesti Postimehes“ kirjeldus ilmuma. Kuid lubamine ka hää mees. Olin reisilt koju tagasi jõudnud, leidsin wirnade wiiji pakilisi töösid eest, nii et reisi kirjeldamise pääle enam mõteldagi ei wõinud. Mis siis muud, kui sõbra palwele: Tule ja aita! Ta küll weidi wastu punnis, siis aga sulle kätte haaras ja mind kimbatusest päästis. Päälkirja all „Pühäl maal ja mujal“ maalis ta meie ühisest reisist nii elawad pildid lugejatele filmade ette, et selle üle meie lugejate ringkonnast aina kiitust ja imestust kuulda oli. Ja mitmelt poolt awaldati lehe toimetusele soowi, antagu osawa sulemehe reisi kirjeldused Eesti ilukirjanduse rikastamiseks ka raamatuna välja. Seda soowi olen ma siis ka täita püüdnud. Mündetud nime all — „Uurändajate radadel“ — astuwad nüüd Brunbergi reisi pildid uuesti armsa sugurahwa ette ja loodawad, et nende jaoks siin ja sääl toanurgas weel weidi ruumi jatkub.

Tallinnas, heinakuul 1899.

August Busch,

„Eesti Postimehe“ toimetaja.

1.

Kuda meie kewadet taga ajasime.

Serufalem, ja kõrge taewa linn!"

Kui mina lapsepõlves kirikukooril laulmas läisin, siis hõiskasin jelle laulu esimehe kõrge noodi iseäralise jõuuga rinna põhjast välja. Mu waimusilma ette ilmus taewani ulatav mägi, mäe otjas lumivalge linn, linnal kuldne wäraw ja kullatud tornid, tornide üle sinine taewas. Nõnda pidi Jerufalem olema ja nõnda igatjesin ma teda kehalikult silmaga näha jaada.

Lapse himu jäi muidugi täitmata, sest isa ütles, raha olla wähe, ja ema ei lubanud jalagi teele minna. Negamööda wenisin ise meheks, rändasin, oma kustumata reiihimu wõi hulguise-loomust paitades, mitmest maast ja mulgust löbbi, kuid ristiusu tätkile ei tahtnud jalg kunagi ulatada. Takistuseks oli osalt see, et mina Rothchildist hää wafsa waesem olen, osalt ka paraja reisiiseltjilise puudus. Üksipäini ei püsinud ma pikka teekonda ette wõtta ja hakkasin ma sõpradest kedagi kaasa meelitama, siis jain tawaliselt wastujeks:

„Ega ma totter ole.“

Mõned ütlesiwad weel selgema sõnaga: „Ega ma sinusugune totter ei ole.“

Tülki kümme jarnast wastust ajasiwad mul küsimise himu ära.

Seda suurem oli minu imestus, kui paari aasta eest *U g u s t B u s c h*, keda ma kui kanget ärtmeest kunagi omasuguseks totrats ei arwanud, minu juurde tuli ja lausub:

„Kuule, Gedi, kas läheme Jerufalemma?“

„Ega ma sinusugune jne.“ — oleksin mina peaaegu kostnud, aga mulle tuli meelde, et seekord mitte mina ise küsija ei olnud. Ma wastasin:

„Kas sul siis ka reisiraha on?“

Tema sügas kõrwatagust:

„Minn ärinaaber, Gesti rahwa ainus sõber ja kuulus Gesti algupäralise kirjanduse rohkendaja, tasjib küll palehigis „Matjumäelt“ tuhan-

heid alla ja topib neid mulle tasku, aga wahel on siiski peenike peos...
Midas see siis bige matjab?"

Wõtsime reisiraamatud käpile ja arvasime karwa päält wälja, et tee jalge alla wõime wõtta, kui paar aastat wõõ hästi pingul peame. Minu sõbra laugel läikis küll piisar, kui ta kahetsedes oma westi filmitšes, mille all „paun“ juba üsna ilujasti paisuma oli hakanud, aga ta jäi kindlaks. Nastat kaks korjasime kopilaid, uurisime maataartisid ja lin-nade plaanisid ja lugesime piibli raamatut.

10. märtsil 1898 oli wiimaks teeleminekule kõik walmis: piibel läbi loetud, reisipaunad raamatutega ja pesuga täis topitud, reisipassid ja wõileiwad taskus. Zumalaga jätmiseks kogus wafjalise paras hulgate sõpru ja sugulasi kokku. Soojalt soowiti reisidonne anti tuhat tarka nõuu ja paluti Pühalt maalt mälestusi kaasa tuua. Öhtul kell 11 hakkas rong liikuma. Meie wagoni akna ees kerkliswad kübarad, lehwisidwad ninarõõtikud, helisidwad õnnesoowid; Nalja Märt walas nuttes wesiist kalja meie jälgedele päale...

Küll ütlewad mõned sakjad, bige Gestlane olewat loomu poolest kolmanda klassi inimene; meie aga olime loomuwastalisel wiisil ometi Tallinnast Odesjani teise klassi piletid wõtnud ja õnnistafime oma armu- list riigivalitsust, kes reismist praegusel ajal wahet kõige odawamaks ajawitteks teinud. Minu pileti maksis 18 rbl. 90 kop. ja selle natuke eest anti mulle „tuline“ õigus, pehmete patjade pääl liikudes 2000 wersta ära sõita. Kui hiljemalt Italia raudtee-hindadega tuttawaks jaine, siis tundfime tihti kuuma igatsust kodumaa järele.

Õs oli külm ja pime, wali tuul wapustas wagoni aknaid, kuna meie kewadet taga ajama läksime. Weel paar päewakest ja siis pidi talwe walit- sus lõppema! Mina, kes Tallinna ja Odesja wahet mitte esimest korda ei sõitnud, wandusin, et teinepool Leedolaste raja enam lund ei ole. Busch waidles wastu: tema, kui ajakirjanik, teada kõige paremini, keda ja kus märtsikuu hakatusel rohi kaswab; alles eila jaanud ta Krimmist kirja, kus mustalt walge pääl seista, et jään hiljuti weel 25 kraadi külma olnud. Mina hakkasin oma arwamist pikalt ja laialt põhjenda- ma ja pakkusin wiimaks kihwedu — aga Busch oli magama uinunud.

Tapal raputasin ta uuest üles ja soowisin õnne, sest minu reisijeltsi- line oli üle õõ 30 aastat wanaks jaanud. Puhwetis mälestafime tähtsat päewa sündfal wiisil ja ronisime siis Riia kiirrongi, mille ühetafane, mõnus käik meid peagi uinutas.

Gommikul, kui Walgast juba möödas olime, äratas meid käre hääl ja pudelite kõlin. Meie naabruses oli priske noorherra aset wõtnud, kelle nõost paistis, kui oleks noorherra kiirrongiga maailma ümber reisinud ja iga jaama pääl „karakaid“ wõtnud. Tema istmepaik oli õlle pudelitest sisse piiratud, millede tühjad suud käsiwalt ammuli seisidwad. Wiinise täie pudeli ja klaasiga rändas noorherra ühest pingiwahest teise ja pakkus kaas- reisijatele fudame kinnitust. Peagi loikus klaas minu nina all.

„Pinnige tühjaks!“ pöristas noorherra. „Puhas „Waldschlößchen“ ja tuleb häält südamest. Mina ei joo põhjusmõtteliselt ialgi puhwetis, vaid lasen enesele iga jaama pääl pudelid wagonisse anda. Teiseks ei joo mina põhjusmõtteliselt üksipäini, vaid terve wagon peab minu ja rõõmus olema.“

„Kuhu Teie kõik need tühjad pudelid panete?“ küsisin mina imes-tades.

„Need wiskan ükskhaawal aknast välja; nad näitavad selgesti, kust paigust mina läbi olen tulnud ja on mulle nõnda ütelda Ariadne-lõngaks, et teed koju tagasi leida. Proffit!“

Mina tänasin ja ütlesin, et ma hommitul õlut ei joo. Tema tõmbas näo murinale:

„Kardate wahest oma terwisele kahju? Waadake mind: eks ma ole priiske kui muumatud hülj? See tuleb kõik jellest... Kas kaugele sõidate?“

„Jerusalemma.“

„Se—ruu—ja—?!“

Noorherra pörlas tagasi ja walas mulle poole klaasi õlut julle. Gsimestest ehmatusest toibudes wenitas ta suu kõrwade poole ja pajatas:

„Dhoo, kas arwate, et mina juba üsna tüma mees olen? Kallja-hammas! Mina sõidan Riiga ja loodan, et Teie mind ei unusta, kui Wõnnus maha lähete. Proffit!“

See pigelik noormees ei olnud ainus kaasreisija Tallinna ja Dwinski wahel, kes meile umbujaldust awaldas, kui oma kaugeimat reisisihti nime-tajime. Ühed naeriswad meile suu sisse, teised paniwad „narrimist“ pahaks. Sät keegi uskuma, siis ei juutnud ta imestust warjata, et kaks meieaegset noort meest, kellel pealegi üsna targad näod ees, oma aega ja raha nii tühja asja pääle raiskawad. Nii palju kui meie märku saime, on risti-sõitjad Baltimaalt ära kadunud, kuna mujalt maailmast ja iseäranis kauge-malt Wene riigist igal aastal tuhanded oma uju sünnipaigale lipuwad.

„Piitwi Helweetsia“ lumelised lünkad paniwad minu reisiseltsilise, kes mägesid weel wähe oli näinud, rõõmu pärast laulma. Sln oli ilufaks läinud, päitke paistis foorjalt, pani lumehanged lõkendama ja kinnitas minu usku, et warsti paljast maad näha jaame. Sfeigi Busch hakkas järele andma ja Krimmi kirjasaatjat luiskajaks seletama, kui korraga jälle kange torm ja tuif lahti pääsis ja meie kewadelootused wärskle lume alla mattis.

Tuisu ajal jõudsime Riiga.

Siin pidime wiis tundi järgmist rongi ootama. Oleks farnane äpardus meile wiletsas, aga tundmata wõdramaa linnas juhtunud, siis oleks meil aeg kõndides ja waadates lähtu ära kadunud. Et see aga fuures ja toredas Riias juhtus, mida meie mõlemad kui oma tasku põhja tundsime, siis ei mõistnud meie igawuse pärast muud paremat pääle hakata, kui et „Johanniskeller“'ise läksime ja endile sünnipäewa rooga lauale landa käsksime. Toodi meile kõikisugu Prantsuse-nimelist kribukrabu-kraami, mis küll Gesti kõhtu ei täitnud, selle eest aga kurgulage üsna magusasti

tutistas. Meie „Kallis“ Tallinnas oleksime wist poole reisiraha jarnase mainje eest maksnud ja teise poole jootrahaks pidanud andma, kuna meid Riias kaunis inimlikult kergitati. Wene riigi suurtest linnadest on minu teada üks ainuke Riiaist weel odavam, nimelt Warshaw.

Tänuilikult raputasime kell 3 pärast lõunat Riia raißjaka jaabaste küljest ja astusime Riia-Dreli raudtee rongi, mis paraku päris tigurong oli. Kõik wagonid oliwad rahwast puupüsti täis; nättas, kui oleks Riias katt lahti pääsnud ja elanikud põgenemas. Umbes poolteist tundi pidime püsti jala pääl seisma. Seft poleks suurt wiga olnud, kuid lugu oli see, et meie paari tofina politehniklaste keskele jattusime, kes kuhugile pidu pidama sõitfiwad ja reisi raskuste kandmiseks iga wiie minuti pärast kinnitust wõtsfiwad. Nad oliwad suuremalt osalt Israeli lapsed ja tegiwad wagonis niifugust müdinat, kui oleksfiwad nad Amalekist wõitu jaanud, wõi wähemast Riia-Dreli raudtee ära laubelnud. Pudelid ja klaasid käes, waarusfiwad nad ühest wagoni otjast teise. Meie kõikusime nende keskel kui pillirood tuule käes: üks tõukas eest, teine tagant, kolmas puuris külmarnuki küljelunde wahese, neljas niifutas meie pihta odawa weiniga. Katjusime küll wastu waielda, aga mis ja wäe wastu waidled? Suudid kaebawad tagakiusamise üle, aga kus neid trobikond koos ja jäme ots nende käes, jäläl hoia alt, ristiniimene!

Wiimaks jaimme neist ometi lahti ja wõisime istet wõtta. Pöörasime filmad looduse ilu poolest kuulsa Düna jõe oru poole. Teeäärjed lumehanged warjasiwad küll tihti waate ära, kuid niipalju jaimme näha, et kena jõe pääl — jaanidega sõideti. Meie kewade-loomused wajusiwad nii sügawasje, et juba nduu wõtsime, Wenemaalt niifud kaasa wõtta ja Surru merel linnu lasta...

Meie kõrwal, wagoni teises küljes istus noor abielupaar, kes oma jutu järele pulmareisilt tagasi tuli. Mees oli Poola mõisnik, wana ja küürakas, kollane ja tujane; noorik oli kena kui sügelise kann, erk kui oraw, keel käis tal kui Zatra westki. See on, mehele jaotas ta harwa mõne sõna mofa otjast, seda libedamalt lobises ta aga nõgusa noorjandaga, kes tema wastas istus ja kelle mustad filmad tema lumivalge tornkraega wõidu läikifiwad. Reid kolme waadeldes wangutas perepapa Busch kahtlajest pääd ja mina õnnistasin jalamahti oma ilmafiüta poisimehe-põlwe...

Dwinskiist sõitsime kiirrongiga Wilnasje. Voorimees, kes meid odawasje wõrastemajasje pidi wedama, pidas meid wist maskeeritud miljonärideks, sest ta wiis meid toredasje hotelli, kus meid armuga toideti ja uinutati, hommikul aga ilma armuta kooriti. Meie jättsime selle õnnetu linna waatamata ja wurasime sedamaid Belostoki poole edasi.

Wilna ümberkauded mäed ägasiwad weel paksu lume koorma all, aga kui meie neist alla lagedale maale jõudsime, mustas ja kollendas meile igast küljest paljas maapind wastu.

„Hõisjah, etš olegi kewade käes!“ hõiskasime meie ühest juust.

Lõuna-õhtu raudteede rong, mis meid Belostokis pääle wõttis ja

ilma wagoni-wahetuseta Odesšasse — 1050 wersta — pidi wiima, oli wäga pikalbane, sejt ta tarwitas sõiduks ligi 40 tundi. Olesime küll palju rutemalt wõinud sõita, aga ei raatsinud raha wälja anda. Suurematel raubteedel on nimelt igalpool see paha wiis, et nad suurema kiiruse eest ikeäralist jootraha nõuavad. Nad on sellepoolest meie postipoiste farnased: töötad ja rubla jootraha, siis kuuksel sõidu ajal tuult oma kõrwade õmber winguwat; oled ja aga „kahekümnekopikane herra“ (postipoiste suust wõetud sõna), siis wõid ühe jaamawahega wanaks jaada. Et meil sel puhul rohkem aega kui raha oli, siis leppisime lihtja reisirongiga ja tegime jüdamed kangeks, kui tagant tulewad kiirrongid jaamade kohal meist mööda kärrutajiwad.

Meie kewade-rõõm oli lühike. Kui meie rong Minski rabadest läbi oli weninud ja Woldinia kõrgustiku selga ronis, hakkas jälle lund sadama, lume kannul tuli külm wihm, siis pakis udu ja jälle wihm. Õlm oli nii ropp, et meil himu ei olnud aknast wälja waadata. Näha ei olnud etse midagi. Jaamade wahel enamasti lage maa mõne kõngu wajunud külalasega, siin ja seal wabriku suitjenuid korsten, wafjalites räpased juudid, jopafed pörandad ja ilmatu kõrged puhweti-hinnad.

Reisilõbu pidime wagoni seinade wahelt otsima. Wagon oli päris tore, auruga soojaks kõetud, õõsel gaasitulega walgustatud, sohwide wedrud nii pehmed, et kas upu laiskuse sisse ära; meie ei teinud muud kui aelestime, lugestime ja magasime. Konduktorid oliwad wiisakad, kaasreisijad niisjama, üks ainuke maha arwata. See oli päält näha suur elukas — kõige wähemast würsli toapoisjs. Ta tuli teise õõ hakatufel suure raginaga sisse. Wiis kimpu ja seitse pampu oli tal kaafas. Oma märga kaskat raputas ta nii, et wagonis wihma sadama hakkas. Oma kolikraamiga ladus ta kolm pinki täis ja heitis ise neljandama pääle pikali, wandudes, et kõik paremad platsid ära wõetud. Ühe kimbu oli ta minu jalgotsi mahitanud. Õõsel liikkasin ma kimbu kogemata jalaga maha.

„Arge puutuge wõõra asja külge!“ kargas suur elukas kui tiiger minu kallale.

Mina palusin wabandust ja pistsin paberossi suhu.

„Arge siin suitsetage, mina ei jalli jeda!“ keelas tema waljusti.

Busch ärkas magusast unest ja hakkas nurijema: „Mis lõnamees see õige on, et temast sugugi rahu ei saa?“

„Arge siin waljusti rääkige, mina tahan magada!“ kargatas suur elukas.

Kui hiljemalt uued reisijad sisse tuliwad ja tema kolikraami pinkidelt maha loopima hakkasiwad, jattus ta nendega nii suure kalluse sisse, et konduktorid ja shandarmid wahele pidiwad astuma. Siis tuli wälja, et suur elukas priipiletiga reisis, mida ta raudtee waltsufes teentwa sõbra sõbitufel kätte saanud. Sme, et niisugusel ka weel sõbr on!

Odesja ligi kadus lumi täiesti ära; lagedal maal ei ole meie teda sel kewadel enam näinud. Kui meie toredast Odesja wafjalist wälja astu-

sime, jadas muidugi jälle wihma kui oawarrest. Beeloitude wahelt läbi tüürides jeadsime jammud linna keikpaiga poole. Meie esimene siht oli Püha Eliase kloostris abiafutis (подворье).

Gesti lugeja raputab siin wist pääd ja nõuab seletust. Siin ta on: Türgimaal, Gallise poolsaare idapoolses Jopis seisab wanast ajast kuulus Athose mägi, mida juure hulga Greeka-Digenju kloostrite pärast, mis tema külgedel pestisewad, ka Pühaks mäeks (Hagion Dros) kutsutakse. Esimesed kloostrid tekkiswad siia 9. aastajaja lõpul, kuna Greeka keisririik weel õitses. Türlased jätsiwad omal wõiduteel Athose kloostrid puutumata ja wiimaste arm kaswas Wene ajutuste läbi weel suuremaks. Püha paigana tõmbab Athose mägi igal aastal juure hulga usurändajaid enese poole. Rändajate korjamiseks ja koristamiseks peawad mõned Athose kloostrid abiafutusi wõi wõbrastekodasid Odesjas ja Konstantinopolis. Digid usurändajad on ju enamasti waejed, wähe haritud inimesed, kes juurtes jadamalinnades kergesti kelmidele ohwriks langewad. Neid selle eest hoida ja neile teed igapidi tajaseks teha — see on kloostriliste wõbrastekodade kiiduwääriline otstarbe. Usurändajatele pakutakse siin peaaegu ilma hinnata öömaja ja ülespidamist, neile muretsetakse reisiluba, kellel jeda weel ei ole, ja odawad sõidupiletid kätte, ilma et rändaja ise jalga pruugiks liigutada. Sõit laewa lael Odesjast Jassani ja jäält tagasi Odesjaesse ei tule usurändajal rohkem kui 25 rubla maksma, ülespidamine Odesjas, Konstantinopolis ja Jerusalemmas ei maksa peaaegu midagi. Sel wiisil wõiwad ka päris waejed Wene alamad pühasid paiku kumardamas käia, kui jüda kujukub.

Uju pääle ei waadata. Mungad wõtsiwad meid ijaliku lastusega wastu ega minnud oma olekut, kui ütlesime, et meie Greeka-Digenju-lised ei ole. Meile anti lihtne, puhas kamber, mis kloostris kõige parem öeldi olewat, kanti justisew jamowar ja jaiad lauale ning pakuti lõunaks paastutoitu, mida meie aga tänuga tagasi lükkasime, teades, kui walju jeaduse all kloostriköök seisab. Pääsid, kajuti piletite hinna ja weel 2 rubla sissimineku raha Türgi riigi hääts, mida see oma konsuli läbi iga reisisja käest wõtab, andsime kloostris eestseisja kätte. Shtuks lubati kõit, mis ärareisimiseks waja, walnis toimetada. Nurulaew pidi teisel hommikul ära sõitma ja kaks tundi waremalt woorimees meid usse ees ootama.

Meile enestele ei jäätud, nagu lastele, otse midagi mureks, ja nõnda wõisime, kui wiim järele jäi, rahulise jüdamega linna jalutama minna.

Teiste suurte linnade kõrwal on Odesja nii noor ja nõgus kui waewalt keegi muu. Tema karme kaswamine ajab imestuse pääle. Minewa aastajaja lõpul seisiwad siin weel Türgi kants ja Tatrata küla. 1789 wõitsiwad Wenelased kantsi ära ja tema ajemele tekkis linnate, millele Katarina II. praeguse nime andis, Greeka ajutuse Odesjose mälestuseks, mis wanal ajal siin lähedal seisnud. Aastal 1841 oli linnal alles 25,000 elanikku, nüüd aga 400,000. Nendest on umbes pool osa

Wene jugu, üks weerand on Juudid; muidu on siin veel palju Armenlasi, Saaklasi, Greeklasi ja muid Euroopa seeklasi, kes peaaegu terve kauplemise oma kätte on kiskunud.

Linna nultsjad on latad ja käiwad nii otsekoheselt teine teisest läbi, et lindudele taewa all malelauaks kõlbawad. Pääuultsitate ääri kaunistawad puude read, nende taga lumawad ilusjad, kirjumäärwillised majad. Kenam paik on mereäärne bulwaar (jalutamisepaik) endise Türgi kantsi kohal. Maa poolt piirawad teda kõrged ja toredad ehitused sisse, puhtad liiwateed keerlewad pöösaste ja lillepeenrate wahelt läbi, määratu trepp, 5 jülda lai ja ligi 200 astet pikk, wiib alla sadamasse; mastide metja tagant sinab otjata meri.

See on aga sadam! Tema nelja jopi sees wõiwad 1000 juurt laewa wabalt liikuda. Mere woogude wastu kaitseb teda wersta pikkune tamm, mida juure kauguse pärast film waewalt seletab.

Sadama ligidal, nultsja pääl, seisawad roheliste laudade taga rahawahetajad. Et meil Türgi kopitaid waja oli, siis wiskasime paar poolimperiali laua pääle ja käskisime neid peenikejeks teha. Wahetaja ladus meile terve laju ümmargusi ja lopergusi lataksid ette; ühel oli aut sees, teisel kiri kistunud, kolmandal äärest tükk ära lõigatud, aga wahetaja wandus, et kõik pidi hää raha olema ja wõttis wahetamise eest 10 kop. mehe päält. Konstantinopolis ei tahtnud jandidgi meie „häid“ rahajid wastu wõtta ja meie olime kumbgi umbes 7½ rubla targemaks saanud.

Dösel ei saanud ma und silma. Munkade südamed on ristisõitjate wastu küll pehmed, nende jängid aga jeda kõwemad; linadest ei tehtud juttugi. Kömin ja müdin, kellalöömine ja laulmine kostis mulle terwel ööl kõrwu. Hommikul küsisime munga käest, kes meile theed ja jaija tõi, kui palju meie jüdamliku tänu kõrwal puhast raha wõlgu oleme. Tema wastas, et öömaja ja ülespidamine midagi ei maksja, aga kui kloostri hääks natukeste tahame ohwerdada, siis olla see meie oma asi. Meie ohwerdasime natukeste ja tema surus meie käja nii jõwalt, kui oleksime meie kloostriile ei teä mis hääd teinud.

Tänulikku südamega lahkusime lahketest munkadest ja sõitjime kloostri poolt kutsutud woorimehega aurulaewa „Kuninganna Olga“ juurde, mis meid esmalt Konstantinopolisse pidi wiima. Sadama sillutus oli wäga wiletjas korras; peaaegu oleksime omad päewad poriaugus lõpetanud.

Meie aurulaew oli määratu must mürakas; reisiraamatü järele pidi tema ruum 7885 tonni juur ja tema majinatel 3400 hobuse jõudu olema; „Wene aurulaewa- ja kaubajelts“ on tema õnneline omanik. Reisisajid oli wähe, jeda rohkem loomi; wahetpidamata tõstis aurukraan laiade rihmade abil hargi ja lehni sadama sillalt kõrgesse ja pillutas nõid õrnasti laewakere kivistitudesse.

Pühapäewal 15. märtsil, hommiku kell 11 ujusime sadamast wälja.

Im oli wilu ja niiske, päts udu kattis linna, mis muidu mere poolt lena waadata oleks olnud, täiesti ära. Peaaegu seljamaal silma-

pilgul, kui „Kuninganna Olga“ oma uhke nina lahtise Musta mere wahu siise pistis, kadus ka Kodumaa rand meie filmist.

Rõige selle päewa jadas peenikest seenewihma. Meri ei olnud est-otja mitte üleliiga rahutu, aga kui õhtusel ajal Krinmi poolsaare warju alt wälja saime, tuli meile Isonahommiku poolt niijugune maru mühades wastu, et aurulaew kui hiiglaste häll õõtsuma hakkas. Mina istusin laewa lael olewas majakeses ja waatajin murega, kuida laewa nina kordamööda taewasse lerkis ja kuristiku põhja wajus. Sunre laewa liikumine on muidu lena waade, mis madruste südant rõõmsaks teeb ja luuletajaid tööle erutab, kui nad seda kindlal pinnal seisest näewad. Mina aga mäletasin, et see luulelik liikumine mind, kui ma mitme aasta eest põigiti Musta mere üle sõitsin, oma sündimise tundi ära wanduma ja peaaegu merde hüppama oli pannud.

„Mina lardan merehaigust,“ ütlesin ma Buschile.

Tema wastas külma werelisel: „Tühi kartus. Mina olen laewaga Riias ja Peterburis käinud, aga merejumalale ei ole ma weel kordagi ohwerdanud. Merehaigus ei ole wiist muud midagi, kui nõrga inimese mõttekujutus. Ole aga hästi julge ja tee meel kindlaks, siis ei juhtu sulle midagi.“

Tuli see nüüd sõbra mehijest sõnast wõi sellest, et mina merega juba lähemat tutwust olin teinud, aga ma märkasin rõõmuga, et laewa liikumine mulle seekord suuremat pääwalu ei sünnitanud.

Meitega koos istusiwad majakeses mõned kaasreisijad, ijandad ja emandad. Enne tormi algust oliwad nad kõik hääs tujus, westsiwad magusat juttu ja kiitsiwad laewa wagast käiku, aga kui tuul puhuma hakkas, läks pea üks, pea teine näost ja filmist halliks ja tuigerdas uksest wälja „wärsset õhku tõmbama.“ Wiimaks tõusis ka Busch istmelt ja seletas, tema tahtwat krunutist raamatut tuua. Ratukese aja pärast läksin mina tema järele. Ta seisis kummardades ja lälkastades pesuwaagna ees. Waagna põhjast paistis osake meie wiimsest Isonahöögist. Mina näitasin näpuga sinnapoole ja küsisin:

„Kas see ongi see nõrga inimese mõttekujutus?“

Tema käs kis mind rabasse minna ja heitis ägades woodisfe.

Õõsel läksin ma weel korra ükspäini laewa laele. Wali tuul mühi-
 jes wäsimata jõuga, wintfutäs laewa, ilma et ta selle toredat käiku oleks juutnud takistada, ja pek kis mulle külma wihma wastu filmi. Taewas oli must kui tõrw, laewa ümber walitjes pilkane pimedus ja mustawast sügawusest kostis mere wihane Lohin. Minu jüda läks kurwaks. Digi nädala olime nüüd juba reisi pääl, üle 2000 wersta olime Isona poole nihkunud, aga weel ei olnud meie ühtgi lena päewa näinud. Millal tuleb ja, Isonamaa õitsew kewade oma helkiwa taewaga ja armsa sooja päikesepaistega? . . .

Sommikul hilja äratas Busch mind rõõmuhüüdega: „Tõuse üles, ilm on ilus ja n.a.a paistab!“

Mina kargasin, kaks jalga korraga, woodist maha, ajasin watid selga ja tõttasin trepist üles. Hele valgus tegi esiotsja mu silmad tuhniks. Minu meelest oli ime jündinud. Soojalt säras päike sinisejt taewast, meri läikis rohkest ja tegi nii wagaše lambanõ, kui ei oleks ta ialgi üht ainust talle jaba ära neelanud. Lääne pool kollendas laugel liiwane Türgi rand, weel laugemal sinasiwad üfistud mäekingud. Tuul oli täiesti waitinud, õh! soe ja pehme, nagu meil waewalt Jaanipäewa ajal.

Kuna paremal pool rand ifka nähtawale jäi, hakkas laewa nina ees sinine, udu sarnane wiir merest üles kerkima; see läks tihedamaks ja wärwikamaks ja selgus wiimaks ofalt kollajeks, ofalt rohlijeks mäeseljaks. See oli juba Asia rand, mis siin Europa omaga päält näha täiesti kofku sulas. Minult walge majakas ja Asia mägede õrnem karw awaldasiwad imelikku maalõhe hakatust, mis siin paigus maailmajagusid lahus ja meresid ühendab.

Uhte kääninga libises meie luew Bosporuse (Konstantinopoli merekitfufe) suhu. Weepind oli siin tafane ja selge kui peegel. Kaldad on mõlemal pool kõrged ja järjud. Wanad, lagunenud kindlused ja wäikesed, lasti sarnased majakesed waatawad ülevalt alla. Mägede külgedel haljendas rohi, mere kaldal lippasiwad lapsed paljajalu ja kalamehed lootfikutes tõotasiwad särgiwäel. Meie jüdamed paisusiwad rõõmust, jesh nüüd oli meil lääes, mida meie kaua pikifilmi olime oodanud: kewade, õitjew lõunamaa kewade!

2.

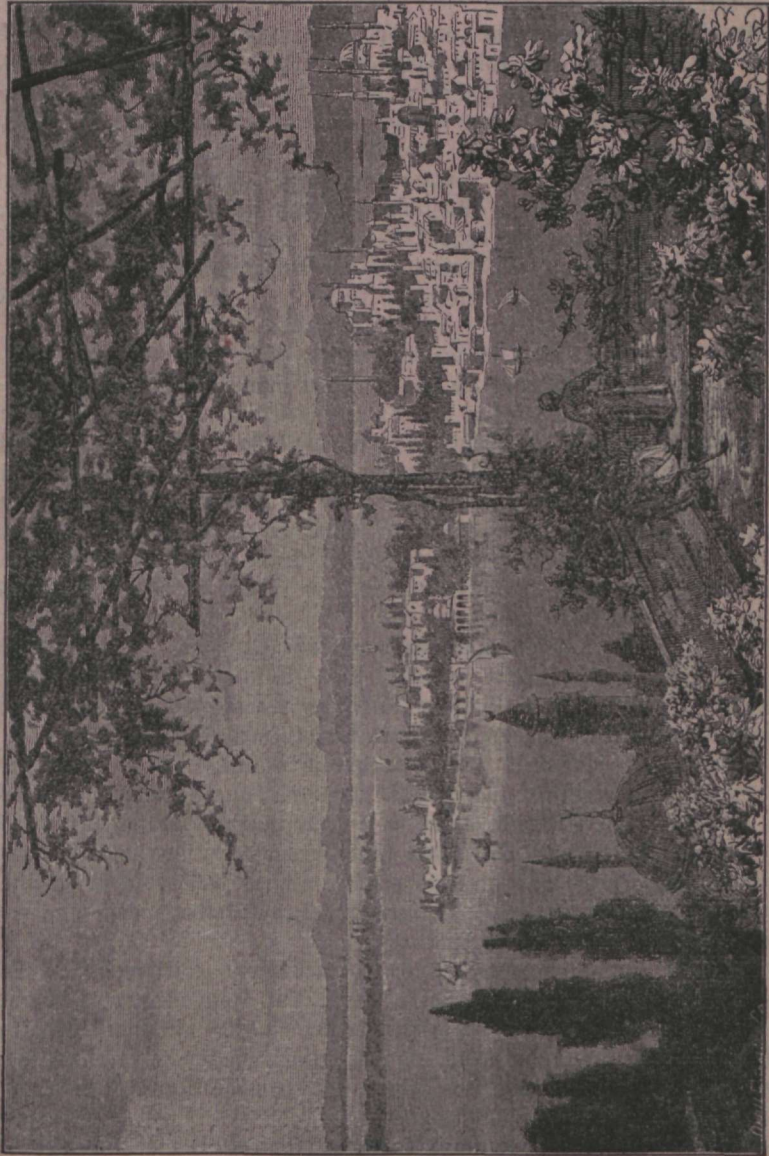
Teekond mööda Türgi randa.

Bösporus ei ole muud kui soolane jõgi, mis Musta mere weelligjust parajal möödul wähendab. Ta on sügaw kui meri, kujukil üle 2 wersta lai ja paiguti nii kitsas, et loerte hautumine Afsast Europasse kostab, nagu juba wanaaegsed kirjanikud tunnistawad. Tema kallaste ilu on lugemata laulikuid waimustanud. Mina ei ole laulik, aga waimustatud olin ma ometi. Mu meelest oli, kui Konniksin ma suurel päälinna teatris üle näitelawa, kus aga paberist kulisfide asemel üks kirju mäemuff teise tagant wälja wenis. Mägede wahel awab ennast üks ditsew org teise järele, linnad ja külad, wanaaegsed lossiwareded ja uueaegsed kantsid teemad mööda libisedes filmad kirjuks. Linnade wahesid täidawad heledasti wärwitud paleed ja suwemajad, rohelsjed aiad ja kömmukad metsajalgud. Puundest torkawad oma kentjaka kuju pärast kõige päält piniad ja küpressid filma; esimesed on wihmawarju jarnased, peenikeste tüwi ja laia ladwaga, teised pikad ja sirged kui gardewäe soldatid.

Wee pääl walitseb elu ja liikumine, kui oleks terve Bösporus üks ainuke sadam. Mida enam meie Konstantinopolile läheneme, seda tihedamalt seisawad mõlemal pool majad koos; alumised lerkiwad päält näha otse sinise wee seest wälja ja ülemised roniwad teine teise bladele astudes sinisesse taewasse. Kus kohal Türgi päälinn dieti algab, on raske ütelda.

Esmaspäewal, kell 3 pärast lõunat heitis „Kuninganna Olga“ Kuldsarwe suus antru wälja. Tubli laew! Dornist ja uduist hoolimata oli ta oma 600 wersta 28 tunniga ära sõitnud. Nüüd jäi ta umbes $\frac{1}{4}$ wersta kaldast eemal seisma. Terwes Türgi riigis ei ole nimelt niisugust sadamat

Константинополь Серай и Гостя мостега.

olemas, kus suured laewad otse kalda wõi silla äärde wõtkiwad minna. Reisisjatele on jee suureks tüliks, paadimeestele õnneks ja Türgi walitsusele — kõik üks puhas.

Kuldjarn on jõe jarnane merejopp, oma jüganuse ja laiuse pärast maailma sadamete seas üks kõige parematest. Ta lahutab Konstantinopoli kahte jalku. Meie ees seisib pahemat lätt päris Türgi linnajagu Stambul, millest madal Serai neem ja kaks määratut ehitust, kuuljad Sofia ja Zeni Dshami mosheed kõige esmalt silma paistiwad, paremat lätt enam Europa laadi alewid: Galata oma kõrge, jämeda torniga ja ülewal mäekingul Pera. Linna üleüldine pilt on siit mere poolt waadata ütle mata tore. Majade tihe kogu kerkib otse wee äärest üles ja laguneb mitme ümmarguse kingu üle laiali. Haljendawad aiad ja puud wakkja majade-mere keskel, lugemata mosheede kummid ja saledad tornid teewad pildi kirjuts ja elawaks.

Raua ei saanud meie jeda ilu imetseda, sest meie fattusime mererööwite kätte. Teist nime ei tea ma neile punamütsilistele ja laiapätkilistele kurjategijatele anda, kes lootusikutega meie laewa sisse piirasiwad, koleda kirjaga parda üle ronisiwad ja reisisjate kallale tikkusiwad. Busch ja mina walmistasime endid wõitlusele ja töötasime oma elu kallilt müüa, aga siis kuulsime, et need mitte mererööwolid ei olnud, waid paadimehed, kes reisi jaid maale soowisiwad wiia. Meil ei olnud nendega midagi tegemist. Lobja meeste järele nägime nimelt Wene munkasid laewa laele tulewat. Neile ütlesime, et meie usurändajad oleme, ja nemad wõtsiwad meid jedamaid oma kaitse alla.

Laewa trepi ees seisib munkade paat kahe jõudjaga. Sääal wõtsime istet ja sõitsime Türgi tollimaja ette. See oli kumis wilets ulualune, ametnikkusi, pakikandjaid, reisi jaid ja kõikisugu kraami täis; meid muljuti ja tõugati siin haledal kombel ja kõrwad karjuti meil kõiki maailma keeli täis. Munkadest oli meil siin juur abi ja toetus. Teistel reisisjatel nähti otjata waidlemist ja wandumist waja olewat, enne kui nad sest põrgu eeskojast läbi pääsiwad, kuna meie oma jõudgi lahti ei pruukinud teha. Mungad tüürisiwad meid ilma juure waewata rahwa mere laenetest läbi, näitasiwad Türgi tolliwahtidele mööda minnes meie asju ja passisid, fortjasiwad paar sõna Türgi keelt, ametnikud nokutasiwad oma punajaid tuttmütsisid ja meie wõtsime minna.

Paari minutiga jõudsiime Pülha Panteleimoni abikloostriisse. See on suur, mitmekordne maja ja seisab, nagu kõik Konstantinopoli majad, kitsa ja porise uulitsa ääres. Wastuwõtmine oli siin niisama lahke, kui Desjas, kuid kamber, kuhu meid sisse mahutati, oli kenam ja ruumikam, aknatel puhtad kardinaad, wooditel pehmed wedrumadratsid ja lumiwalged linad.

Rambrit pidime ühe reisi jaga jaotama, kes enne meid siin aset oli wõtnud. See oli Wene ohwitser S., kes paar päewa enne meid Sewastopolist tulles siia oli jõudnud. Tema oli ennaft kaheks kuus teenis-

tujest lahti wõtnud ja tahtis jelle aja Kairos rahulijelt ära elada, kuid lugu läks tal meiega kokkujuhstumise pärast hoopis teisiti. Kuuldes, et meil umbes niisama palju kapitali, aga palju laialisemad reisivu plaanid, kui temal, jäi ta mõtlema ja mõtles enese aegamööda nii suure wainuis- tuse sisse, et oma esialgsest plaanist taganes ja ennast meile selfilijeks pakkus. Esiime siis käed kokku ja tema jäi meie trummiks reisirijeks Asias, Afrikas ja Europas, kuni meie teeharud Saffamaal lahku läksiwad.

Konstantinopoli uulitsaelu ja mõne muu asja üle olen mina endisel ajal wõõraste hallikate järele mõndagi kirjutanud. Nagu nüüd oma silmaga nägin, ei ole lugu sest jaadil sugugi teisiks läinud, ja ma ei arwa jeda suureks patuks, kui endisest kirjeldusest jeda ja teist asja tõrdan.

Linna wälimise kuu ilu lõppeb, nii pea kui sa jala linna sisse tõstad. Uulitsad on kitsad, wiletjasti sillutatud ja kubisewad inimestest kui mesipuu lindudest. Snimeste seljas wirwendawad weibrad ja narrikad riidehilbud, otjekui oleksiwad kõik Hommikumaa rätsepad pääst hullule läinud. Harwa näed sa kahte inimest, kellel ühesugused watid seljas on.

Poed ei ole muud kui urtsitud wõi koopad. Sääli istuwad kaupmehed rüütsis jalgadega, jahkerdawad, suitsetawad otsata pikki piipusid, sülgawad üle uulitsa ja haigewad — Türgi moodi. Poodide ees luusiwad ja luurawad kerjused, hulgused, eesliajajad, kaubakandjad ja muud patused. Türgi naesterahwad, wikerkaari karwa hilbud seljas ja walged loovid näo ees, libijewad falkade kaupa nagu wainud mööda. Igalpool lama- wad ja loigerdawad laisjad, poolnälginud koerad. Need on kärnadega kaetud, sagedasti ära kõrwenud karwadega ja lõhki kärisenud nahaga. Nälja ja palawuse pärast on nad nii nõrgad, et ennast ühegi elawa looma eest ei liiguta. Ma nägin, kuida suur lambakarri nende üle läks, ilma et koerad muud oleksiwad teinud, kui et weidi õhkasiwad ja tolmu pärast aewastasiwad. Türklased ei tapa neid kui roojaseid loomi ialgi, aga nad tallawad neid jalgega, pilluwad kiwidega ja kupaatawad keewa weega. Ometi on koertel Konstantinopolis suur tähtsus, sest nemad on linnale terwijehoiu-kommissioniks ja uulitsapühkijateks. Nad jõowad kõik oma nahka, mis maha wifatakse, olgu asi jõödaw wõi mitte. Pääle koerte on kõik muud loduloomad linna uulitsatel luusimas — ihearanis aned ja kitsed. Iseenesest on mõista, et jeda, mis loomakesed uulitsa päälle kukkuda lajewad, keegi inimese hing ära ei korista.

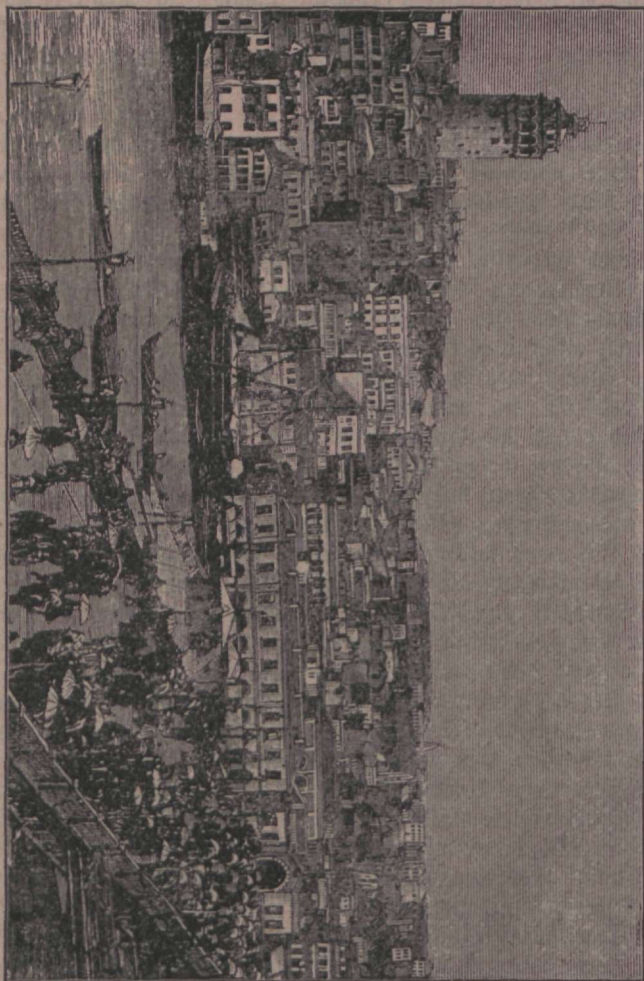
Sellepärast on Konstantinopoli uulitsa-elu fäherdane plit, mida nina kinni hoides üks kord eluajal makjab waadata — aga mitte rohkem.

Konstantinopolis on palju juuri ja ajaloolijes mõttes tähtsaid ehi- tusi, kuid wähe on nende hulgas niijuguseid, mis oma wälimise kujuga waataja silma rõõmustawad; mitmed tuletawad otse waremeid meelde, astud ja aga sisse, siis leiad tihti nii palju riklust ja toredust, et sul filmad kirjuts lähewad ja suu ammuli jääb. Wanast Greeka ajast (linn on oma

2500 aastat wana) on wäga wähe mälestusi järele jäänud. Türlklased on meistriid lõhkuma.

Meie algasime oma ringkäiku Galata tornist, mida lugejad pildi

SinDofarwe käärt Galata filia ja torniga.

pääl näewad. Torn on endisest Venualaste lossist järele jäänud ja aastal 1348 ehitatud. Tema paksude müüride taga hirwitasiwad ülbed Genua kaupmehed iga kord wäetimate Greeklaste üle, kui nad neid kurjasti oliwad petnud ja jelle eest malka pidiwad saama. Praegu pestjewa torni

otjas tulewahid ja uudishimulised reisijad imetsewad jäält alla wahtides Konstantinopoli petlikku ilu.

Torni ligidalt algab Suur Pera uulits. Konstantinopoli tänawate feast on see kõige enam suure linna uulitsate nägu, sest ta on sillutatud ja tema ääres seisawad Europa jaadikute paleed, teatrid, tingeltanglid, suured trahterid, toredad poed ja mund raha matmise paigad. Uulits keerleb kui ufs mäest üles; lai ei ole ta kusagil, aga hobuserandtee, loomade karjad, koerte salgad ja soldatite trobikonnad teewad ta paiguti nii kitsaks, et läbitäimine tüüks ajaks ummuksesse jääb. Kergem on küll traatkõie-raudteega Galatast Pera mäe otja pääseda, aga see läib paraku ühest otjast teiseni pimedast august läbi. Uulitsa wiimnes otjas seisab väga suur ja tore kasarm. Nagu meie ka mujal Türgi linnades nägime, ei armasta Türgi walitsejad misgi asja pääle nii rohkesti raha raiskata, kui kasarmute pääle.

Pera elanikud on suuremalt jaolt Genua ja Venetia kaupmeeste järeltulijad, kuid rohkesti Armenlaste ja Greeklastega segatud. Nende kombelise elu ei liideta mitte. Mehed olla esimesest kuni wiimseini kelmid, hooplesjad ja priiskajad; naesterahwastel on ilusad näod ja uhked hilibud, aga kohaline wanafõna ütleb: tahad ja hukka minna, siis loki Perast naene!

Teinepool Pera alewit wiib hää lai sõidutee jõgawa oru põhjast läbi ja siis jälle mäest üles Silbis-Kioski (s. o. „Tähe-lossi“) juurde, kus praegune sultan Abdul Hamid II. põlijelt elab. Sultani palee ei ole suur, ei ka väljaspoolt väga tore, aga ta seisab kena koha pääl kõrgel mäetipul ja meelitab juba kaugelt silma oma walgete seinade ja roheliste akna-luukidega. Ilusad aiad ja puestikud ehiwad mäekülgesid. Laialised, aga iluta kõrwalised hooned, naestekojad, peretoad, tallid jne. annawad aimu sest ilmatu suurest inimeste ja loomade hulgast, mida Türgi walitseja peab toitma.

Mäe jalal, Bosporuse kaldal, seisawad palju suuremad ja toredamad keiserlikud paleed Dolmabahçe ja Tshiragan, aga praegune sultan ei tõsta neisse jalga, sest esimeses tapeti tema isa, sultan Abdul Afis ära, teises peab tema õnnetu wend Murad, kes lühikeste walitjuse järele trooni kaotas, praegu veel elutsema, kui ta mitte ära tapetud ei ole. Paleede seespidist toredust, mis otse muinasjutuline peab olema, ei jaanud meie näha. Wärawate ees loigerdawad soldatite trobikonnad, kes kedagi palumata wõbrast ligi ei lasje tulla.

Kaks pikka silda wiiwad Galatast Kuldjarwe üle Stambulisje. Nime poolest on üks sild uus, teine wana, kuid päälinna kohta on mõlemad wanad ja wiletjad küllalt; ülemineku eest wõetakse maksu, mida aga paraku mitte sildade parandamiseks ei tarwitata. Muudu on sildadel ka oma hää kül; kui sa hirmsat trüginat, müra ja kõra ei kardad, siis wõid siin tundide kaupa Hommikumaa uulitsa-elu ja üleilmlist rahwus-

teadust nurida, ilma et Konstantinopoli uulitjate lõhn sulle — merehaigust jünnitaks.

Uue silla üle minnes jõname esmalt haifewale kalaturule ja siis juure, 17. aastajal ehitatud Zeni Dshami (Uue moshee) juurde, mille kirjud seinad, ümmargused kummid ja sirged tornid meie silma tähts ajaks wangistasiwad. Natukene maad eemal seisab Kuldsarwe juu ääres kaunis wähepoolne pääwafjal; siit algab ainuke raudtee, mis Türgi päälinna Europaga ühendab. Edasi kõndides heidame kallatud aknatrellide wahelt pilgu kahe Türgi sultani matuse-kabeli (turbee) sisse. Kabel on marmorist ehitatud, seinad jeeftpoolt kirjaks wärwitud, põrand jalgriididega täiesti kaetud. Marmorist tahwlite all puhkawad sultanid Abdul Hamid I. ja Mustafa IV. Saudade kohal seisawad tühjad ilukirstud, kallite waiwadega kaetud ja seedituust wäga kunstlikult nikerdatud aedadest sisse piiratud; kummagilpool aeda seisab mehekõrgune hõbelühter wahakuunlaga. Korani käsitirjad ja kuldtähtedega seinade pääle maalitud falmid tõendawad, et õndjad sultanid Muhamedi usku olnud. Sarnasid turbeesid on Konstantinopolis mitu olemas.

Mujal Europas nimetatakse Türgi walitsust tihti „Kõrgeks wärawaks“. Selle nime on ta juurest, nõdust hoonest jaanud, millel tõesti kõrge wäraw on. Endisel ajal asustiwad siin Türgi juurwesitrid, praegu aga sifemiste ja wälimate asjade ministeriumid.

Endine Türgi sultanite asupaik Serai (s. o. lojs) on oma nüüdsele näol laiuline ja inetu pool lagunenud hoonete kogu, mis oma ette terve linnajao wälja teeb. Kõrge müür piirab teda igast küljest sisse. Keiserlikkudes elutubades, kus ennemiste maailma ajalugu sepitseti ja rohkesti werd walati, pesitfewad nüüd muuseumid ja koolid. Toredad aiad, kus sultanite kodukanad omal ajal puude wilus lilledel lõhna nuusutanud ja kannelt kõlistanud, on umbrohtu ja ohakaid täis. Warju ja lõhna on siin praegugi weel küllalt, kuid Hommikumaa kenade asemel luusid harwa mõni Hommikumaa hulguis pööfaste wahel ümber ja kõrwu lõhestaw wile paneb metsa kajama, kui raudtee-rong põigiti aiast läbi wurab.

Serai õhtupoolsest wärawast (Bab i Humajun) wälja astudes seisame sedamaid Konstantinopoli kuulsama ehituse, Aja Sofia moshee ees. Omal ajal oli see üle ilma esimene ristirahwa kirik, Hagia Sofiale (s. o. Püüale Tartufele) pühendatud. Tema juurus ja kenabus pani iga waatajat imestama. Mina olin ka täis imestust, kuid kõige esmalt selle üle, kui toledasti Türlased selle ehitusekunsti helme wälispidise ilu ära on solkinud. Nad on ta kõikisugu kõrwaliste hoonete, müüride ja tugede alla ära matnud, nii et wäljast waadates muud näha ei ole, kui ilmatu juur kirju kiwilasu, selle üle lai kumm ja neli tetwafarnaft torni.

Lätfime sisse. Gestojas põitlas meile palju maoga Türlane wastu, ajas peopesa lahti ja seletas Türgi sõnade ja sõrmede abil, meil olla 1 medshidie (1 rbl. 60 kop.) mehe päält maksta, kui kaugemale tahame minna. Meile tuli meelde, et kõil ristiinimesed Muhamedlaste meelest

„koerad“ on, ja koeri ei jalli keegi oma kirikus — olgu siis kalli raha eest; nii fuurt hinda ei raatfinud aga meie oma koerapilette eest ka mitte maksta. Meil oli himu ahnele templiwahile nõuu anda, et ta oma terwe Sofia sisse foolaks, aga enne katjusime tingimisega õune ja jaima mehest nii palju jagu, et ta kolme medshidie asemel ühega kolme mehe eest leppis. Selle pääle toodi meile laewalaujed tuhwlid, mida jaabaste üle pidime tõmbama. Käta oli nendega wilets küll, sest nad lohijesiwad mööda pörandat ja libijesiwad meil ühtepuhku jalast maha, aga mis ja teed — Allahi meelest on kõige jämedam tuhwel armjam kui peenike wilksaabas.

Moshee seespidine nägu on tõesti juurepäraline. Meie seisame ilmatu kõrge ja laia ruumi sees, mida sabanded atnad täiesti walgustada ei juuda. Taewajarnaselt laotab ennast meie üle määratu kumm wälja. See kumm on ise oma ette maailma ime. Tema laiust ja päält näha nõrku ääretugesid tähele pannes ei saa meie aru, miiks ta sõge sisse ei kuku. Wanade kirjanikkude tunnistuse järele on aga kumm isedraalists-test, Rhodose saarelt toodud telliskiwidest tehtud, mis nii kerge on, et neist terwe tosin niisama palju kaalub, kui muudu üks telliskivi. Suured wõlwid ja otsata koorid toetawad endid samaste pääle, milledest igauks oma ette peenike kunstitöö on. Ehituse tarbeks lanti parem ja kallim materjal kõigest tuntud maailmast loeku, töö kestis seitse aastat (531—538 p. Kr.) ja kiriku ehitaja, Ida-Roma keiser Justinian I., ei olnud wist mitte üleluga edew, kui ta oma tööd Jernjalema templiga wõrveldes wai-mustatult hüüdis: „Salomon, ma olen sinust wõitu saanud!“

Sel ajal säras kirik kullast ja kalliskiwidest, ta seinad oliwad kujudega ja mosaiikpiltidega ehitud, ukked hõbedast, seeditripust ja elewandiluuft nikerdatud. Konstantinopoli langemise ajal (1453) riifusiwad Türklased jumalakoja kõigist kallimatest ehetest paljaks, pätsisiwad toredad seinapildid palju wärwiga üle (mõned pildiosad paistawad weel wärwitorra alt wälja) ja tegiwad Püha Tarluse templist oma Allahi teenistuse paiga, aga endise kiriku ehitusline ilu, tema fuured mõõdud ja ükikute jagude imepeenike töö on pääasjus puutumata jäänud ja aratawad praegu weel iga asjatundja imestust.

Moshee pörand on õlemattidega täiesti kaetud. Nende pääl põlwi-tawad wagad Muhamedlased, kumardawud Mekka poole ja pomisewad korani salmisid, kus juures misgi asi, ei ka ristikoerte ümberluusimine ja wall rääkimine, neid eksitada ei juuda.

Näa Sofia ligidal wiib ühe jootraha-ahne Türklase õnest üks wana-aegse, Justinian I. ehitatud kaewu sisse. Pikkase pimeduse pärast peame põlewad küünlad kaasa wõtma. Kaew on õigemalt ütelda maaalune järw. Mustawa wee sees seisawad 300 marmorisammast, igauks 40 jalga kõrge; need toetawad lage, mis õmaltpoolt juure hulga majasid kannab; samaste read kaowad meie filmist pimedasse kangusesse. Wett peab nii rohkesti olema, et Türgi päälinn sellega mitu nädalat läbi jaaks. Rah-

was räägib, et mõned Inglise, kes jelle musta järve pääle paadiga sõitma läinud, süält enam tagasi ei ole tulnud. Türklased nimetawad hiiglaselaewu Zerebatan Serai (s. o. maa-alune lõs). Teine suur laew, nimega Bin bir direk (s. o. 1001 jammas) on praegu kuin.

Konstantinopolis on wähe platissid. Tähtsamad nende seas on

Konstantinopoli uulits.

Atmeidan ja Seraskieri plats. Neljanurgeline Atmeidan (s. o. hobuseplats) on endine Greeka aegne hippodrom (sõidupalk); siin peeti hobustega sõiduajamisi ja pääle jelle poliitikaliigi koosolekuid, kus juures hobused tihti kaela murdsiwad ja poliitika mehed teine teisele pääläed sisse löiwad. Keiser Justinian I. lastis siin ühel kenal päewal 30,000 karamat tegijat worstilihaks raunda. Wana aja mälestustest on weel paar sammast

ja üks Egiptusest toodud obelisk järel; see on ligi 100 jala kõrgune neljakandiline raudkiwi; tema küljed on praegu weel siledad kui klaas ja siseraiutud päalkiri selge küllalt, et iga koolijüts seda lugeda võiks, kui ta Egiptaste püha kirja tunneks; kiri tunnistab, et obelisk 1600 aastat enne Kristust Dni linnas Egiptusemaal püsti seatud ja nõnda oma 3500 aastat amuga wanaks saanud.

Seraskieri (j. o. sõjaministri) plats seisab Stambuli kõrgema künka harjal; oma juuruse ja toredate ehituste pärast ei sünni ta dieti Konstantinopoli taolise küla keskele. Kahest otjast piiravad teda uhked Bajasidi ja Solimani mosheed sisse, nende wahet kaunistawad sõjaministeriumi palee ja muud juurepäralised ehitused. Ministeriumi ees seisab kõrge, jale Seraskieri torn, mis ringwaate laiuse ja rikkuse poolest Galata tornist ette kipub.

Konstantinopoli juur bajaar (kaubaturu) ei ole juure jutu wääriline. Unlitsaid on siin lugemata hull, aga juuremalt jaolt ei ole need muud kui kitsad, kõwerad, poolpimedad ja haisewad wõlwi-alused; poed on kõikijugu kolikraamiga täidetud lahtised koopad, kaupmehed — auusa näoga ja laia südametunnistusega kelmid, kes wõõra käest rubla küsiwad ja omajugusele wiie kopikaga müüwad. Tahetakse siin inimest õige rohkesti kiita, siis öeldakse temast: „Küll see aga oskab teisi tüsjata!“

Ma maitsestin korra ka Türgi moodi sööki, aga teist korda ma seda ei hinusta. Sõmmamaja oli bajaari ligidal ja wõõraste tuba wastu unlitstaj lahti. Koff oli räpane, laud oli räpane ja lanalina ep olundgi olemas. Koff riputas tüki toorest liha traadiga sütetule pääle. Kui liha küps oli, pani koff ta kõrwale. Mõddaluusim koer näpjas liha küljest tüki ära. Koff rebis liha koera hammaste wahelt wälja ja pani ta meile ette. Meie jätsime liha puutumata. Siis küpjetas koff laia õhukeste jahukoogi ja walas sellele raswa pääle; kof kullus maha tolmu sisse, kof pühkis ta oma pükste küljes puhtaks ja pani meile ette. Meie ei puutunud kooGISse. Koff lõi mõned munad latki, praadis pannil pääl muna-rooga ja torkis kahwliga hammaste wahelt lihataikka wälja; sellejama kahwliga pööras ja torkis ta muna-rooga ja pani selle siis meile ette. Muna-roog jäi ka puutumata. Meie kätsime endile lihakooki walmistada. Koff wõttis tüki liha, jülitas pihku ja hakkas tööle. Meie tõusime üles, maksime ja läksime.

Hommikumaa on rikas muinasjuttudest nii hästi omadest kui ka nendest, mida luulearmastajad Europlased tema üle ise kofku riimiwad. Kusagil ei leia ja aga suuremat wahet luule ja tõe wahel. Meie ortused jaiwad igalpool petetud, meie jattusime ühest lae-õdikusest teise. Et meie jarnase aparduise poolest mitte üksi ei seija, seda näitawad teise reissija juktumised Türgi saunas, mida ta umbes järgmisel wiisil kirjeldab:

Türgi saun pidi päris saunaskäijate paradisis olema — nii olin ma raamatutest lugenud. Saunaskäijad pidiwad siin marmoritest pörandatel tõndima, magusat lõhna nuusutama, pehmeisti — kui ingliskätest — pes-

tud jaama, tulepatjade pääl puhkama, jumalikku lohwi jooma ja pika warrega wesipiibu jeeft taewalikku tubakat suitsetama. Sarnase pildi oliwad mulle ofawad kirjanikud, kes Hommikumaad talgi ei ole näinud, ette kujutanud. Edepoolest oli Dürgi jaun niisama truuwilt jelle pildi nägu kui Sirtju soo paradiiisi aia nägu.

Ma astusin laialise due pääle, mis marmoriga fillutatud oli. Due ümber käiswad laiad koorid, üks teise üle, mis wärwinata ritwadega ära rajatud ja latritesse jaotatud oliwad. Sääl seiswad pool lagunenud toolid ja pörandad oliwad jopaste mattidega kaetud. Sauna sulased oliwad furnukehade nägu ja haifesiwad umbes niisamuti. Mina astusin ühe latri sisse ja tõmbasin riided seljast. Tahmae teener riputas mulle walge nadi klade üle ja talutas mu wälja libeda hoowi pääle. Esimesed asjad, mida ma udufe õhu sees tähele panin, oliwad minu kannad. Minu selilikukumine ei pannud ühtgi elusat hinge imestama. See oli esimene magus asi, mida ma Dürgi saunaseläijate paradiiisis maitsta sain.

Mulle litjuti nüüd puukingad taldade alla ja jecti rihmadega kinni. Kingad olekfiwad mulle wäga parajad olnud, olekfin ma aga elewandi jalgadega ilmale tulnud. Ma lohifesein nendega siisgi nii hästi kui wõimalik edasi, nikastasin mõlemad jalad ära ja maitsefin jeda Hommikumaa röömu, kuni mind selili ühe laua pääle pandi. Keedetud wähi karmaline kooljas pistis mulle ilmatu pika warrega piibu hammaste wahlele. See oli Hommikumaa kuulus wesipiip (nargileh), mida Dürgi sultan piltide pääl suitsetab. Ma tõmbasin korra jeda piipu ja ject oli mulle igaweseks ajaks igawesti küll. Määratu suitsepilw tikkus mulle oetamata wiisil kopju, kõhu ja keha wiimsete joppide sisse. Ma pahwatasin kangesti kõhima — päris tulepurstawa mäe moodi. Särkmised wiis minutit suitsefin mä mitmest august, nagu puust hoone, mis jeespidi põleb. Suits oli läpastanud maiguga, ja nende tuhandete hruutel ning keetel, kes jeda piipu enne mind imenud, ei wõinud ka paremat maiku olla, ject muudu oleks piibuwarre ots wähegi magusam olnud. Ma läkitasin wesipiibu tänades minema.

Nüüd wiidi mind teise urkasje, mis palawat auru täis oli ja pandi mind lawale pikali. Wähikarmaline mees walas mulle palawat wetti kaela, tõmbas kareda kinda oma paremasse kätte ja hakkas mind igast küljest nühtkima. Ta nühtis mind nii karedasti, kui soowiks ta mind hääl oja peenemaks hõoweldada. Minu keha hakkas sääljures üsna imelikult lehkama.

Matuteje aja pärast tõi mees kausi, jeebi ja weel ühe asja, mis täiesti hobuse jaba nägu oli. Ta walmistas määratu kuhja jeebiwohtu, mattis minu päälalest jalatallani jelle sisse ja pühkis ning peffis mind siis oma hobusejabama. Siis jättis ta minu kui lumivalge jumalakuju seisma ja läks oma teed. Ma ootasin tiiki aega ja läksin teda siis taga otsima. Ta seisus teises toas seina najal ja magas piisti jala pääl. Ma äratasin ta üles. Tema wiis mu külmawerelisel endise paiga pääle tagasi,

walas mulle jälle palawat wett kaela, pistis mulle torbitu pähe, mäsšis mulle lina ümber, talutas mu kanakorwi sarnase puuri sisse ja seadis mu pingi pääle istuma. Ta pakkus mulle jälle wesiipiipu, aga selle lükkasin ma ilma wiibimata tagasi. Siis tõi ta mulle tassi täie kuuljat Türgi kohwi. See oli paks kui pudru, must kui tõrw, paha hajju ja maiguga. Minuke lonks, mis ma rüüpasin, pani mu pooleks tunniks laskstama ja haukuma. Sellega lõppesiwad minu imelikud juhtumised Türgi faunas...

Meie käisime Konstantinopolis weel mitmed paigad läbi, saime weel mõnegi asja üle imestada ja sumata, aga kes jeda kõiki jõuab ära jutustada.

Wene auru-laew „Dessa“ wõttis meid siit pääle ja wedas meid Väike-Asia ja Fönikia randa mööda kuni Jassani. Laew oli wäiklane ja aeglane. Terwe teekond (umbes 2200 wersta) kestis, kõik seisuajad mitmetes sadamalinnades juurde arwatud, 6¹/₂ päewa. Reisi jaoks oli kui murdu. Kõik kajutid oliwad täis, laewa lagi ja kolmanda klassi ruumid lae all kubiisesiwad Wene usurändajatest, Juntidest, sajawugulistest Türgi alamatest ja nende kolikraamist, nii et läbikäimine kerge asi ei olnud.

17. märtsil, kell 3 pärast lõunat, winnati ankrud üles. Meie libisesime pikkamisi lugemata laewade ja lootsikute wahelt läbi lahtisesse Marmara merde. Tagasiwaade Stambuli ja tema wastas Asia kõrgel rannal üles kerkiwa Skutari linna pääle on ka siitpoolt ütle mata tore. Meie wahtisime ja imestasime, kuni kauguse sinine udu kõik selle paradiisi ilu ja ülekullatud wiletjuse meie silmade eest ära kustutas.

Laewade tee mööda Marmara merd käib Euroopa ranna ligidalt läbi; wiimane on lage ja madal, ilma looduslike iluta. Asia mäed oma kuningliku ladwa Olympusega sinajiwad kaugelt läbi udu. Zahetuul puhus meile wastu ja sundis meid palitsofid, millede tarwituse meie Konstantinopolis ära unustasime, uesti selga tõmbama ja wiimaks kajutis warju otsima.

Wara hommikul aratas meid juur kára ja trampimine, mis laewa laelt alla kostiwad. Meie seisime Tshanal Kalesši linna ees ja káratsejad oliwad muidugi jälle Türgi paadimehed ja pudukauplejad. Suurema jao Dardanellide wõi Hellesponti wáinast olime juba ära sõitnud. See wáin on muidu Bosporuse nágu, kuid tema mágistel kallastel ja rohelistel weepinnal on palju wáhem elu ja liikumist náha. Wanad ja uued kantšid (nelja wanaaegset lošji nimetatakse išeáralikult „Dardanellideks,“ millest ka wáina praeguuse nimi tulnud) peawad wõõrastele sõjalaewadele läbijaamise wõimataks tegema, kuid sellest hoolimata on Wene ja Inglise sõjalaewastikud siit mõnel korral wágiwaldjelt läbi tunginud. Aastal 1891 tegi Wenemaa Türgi walitsusega lepingu, mille järele Wene „priitahhliku laewastiku“ laewad siit ka sõjawáega läbi wõiwad minna, kui jeda Türgi walitsusele ennemalt on teatatud; teistel riikidel ei ole jeda eesõigust mitte.

Wene usurändajatest hakkasiwad mõned siin juba püha teekonna mälestusi — puust nikerdatud ja sawist põletatud asjakeši — otsima.

Jerusalemmast ära tulles nägime mitmeid, kes palja leivakotiga kodunt ära läinud, mälestuste koorma all higistawat.

Aljalooliselt tuntud Bessika lahest ja selle taga seiswast Troja legendikust mööda libijedes jõudsime kenast wäinast wälja weel kenamasse Greeka merde (Arhipelagus), mille tumesinine peegel meile juba kaugelt wastu läikis. Meie ees seisis nüüd terve rida röömupäiwi. Kõige selle aja oli taewas selge ja mere wesi sinise wärwi jarnane; õht oli ka kõigel nii jõe ja pehme, et meie laewa laelt lahkuda ei tahtnud. Laewa tee läis ühtepuhku Wäike-Asia ranna ja Sporadi jaarte wahelt läbi, nii et maa kufagil filmist ei kadunud. Kindel maa ja saared en mägised ja mäed osalt wäga kõrged. Nende küljed on küll punasets ja kollasets kõrwenud, aga nende imelikud, ühtepuhku wahetawad wormid näitawad julle kõiki wikerlaari karwasid, jeda mööda knda päikese kiired nende pääle langewad ja kaugus kaswab ehk wäheneb. Silm ei wäsi waatlemast, rind paisub jeda magusat õhku sisse tõmmates ja waimus ärkawad wana aja suured mälestused. Kuna wanad Perslased ja Greeklased siin oma jumalaid kummardasiwad ja apostlid noort ristiusku kuulataisiwad, oli Wäike-Asia maailma maade seas kuulus oma rahwarikkuse ja õitswa oleku pärast. Tema õhtupoolsel rannal seisis üks suur linn teise kõrwal, mägede küljed haljendasiwad metsadest ja aedadest, lumiwalged marmoritemplid jərəsiwad kinkude sõrwalt alla ja mere pääl kiitusiwad lugemata kaubalaewad. Nüüd on linnadest ja templitest suuremalt jaolt aherwarred järele jäänud, harwa näed ja siin ja jäl lapikese rohelist pinda, jelle keskel poollagunenud Türgi linna wõi külakeste, harwa wilkjab üksik kalamehe lootsik mereäärn jopist wälja — kuid ka omas hauawaikuses ja häwituses on jelle maa ja mere loodus täis joobnustawat ilu.

Mitylene jaare päällinna Kastro ees seisime jälle tundi kolm. Linn on tuntud supelpaik, kuhu palju wõdraid kokku tuleb; ta ujub tihedas rohelistes, mis siin paigus silma isearalikult rõõmustab.

Järgmine peatamise paik oli Smyrnas, kuhu warasel hommikul jõudsime. Linna waade on mere poolt wäga tore. Majade walge kogu ronib weepinnalt kõrge künka harjale ja lõppeb suure kantsti waremetega ära. Tagapoolt warjab linna pääle 5000 jala kõrgune kaljumägi.

Et meil 8 tundi aega oli, siis wõtsime nõuaks maale minna. Laewa lael pattus Smyrnast tulnud noormees, nimega Joseph Gijenberg, ennast meile teejuhiks. Meie palkasime ta kahe frangi (75 kop.) eest ja lijasime pärast priitahklikult 1 frangi juurde, sest ta oli tõesti tubli teejuht, tundis linna kui oma wiit sõrme, rääkis kõiki Smyrnas räägitawaid keeli (nende arw on legion) ja näitas ennast ülepea kui meest, kes kaugel läin'd ja palju näin'd; muude seas teadis ta meile Riia ja Tallinna tähtsamad unlitjad nimepidi nimetada! Tema jöbitusel maksime poadi eest, mis meid kaldale wiis, ainult 1 piastri (8--9 kop.) mehe päält, kuna meie reisiramatu järele umbes frangi oleksime pidanud maksuma.

Smyrna on väga wana linn, kuid aja ja kuue-kordse ärarikkumise tõttu on ta oma seisupaika mitukorda wahetanud. Wanade linnade riismed seisawad mitmes kohas enam põhjapool. Praegune Smyrna, Wäike-Asia juurem ja tähtsam kaubalinn pääle 200,000 elanikuga, seisab 70 wersta pikkuse merelase wiimjes otjas. Suur sadam ja kaks siit algawat randtee-haru muretsewad kauplemise elustuse eest. Elanikkudest on $\frac{1}{2}$ Greeka sugu, $\frac{1}{3}$ Türglased, pääle selle elab siin palju Armenlasi, Suutisid ja Europa rahwaste liikmeid. Kristlaste kões olew linnajagu on kõige puh-tam ja nägusam, ilufate majade ja aedadega ja hästi sillutatud uulit-satega; 4 wersta pikkune uus mereäärne uulits seisab selle poolest ees otjas. Türglaste linnajagu ei ole parem ega pahem kui mujalgi. Uulit-

S m y r n a.

jad on kitsad ja kõwerad, majad iluta, pimedad ja handade farnased. Kau-bitsemine sünnib bazaarides, kus ühe katuse alt lugemata hulk teesid risti ja põigiti läbi käiwad. Wõõras inimene kaob siia kui kärbes ämbliku wõrku. Sgalpool munda, tolm, kerbud ja lahjad, kõwenud koerad. Zni-meste hulk on suur ja kirju. Kõikisugu hääled tungiwad korraga kõrwa sisse ja kõigest müraist läbi kostab ajuti mõne mueddinj (Muhamedi usu preestri) hää, kes moshee sirge torni otjast kõiki neid usklikkusi wõrkaelu palwele kutsub. Kõikisugu haifud, milledest kolm weerandit koledad on, panewad hinge kurku kinni.

Tähtsaid hooneid ei ole linnas olemas. Meie käisime wana kantsi waremeid waatamas, mille lattenud müürid mäekingust alla waatawad. Ulespoole ronides jai me jelpuhul esimest korda Lõunamaa päikeje palawust

tunda, sest siin oli warajest aasta-ajast hooimat 22° R. warjus sooja. Tagasi tulles nägime Polykarpuse hauda. See püha mees oli apostli Johannese jänger ja Smyrna piiskop; oma usu pärast lõpetas ta elu wana ea sees tuleriidal.

Eisenberg wiis meid Greeka weinikeldrisse. See oli juur wõlvialune, seinäärde maast laeni haamissid ja waatissid täis. Meile toodi ilma käästmata proovissid kõige parematest weinidest. Warsti oli laud poolikuid klaassisid täis ja meie pääd proovimisest hästi soojad. Üks sugu walget Brusja weini meeldis meile kõige rohkem. Meie käästjime jellest pudeli tuua ja arwajime, et nüüd pudeli ja proowide eest wist wiimse järgi peame ära andma. Lõpuks olimeil aga umbes 40 kop. mehe päält maksta. Niisama inimlikult käidi meitega juures Krämeri (sündinud Wiinlase) wõõrastekojas ümber, kus meie umbes 60 kop. eest päris Euroopa moodi lõunat söime ja kõige paremat Müncheni õlut pääle jõime.

Meie lahkusime Smyrnast soojade tundmustega.

Nja nappus keelas meid paraku wana Egefuse waremeid waa- tama minna, mille ligidalt Smyrnast tulew randtee läbi käib. Nende waremete üle kirjutab üks reisija järgmiselt:

Sääl, kus ennemuiste uhke Egefuse linn seisis, leidjime meie kõrge, järju mäe otsast hallid marmorist aherwarred. Siin oli kants, mille sees apostel Paulus wangis istunud. Kaugele ulatab nägemine üle tühja lagendiku, mida enne laialine Egeus täitis, üks kõige toredamatest wanu aja linnadest, mille Diana-templit seitsme maailma imede jekka loeti. Maa-koht on kena ja siisgi lõpmata tühi ja kole; kusagil ei ole inimese hinge näha. Minult pudenewad sambad, wõlwid ja müüride riismed, mis Pioni mäe jalal üksikult leinawad, tuletawad meelde, et siin linn seisnud, mis wanem on kui tuntuud maailma ajalugu. Tema rikkujatel ei ole kerge töö olnud. Praegu weel kubiseb terve lagendik wana linna riismetest. Kuhu meie jala tõstjime, paistjivad marmorikujude tükid, sammaste otsad ja kivistahwid Greeka-keelsete kirjadega prügi ja umbrohu seest wälja. Kui palju on neid asju weel maa põues peidul! Mitu toredat templit ümberkaudsetes maades on Egefuse kiwidest ehitatud, aga jelle pinna sees on ikka weel warandust küllalt. Siin wõime näha, kui osawad wanaaegjed ehitajad ja müürisepääd olnud. Mõned wõlwid seisawad sammaste pääl, mis 15 jala pikkused ja puhtast marmorist ehitatud on. Müürisepäade töö on nii tubli, et need sambad 3000 aastat kõikijugu ärarikkumiste katsetele, aja hambale ja maawärjemistele wastu on pannud ja praegu weel uhke rahu sees püsti seisawad. —

Dösel peatajime Hiogo jaare päälinna Kastro ees. Linnast ei olnud muud näha kui mõned tuled ja nende üle kõrge, must mägede müür. Hull jaarlasti ronissiwad laewa laele, pakkussiwad Türgi napsu (see on walget karwa ja maitseb kui lõngadli), magusjat moosi ja apelsinissid müüa ja panuwad jaare mäed oma kistast kajama. Meie ostjime kahelümne kopika eest kolm tosinat apelsinissid ja noisjime neid, et west

juunurkadest alla jookkis. Hios ou loodusest rohkesti õnnistatud maa-
lapile, mitte juurem kui kesmine Gestimaa kihelkond ja mägine kui
padakonna jalg, aga toidab oma 70,000 inimest (peaaegu kõik Greeklased).
Endisel ajal oli elanikkusid veel rohkem, kuid Greeka priinse-õija
ajal tapitiwad Türklased 1822. aasta Paasapühal 23,000 ristiniimest ära
ja müüitiwad 47,000 pärisorjusesse. Aastal 1881 jurmas maawariseemine
(jeda juhtub õige jägedasti) 3600 inimest ära ja tegi mudu 40 miljoni
rubla eest rahju. Hioslaste tuntud waprus ja agarus juutitiwad priinse-
wõitluses küll Türklasi mihelda, aga ei juutuud Europa riikide „tarka“
tahtmiist murda: näju teised Sporadide Greeklased, nõnda ägawad ka
nemad praegu veel Türgi ikke all.

Hommikul nihlusime Samoje ja Rikaria jaarte wahelt läbi.
Samos on Greeka priinse-õijast jaadit iseäraline wüstiriik ja seisab
Türgi kaitsewalitsuse all. Wanal ajal tegi Samoje juurem poeg Poly-
krates oma kodusaare kõige tuntud maailma ees kuulsaks ja walitjes
wägewa k'iega, kuni Perslased ta kawalal wiisil wangi wõtsiwad ja risti
lõiwad (522 enne Kr.). Saare praegused 40,000 elanikku teewad murde
jead wäga hääd magusat weini.

Rikaria (wanasti Karia) on oma nime Klarojest saanud. See oli
esimene õhufõitja, keda maailma ajalugu tunneb. Tema isa, juur nõid
Dädalos, tegi temale tiiwad ja kinnitas need wahaga tema teha külge.
Noor Klaros oli aga edew ja kippus päikeje ligidale. Päikeje palawus
tegi waha sulaks, noorherra sulpsas tema nimelise jaare juures merde ja
uppus ära. Rahju küll!

Meie nägime eemalt ka Patmoje jaarekest, mis Jeejuse jüng-
rile Johannejele Siberiks oli (Smut. raam. 1. päät. 9. j.); praegu veel
näidatäje koobast, kus tema Smutamise raamatus räägitud imelikkusi
näguksid olla näinud.

Järgmine juurem jaar, mis meile filma paistis, oli Kos, wana
aja kuulsama arsti Hippokrateje jünni- ja kuulsama maaldri Apelleje
elupaik. Saare wastas kindla maa rannal seisab B u d r u m 'i linn,
endine Halikarnasjos, kus „ajaloo isa“ Herodot fündis.

Wiimne jaar Sporadide pifas reas on R h o d o s. Ineilusjal õhtul
fõitlime tema ja kindla maa wahelt läbi. Meri oli siin täiesti juure
järwe jarnane, jest maa ja mäed lõpetatiwad ringwaate igast küljest ära.
Wagane weepind läikis kui kuldne peegel. Otje meie ees walgendatiwad
Rhodosje linna majad ja kõrged, peenikejed minareed (mosheede tornid),
paremat kätt sinasiwad jaare ümmargused ringud ja pahemat kätt lõlen-
das Tauruse mägede neitsilik lumi looja minewa päikeje musutufel.

Rhodosje linn seisab jaare põhjapoolsel tipul, 15 wersta Wätke-Asia
rannast, palmipuude warjus ja roheliste aedade keskel. Tema kliimat
arwatakse kõige paremaks kõigis Wahemere maades. Kaks pakju kerega
torni walwawad tema sadama juud, mille ääres wanal ajal, kui Rhodos
weel õitsew kauba- ja teaduselinn oli, ilmaikulus ja ilmaimeks arwatud

„kolofs“ seisis. See oli päikese-jumala kuju, wägest walatud ja 100 jalga kõrge; rahwa jutu järele seisnud ta koguni kaksküü sadama suu üle, nõnda et Rhodosekse tulewatel ja jäält minewatel laewadel auu olnud jumala reite wabalt läbi sõita. Aastal 223 enne Kr. wirtas maawäri-femine hiiglakuju pikali maha ja ta jäi ligi 1000 aastat lamama, kuni kawal Junt terwe metallilaju ära ostis ja 900 kameli seljas turule wedas. Kui palju ta selle „sehwiti“ juures kaju saanud, ei tea mina ütelda.

Teinepool Rhodest käänasime järsku lõunahommiku poole, lagedasfe Wahemerde. Seft juurest weeloigust, mis kolme maailmajagu lahutab ja ühendab, teadsiwad Jonas ja Paulus wäga palju asju rääkida, meie aga õppisime teda sel puhul kõige paremast küljest tundma. Kui hommikul kajutist wälja tulime, ei olnud maad enam kufagil näha, aga meie meelest oli, kui seisakšime kindlal pinnal — nii wagane oli laewa käik. Taewas ja meri lätkisiwad puhtalt ja siinset kui Gesti neuu filmad. Delfinide (wäikeste walaskalade) karjad kippusiwad meiega wõidu ajama, wilksasiwad suure julgusega laewa nina eest mööda, lõiwad lusti pärast õhu sees kuferpalli ja oliwad kadunud, enne kui meie oma himu, nende mängu waadata, küllalt täita jaimes.

Laewa lael oli elu ja liikumist wähest rohkem kui meie laadaplatšidel. Tüüripoolses otšas oli üks oja laest eesriide läbi ära jaotatud — Türgi naesterahwaste ja laste tarbeks. Mööda minnes ei unustanud meie prao wabalt sisse piiluda. Naesterahwastest kandsiwad mõned täiesti Europa moodi riideid ja Türgi moodi näoloorisid, kuid wiimased ei olnud — isearanis noorematel ja ilusamatel — mitte üle liiga tihedad, ei ka mitte üleliiga näo ümber kokku tõmmatud; nad ei keelanud midagi nägemast, ei süstimüsti filmi ega peenikesti ninasid, ei ümmargust pösklesid ega lumivalget helmerida punaste huulte wahel. Mõned asjatundjad räägiwad, et Hommikumaa naesterahwad omal lühikesel silmeajal kõige ilusamad ilma pääl olla. Jah — ilusad on nad küll, kuid see Hommikumaa ilu ei waimusta mind, sest ta on minu meelest ilma eluta, waimuta ja pehmufeta.

Lapsed oliwad nagu lapjed lunagi — magusad wäikesed wõrukaelad, täis ilmasüüta kelmust ja wallatust; nende hüppamine ja kikkamine pani meie kõrwad huugama ja tegi südamed rõõmsaks.

Laewa lael kõndisiwad, kükitasiwad ja aeliswad wist kõigi maailma rahwaste liikmed, aga paremad platšid oliwad ifka Tüürklaste käes. Need ifandad oslawad reisida. Igahel oli oma pehme madrats, patjade laju ja see waiw kaajas. Mõne ümber oli kirstudest ja kimpudest müür ehitatud. Nõnda oliwad Tüürklaste magamisepaigad kui kindlused, kuhu keegi palumata küllaline sisse ei pääsnu. Kükitagu teised kolmanda klassi reisiwad ümberringi kängus ja kagaras, lamagu nad kui heeringad üks teise otšas — Tüürklane ei nihu ega lae oma walitud ajemest üht ruttuelli ära wõtta. Mõeks ei ole panna, et kaastreisiwad Tüürklaste pääle wõõriti wahtisiwad ja neile, kus iganes wõimalik, wingerpõssi tegiwad. Südadõ ajal juhtus tihti, et laewa laelt juur kolin ja fajatamine alla

lajutisje kostis. See tuli sellest, et mõni kade kaasreisija tahtes wõi tahtmata juure weekraani lahti oli unustanud ja jelle ligidal uinuwad Türlklased kõigi madratsite ja patjadega ujuma pannud.

Türlklaste südamed paisusiwad sel puhul täie õigusega uhkusest, sest nende sõjawägi oli hiljuti Greeklasteest wõitu saanud. Meie jattusime Türgi melkeriga, kes sõjaplatfili koju sõitis, jutujamisesse. Tema sortfas poolteist sõna Prantsuse keelt ja wõttis, kui see ei ulatanud, suurema jalguse pärast käd ja jalad appi. Meie küsisime, kas tema ka lahinguteist osa wõtnud. Tema silmad läikisiwad Türgi napsust ja waimustusest, ta ldi rusikaga raksti wastu rinda ja pani pajuma hüüdma:

„Mina lahingu keskel — kui jammas. Türl — tuhat meest, Greek — kümmetuhat meest. Türl — panh, panh! Greek — putku. Türl järele, Greek — pool tapetud, pool wangi. Greeka wägi maa päält ära pühitud. Edhem pasha — juur mees, kõige suurem mees ilma pääl. Mina ije — wapper mees, aga Edhem pasha — juur mees. Parbleu!“

Welker wehtis kättega nii ähwardawalt minu nina all, et ma paremaks arwasin, Edhem pasha juuri tegusid kolm jammu kaugemal kuulata...

Mt laewa runnisti, kus juurem oja Wene usurändajatest ajet oli wõtnud, kerkis läpastanud hais ja aeg ajalt ilus mitmehääliline laulmine üles. Siin wõisime näha, kui palju Wene talurahwal lauluandi, puhaft kuulumist ja häälerrikkust on. Paljajalgse munga juhatusel laulsiwad need waejed, mitnest Wene riigi nurgast kokku tulnud inimesed oma kiritu-laulusid, mis palju kumfilikumad on kui meie koraalid, nii ladusasti ja puhtasti, kui oleksiwad nad endid mitu aega ühes koos harjutanud.

Mõned mehejugu usurändajad, kes aabitja jaladusteja tuttawaks jaanud, lugesiwad teistele waimulikkudest raamatuteist ja Püha maa kirjeldusteist ette. Siigutaw oli näha, knda wähem haritud kaaswennad ja ise-ärans kaasbed jarnaiste lugemise-kunstnikkude ümber reasse kogusiwad ja kikkõrwul lugemist ja ettelugeja seletusi kuulasiwad. Lugemine oli küll tihti okeline ja künkline, ettelugeja seletused keerulised ja seerulised, aga see ei takistanud kunagi kuulajate sügawat tähelepanemist ja kõikumata usku.

Wastu õhtut tuliwad R üprose jaare finised mäed nähtawale. Meie ei saanud neid ligemalt waadata, sest laew sõitis kaugelt jaare lõunapoolsest rannast mööda — seistjamaft rannast, kus Paulus ja Barnabas esimest korda paganatele ristiusku kuulutasiwad. Paar tulukest wirwendasiwad kaugelt läbi amariku ja siis kadus lena saar, Zuntide „Kittim“ ja Greeklaste ilujumalanna Afrodite sünnipaik, meie silmist õõpimedusesse.

Järgmisel hommikul — see oli jälle pühapäew — hakkas kaugelt laewa nina eest sinine uduwitt paisuma, mille ülemine äär pätkesepaistel heledasti walgendas. See oli Libanoni mägestik ja meie sõitsime otsekohe tema kõrgema tipu, 10,000 jala kõrguse Dahr el Hodib'i poole.

Wiis tundi pidi veel meie laew täie kiirusega sõitma, enne kui mägede jalal haljendavale Jönikia rannale jõudsime. Mida ligemale mäed tulid, seda selgemalt paistsiwad nende üksteid järgud läbi udu, jeda heledamalt järas lumi nende harjal. Mina ei suutnud filmi neist ära pöörata — oli see ju esimene teretus Pühalt maalt, mis Uibanoni lõunapoolse nurga taga algab. ✕

Meie usurändajate keskel tekkis liibe waidlus. Üks jeletas meie ees olevat mägestikku Uraliks, teine — Kaukasuseks, kolmas tõendas, walge lord mäe otjas olla kriit ja jool läbisegamini. Lume sisse ei tahtnud keegi uskuda, sest mäed ei näidanud siit kaugelt waadates kuigi kõrged olevat. Wiimaks tuli üks halli habemega wanamees ja lõpetas tüli järgmiste mehiste sõnadega: „Oh teie turakad! Eks te' näe, et see kõik muud ei ole, kui pahareti filmamoondamine!“

Kell 2 pääle lõunat heitis meie laew wana Jöniklaste linna Tripoli ees antru wälja.

Kahe kaastreiffjaga — üks oli Greeklane, teine Kroatlane — istusime paati ja sõitsime linna waatama. Tripolis (Türgi ja Arabia keeli Tarabulus) on kitsew kaubalinn ja seisab väga kenal paigal, otjata aedade keskel ja Uibanoni kõrgema kingu jalal. Elanikkude arv on umbes 25,000, nende hulgas ligi pool Kristlased. Linnal on üks jagu; wähem seisab mere kaldal, juurem 2 wersta kaugemal mägede weerul. Mõlemaid ühendab lai ja file sõidutee, mis lehtkate wiljaaedade wahelt läbi läib. Meie astusime paaril korral lahthjast aiawarawast sisse ja noppisime apelsinipuudest, mida siin kõige rohkemalt kaswatatakse, ühtlasi diisi ja küpset wilja. Ühe piastri (8 kop.) eest saime aiawahtide käest 10 suurt apelsini ja olime siiski petetud, sest õiguse pärast oleksime kolm korda rohkem pidanud saama. Mõned apelsinid oliwad lapse pää juuresed, aga see suurus ei olnud jällegi muud kui Hommikumaa kelmus, sest koor oli tolli pakijune ja siis tuim kui saepuru.

Lai tee lõppes kitsa wärawa ees ära ja selle wärawa läbi astusime meie päris Hommikumaa linna sisse. Uulitsad on kitsad ja kõwerad, aga raiatud kiwidega väga hästi sillutatud, majad kõrged, heledasti wärwitud ja mitmesopiltised. Alumine lord awab ennast uulitsa poole lahtiste poodidega, ülemine lõppeb ilma katujeta kui lubjaahi järsku ära. Mõõda uulitsaid liikusiwad pikad lamelite woorid ja inimesi oli rohkem kui sipelgaid pehas liikumas. Rahwa riided oliwad wahest veel kirjumad kui Konstantinopolis.

Terwe laste kari jooksis meie järele ja kühendas „bahshihh, bahshihh!“ See sõna tähendab laste juus saia- ja wanade juus napsiraha, mida iga Hommikumaalane Europlase käest nõuab, nagu oleks see algusest saadik Sumalast nõnda seatud. Meie andsime siis ka rohke käega, sest lapsed oliwad muidu väga ilusad ja armsad põnnid, täiesti nende nägu, keda Jeesus piltide pääl kallistab. Ülepää on siinne rahwatõug — wanade Jöniklaste, Syrlaste ja Arablaste järeltulijad — väga lina ja oleks meile veel

rohkem meeldinud, oleksivad need hääd inimesjed natuke wähem oma koledas keeles kätatsenud ja wähegi paremini meie keelt mõistnud.

Keelega jattusin mina naljaka kimbatusje sisse. Ma ostsin poest paki paberossijid. Paki pääle oli Türgi ja Prantjuse keeles hind trükitud: 2½ piaftrit. Mina wiskasin raha lana pääle, pistsin paberossid tasku ja läksin oma teed. Korraga kuulsin enese selja taga suurt kára tõuswat, keegi haaras minu jabast kinni ja mina nägin tagasi waadates kaupmeest, kes mulle paberossijid müünud, enese ees seiswat. Tema wehles kätega, ta filmad wälkusiwad ja juu wahutas pikast Arabiateeljest kõnest, millest mina paraku sõna aru ei jaanud. Meie ümber kogus jedamaid suur rahwahulk ja kára ähwardas Tripoli müürijid kütutada.

„Pai August,“ pöörajin mina ennaht hädas Bujschi poole, „wõta sõna- raamat wälja ja waata, kuida Arabia keeles tuleb ütelda: mis te lontrused minust tahate?“

Õber pistis nina raamatusse, aga enne kui ta kõiki sõnu kokku jõudis otsida, oleks Jõnitiia rahwas minu wist enneks wõtnud, poleks mitte üks kirjuwatiline päemawaras, kes wähekeje Prantjuse keelt jortjas, mulle wahetajal ära seletanud, kuida asjalugu seisis.

„Kaupmees nõuab Teie käest weel ½ piaftrit kaju, sest 2½ piaftrit, nagu paki pääle trükitud, on tema ise kroonule maksnud. Seletuse eest palun jootraha.“

Mina maksin seletajale jootraha ja kaupmehele ½ piaftrit kaju, ennistasin mõlemaid puhtas Gesti keeles ja läksin julgades. Paberossid oliwad wiletjad. Seltsile, kes Türgi walitjuse käest tubaka-monopoli terwe riigi kohta ära ostmud ja oma eesõigusi wäga kurjasti prungib, ei joominud mina mitte hääd.

Pühaks peetud Kadisha jõgi jookseb Libanonist tulles linnast läbi. Keset linna, majade ja müüride wahel litjutud, mürijev kena koht. Meie ei jaanud teda muidu näha kui pidime endid Arablastest kõrge müüri pääle upitada lastma. Mina mäletasin kindlasti, et üks ainukene Arablane mind tagant oli upitanud, aga kui ma ülewalt alla tulin, nõudsiwad luus meest jootraha: üks pidi käest, teine jalast upitanud olema jne. Hää meelega oleksin ma kõik need Murjanid Kadisha jõkke lastnud, aga neil oliwad waljud kõrid ja kõwad käewarred; sellepärast tegin mina magusshapru nõu ja jagasin wafelatafakid paremale ja pahemale poole. Minu seltsiliste käsi ei käinud paremini ja see oli weel õnn, et Murjanid pistuga leppisiwad.

Greeklane, kes meie kaafas oli, kiitis maakohhta hästi tundwat ja lubas meid lühemat teed mööda sadamasse tagasi juhtida. Rahke pakkumise tagajärg oli, et meie otsata wiljaaedade wahel ära ekssime. Aedade wahelt käiwad lttjad mullateed risti ja põigiti läbi. Teesid piirawad mõlemast küljest kõrged mullawallid sisse ja nende pääl kaswawad okka- liised laktused ja jämedad pillirood. Salutamiseks oli see paik kena küll, sest meie silmi meelitasiwad ühtepuhku rohelijed puud, kirjud õied ja kollakarwa wiljad, ja magus lõhn kütistas meie nina, aga kui meie tundi

Taks wõi kolm kõige jelle ilu keskel ümber olime ekinud, ilma et tee lõppes, hakkas lugu meie meelest kirjuks minema. Pääle mullawallide ja wiljapuude ei näinud meie midagi, ei majakest ega inimese hinge. Range palawuse pärast hakkas meie jõud rangema. Wiimaks, kui päike juba weeremas oli, juhtusime kahe Prantsuse mungaga kokku, kes meid padrikust wälja juhatafiwad.

Suures Greeka trahteris, kuhu Greeklane meid seekord dieti tüüris, kofutafime kerefid lambapraega, makaronidega ja magusa marjawiinaga. Mis lambaprael puidus, jeda oli trahteri peremehel ülirohkesti, nimelt raswa. Waene mees ei jaanud ilma ähkimata jammu astuda ja jõber B. oma tärkawa pannaga oli tema kõrwal kui kehata kriips. Wein oli odaw ja häa. Meie wõtsime lähemast wiinakauplusest neljatoobilise kruusi täie teele kaasa. Kruus oli niifugune, nagu neid juba kaana pulmas tarwitati: laia kõhuga, kitsa kaelaga ja peenike jalaga. Peenike jalg oli meile õnnetuks. Lootsitusje astudes panime kruusi paadi põhja püüsti, arwates, et kui asjale jalg alla tehtud, siis peab ta ka jelle pääl seisma, aga — wõta näpust! Waewalt sai lootist lihkuma, kui meie lena kruus küljeli kukkas ja kildudeks lagunes.

„Teie oleksite pidanud niifuguse kruusi wõtma, kus õled ümber punutud,“ jeletas Greeklane külma wereliselt.

„Nii targad olemine nüüd ifegi,“ wastasin mina nukralt ja tõmbasin jalad kalli märja jeeft wälja.

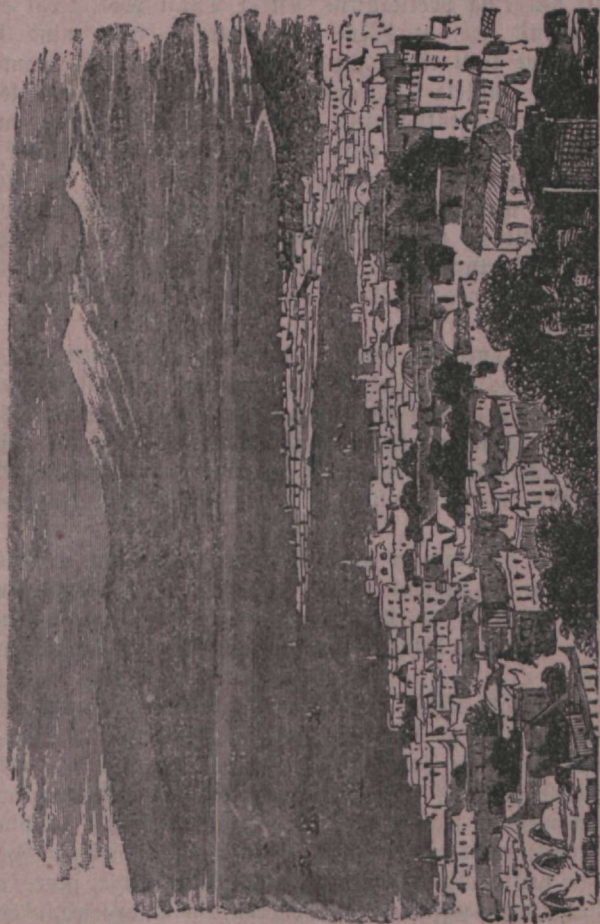
Kesköö ajal läks meie laew teele ja wara hommikul olime meie Beirut'is.

Laewa laelt maa ja linna pääle waadates maitsejime toredat loodusepili. Tumefinifelt weepinnalt hakates terkib juure linna lumivalge majadekogu üles, tagapool haljendawad Libanoni metjariffad küljed ja nende üle tõstab 8000 jala kõrgune Sannin'i mägi oma lumise pää siniseje taewasse.

Beirut on wäga wana linn, wahest wanem kui Jerusaleml. Tema nime (Biarut, Greeka keeli Berytos) nimetab Egiptusjes leitnud kiri, mis enne Mojeje jündimist kirjutatud on. Fönikia linnade jeeft oliwad ainult Tyrus ja Sidon temast suuremad ja tähtsamad. Nüüd on Beirut oma kuulsateist delinnadest kaugele ette jõudnud ja Fönikia esimejeks kauba platsiks jaanud. Tema praegune õitseage algas 1860. aastast saadik, mil tuhanded ristiniimesjed terwes Syrias möllawa tagafinjamije eest siia põgenesiwad ja linna elanikkude arwu 25,000 päält peagi 100,000 pääle tõstfiwad; wiimaste jeeft on wähem kui weerand Muhamedi usku; Europlasi elab siin umbes 2000. Arabia keele kõrwal räägitakse palju Prantsuse ja Stalia keelt.

Beirutis teiste Hommikumaa linnadega kõrwn panes näeme iga jammu päält ristirahwa ja Europlaste mõju. Uulitjad on laiemad, file-dasti prügitud ja osalt gaasitulega valgustatud; majad on sagedasti täitja Europa laadi, enamisti walgete seinte ja roheliste atnaluukidega. Woori-

meeste troskad ja toredad töllad wurasiwad meist ühtepuhku mööda, matsiwad meid walge tolmu sisse ja andsiwad tunnistust, et siin jõukaid inimest küllalt olemas on, kes laiska liha oma jalgadega tasfida ei wiitsi. Sariduse eest kannawad pääle 100 kooli, 15 trüükoda ja 8 ajalehte

Beirut.

(Kõik Arabia keeles) hoolt. Sadam kubiseb iga päew suurteft ja wäikesteft laewadest.

Meil oli 12 tundi aega ja nõnda mõisime linna risti ja põigiti läbi käia. Suureft wanaduseft hoolimata ei ole Beirutis wana aja mälestustest peaaegu midagi järele jäänud. Niisamuti ei patu unema aja ehitused midagi, mis iseäralist tähelepanemist ärataks. Toredam part on Suurtüki-plats, mida lena puieftil ja kaewud ehiwad ja mille ääres Türgi

findralkubneri palee seisab. Suurtest hoonetest on veel nimetada mää-
ratu Türgi kasarm püüulitja Derb el Kebire ääres ja suur losfi jarnane
„Han Antun Beg“ jädama ligidal, kus kirkijugu kauba-, laewa- ja
postikontorid pesitsevad. Nagu teistel Europa suurriikidel, nõnda on
ka Wene riigil siin oma postitallitus, sest et Türgi posti keegi ei usalda.
Imelik oli ainult see, et Wene postikontoris, kuhu mina kirja ära
andma läksin, Wene keelt ei räägitud; ma pidin jälle kalli Prantsuse keele
abiks wõtma, ilma milleta Europlane Himmikumaal enamisti kurt-
tumma jarnane on. Suurtüki-platšilt algab kena, üle maantee, mis Liba-
noni mägede üle Damaskusesse wiib. Minewajest aastast saadik ühendab
mõlemaid suuri linnasid kitsarööpline raudtee; see on 140 wersta
pikk, käib enamisti maanteega kõrwa ja tõuseb Libanoni seljal kuni 4500
jala kõrguseni; reisireng tarwitab sõiduks umbes 8 tundi. Maantee ja
raudtee on mõlemad Prantslaste ehitatud ja teewad Damaskusesse pääs-
mise, mis endisel ajal väga raske asi oli, nüüd ka waesematele reisijatele
kergesti võimalikuks.

Ulama linna uulitjate kääst, tolmust ja palawusest (23. märtsil
oli siin ligi 30° warjus sooja!) põgeneedes ronisime Damaskuse teed mööda
ülespoole mägede selga. Kena oli siin suwemajade ja aedade keskel puude
wilus ja Libanoni karastawa õhu sees jalutada. Õhu selgus oli imelik.
Sammini mäe harjal helendaw lumi oli 30 wersta kauguselt otsekui kääga
katjuda ja siniselt merelt paisitiwad meile liblika juurused purjelaewad
weel selgesti silma.

Kui ma weel nimetan, et meid Sakslase Gafsmanni wõdrastemajas
odawa hinna eest väga ilusasti toideti ja joodeti, siis arwan oma reisi-
kirjeldaja-kohusid Beirutit ja siia tulewate Gesti reisiijate wastu üllalt
täinud olewat. Laewaga õhtul teele minnes wõtsime siit lahked ja rõõmsad
mällestused kaasa.

Meie teekond läks nüüd Jõnikia ranna kaudu Iönapoole, Sidonist,
Tyruusest, Karmeli mäest ja Kájareast mööda. Wanasti üle ilma kuuljad
Jõnikia kuningalinnad on praegu weel olemas, aga mis on nende ilust
ja rikkusest järele jäänud? Suured aurulaewad ei wõta waewaks nende
ees seisatada ja meie ei saanud neid kaugeltgi näha, sest et kottipimedal ööl
jäält mööda jõitsime. Sidon (Saida), Iisraeli rahwa rikkua Jebeli Ija-
linn, on praegu wäikse linnake umbes 15,000 elanikuga, suure, aga tühja
jadamaga ja hulga wanaaegsete kaljuhauadadega, kus tänapäewani kõrgehinna-
lisi, Jõnikia kaubajakste rikkust näitawaid asju leitakse. Tyrus (Sur)
on weel wähem (4500 inim.) ja praegusel ajal ilma mingi tähtsujeta.

Wara hommikul jõudisime oma sellekordse merereisi lõpule. Laew
heitis Saffa jädama ees antru wälja, paraku jällegi umbes $\frac{3}{4}$ wersta
kaldast eemal. Meie ees kerkis kõrge künkas üksikult madalast rannamaast
üles ja see oli wiimsest ladwatipust kuni mere ääreni walgete, tihedalt
kõrs seiswate majade ja tornidega kaetud. Laened lokusiwad wahutades
wastu alumisi müürisid. Paremat ja pahemat kätt kollendas Püha maa

liiwane rand, kõrgemal halfendasivad Saroni lagendiku rebelijed wäljad ja aqjad, kaugelet kumastiwad punakalt Juuda mäed läbi homnikuse udu.

Ulm oli wagane, meri siiski nii rahutu, kui oleks siin hiljuti kange torm mülanud. Meie juur aurulaew hakkas ankrul seisites kangesti dõtsuma. Wagast wett ei pea selles Wahemere lõunahomnikupoolses nurgas peaaegu ialgi olema. Sagedasti on laenete tants nii äge, et reisijad paadiga kaldale ei pääse, waid aurulaewaga edasi peawad sõitma, kuhu nad kunagi sõita ei hinuстанud. Weeluste ja weest wälja ulatawate kaljurahnude rida, mis Palästina rannale ette on külwatud, teeb maaleminemise icalpool raskeks ja kardetawaks, ja mõniqi waga ujurändaja, kes maapäälset Jerusalemma näha hinuстанas, on nende kaljude abil wastu ootust taewasesse Jerusalemma sattunud.

Rahelja tugewat, pruuniks pargitud nägudega ja kääwartege Arablast sõndsiwad särjiväel meie paati, mis juur ja raske kui wätke purjulaew oli, aga laente turjal kui nõdrameelne sikk leksis. Haut kaljude wabel, kust meie läbi pidime pugema, ei olud palju laiem kui paat ise ja mina olin walmis kitha wedama, et meie kalju wastu pörkame, aga wana Wilstlane, kes paati aeruga tüüris, oli osaw, juur laene aitas tagant ja meie lendasime püsikiuuli kiirusega kitiast wäräwast läbi. Kaljude ja kalda wabel oli wegi wagajem. Meie käänasime Dürgi tollimaja ette ja siis tuli jüdame wärinaga eodatud ja igatsetud filmapilk; meie hüppasime praadist wälja ja seisime Püha maa pinnal!

3.

Jerusaleem.

oppe (praegune Jassa) on wanast jaadit Jerusaleemal jadamaks olnud. Wana maantee ja uus raudtee, esimene 61, teine 82 wersta pikk, wiivad siit Palästina päälinna. Maantee sõit on wähest luulelijem, tarwitab aga palju raha ja aega. Raudtee sõit on kärmem ja odavam; ta kestab 3 $\frac{1}{2}$ tundi ja maksab 2. klassis edasi tagasi 4 rubla.

Meie esimesed sammud Püha maa pinnal ei olnud mitte magusad. Türgi tollimajast pääsime küll läbi, ilma et meie kimpusid lahti oleks wõetud, aga jäält wälja astudes jattusime pakikandjate karja keskele, kes meid lõhki rebida ähwardasiwad. Tõnneks oli Wene laewakontor ligidal. Siin jätsime asjad hoiu alla ja läksime linna waatama.

Kõige esmalt ronisime nahkru Simoni maja katusele, mis Hommikumaa katuste wiisil lage kui põrand oli. Umbes siin paigus, mere kaldal, wõib Simoni maja küll seisnud olla, aga kas katus, mille pääl meie seisime, tõesti jeesama on, mille pääle Petrus luendal tunnil lugema läks, jelle üle wõib waielda. Meie ülesronimine tajus siisgi waewa ära, sest siit oli lõbus wahutawa mere ja walgendawa linna pääle waadata. Petrusel oli wiist weel lõbusam waadata, kuda taewas lahti läks ja neljast nurgast kinni seotud lina maha lasti, mille sees oli „kõikisugusid neljajalgsid maaelajaid ja metsalisi ja roomajaid ja lindu, mis taewa all,“ ja temale hääl tuli: „Tõuse üles, Petrus, tapa ja söö!“ — Meile ei tulnud lina ega häält.

Petruse imelik juhtumine ja jaha hommikutuul äritasiwad meie jõögihimu, jelle pärast läksime — linnast wälja pruukosti otsima. Hommikumaa linnadel on nimelt fagedasti see iseäralik omadus, et Europlane neile selja peab pöörama, kui ta neist õiget mõnu tahab

leida. Seespidine Zoppe oma poollagunenud majadega, poriste uulit-
fatega ja nälgitud koertega ei juutnud meie wiieft meeleft ühtainuſtgi
rõõmustada. Kui meie aga bajari pimedateſt urgadeſt, mitmeſt aja-
nurgaliſeſt uulitfaſt ja Jeruſalemma-wärawaſt läbi olime pugunud, awas
ennaſt meie ees laſke, filmi meelitaw pilt. Siin kiiguwad kõrged pal-
mid tuule käes, juured wiljapuuaiad täidawad õhku maguſa lõhnaga ja
roheliſes rõõgastiſus peſitſewad Inglaste ja Sakſlaſte ajutused ja üſtſiud
Europlaste majad.

Sakſlaſe Franki wõõraſtemajas leiſime laſket waſtuwõtmiſti, mis
ſüdanit ja kõhtu koſutab. Muunde maiuſte ſeas maitſeſime ſiin ka Zaffas
tehtud õlut; ſee oli odaw ja jarnafe maiguga, et mina ſeda eluajal teiſt
korda maitſta ei ſoowi. Imeks on panna, et linnas, kus niifugult laſket
müüdatſe ja joodatſe, ometigi 30,000 inimeſt elada wõiwad.

Wõõraſtemaja ligidal elab rikas Wene mõisnik Uſtinow, kes Ewan-
geli ufuliſeſt ſaanud ja poliſiſelt ſila elama aſunud. Temal on ilus
maja ja tore aed, mis haruldateſt taimeteſt kubiſeb. Meid laſti ilma
keelmata ſiſſe aſtuda ja ſiinſe Ewangeli kogudufe õpetaja Schleich andiſ
meile taimete kohta laſkeſti ſeletuſi.

3—4 werſta linnalt kaugel, Jeruſalemma maantee ääres ſeiſab õit-
ſew Sakſa ajutus Saron a haljendawate wiljapõldude ja aedade keſkel.
Tema laiad tänawad ja ruumikad majad tuletatiwad mulle Lõuna-Sakſamaa
külalſid elawaſti meelde. Koloniſtid on Württembergiſt tulnud ja nõnda-
nimetatud „templi-kogudufe“ liikmed, kes pääaſjus Luteruſe uſu õpetuſe
järele elawad, aga õpetajaib eneſte keſkel ei jalli. Nad walmiſtawad
wäga hääd weini, mille wõjud Rheini jõe ääreſt ſiia on toodud.
Rahwa rõõmjad ja priſked näod tunniſtawad, et kaſſikäl mitte halb ei ole.

Palawal lõuna ajal rändaſime laewaſkontoriſe tagaſi, wõtſime
komſud kaſſa ja läſime pakikandjatega ſõddides wäſjali pääle. Kära,
trügin ja keelte ſegadus oli ſiin juurem kui Babeli torni ehitamiſe juu-
res. Eihewõtte pühad ſeiſiwad ukſe ees ja nagu wanal ajal, nõnda tõtta-
ſiwad ka nüüd igatſt küljeſt tuhanded Paſſa pühaks Jeruſalemma.
Eihewõtte aeg on Kriſtlaſte, Juutide ja Muhamedlaſte meeleft püha ja
Jeruſalem on kõigil pühitſemise keſkpaigaks. Meie oleſime waewalt kaſſa
ligi ja wagoniſſe pääsnud, poleks meile mitte Wene laewaſkontori kojamees
ja Wene konſuli kawaſs (teener ja ihukaitsja) appi tulnud. Need oliwad
mõlemad tüüwikad Montenegrinlaſed, kaſwu pooleſt Kalewipojad ja riiete
pooleſt wähemasti Kungla turingad. Nad rääkiſiwad pijut Wene keelt ja
awaldatiwad ſelle piſtuga Tallinna kojameeſte keſkmisſi haridufejärke, aga
Arablaſed taganeſtiwad nende eeft kui Punafe mere wood Iſraeli laſte
eeft ja meie pääſime rahwamurrust wabalt läbi. Montenegrinlaſed muret-
ſetiwad meile teiſe klaſſi piletid kätte ja ſeadſiwad meid eſimeſe klaſſi
wagoniſſe iſtuma. Meie waidleſime küll waſtu, kartes, et tee pääl trahwi
tuleb makſta, aga kawaſs ütles: „Karrashoo! Eſimene wõi teine klaſſ —
kõik xopomo!“

Ragu hiljemalt nägime, oligi kõid xopomo. Klässid on täiesti ühe-
fugused, ainult jelle wahega, et Europlasi esimesesje klässi astuda palu-
takse, maa pärisrahwast aga teise klässi topitakse. Käesolewal
korral ei tehtud jedagi wahet. Ühe silmapilguga oli meie wagon
Europa, Asia ja Afrika rahwast täis; meid oleks ilma kahtlemata
laiats lihtunud, poleks mitte konduktor njsed kähku wäljaspoolt lütku
keeranud. Runa S. ja mina waprasti oma platšid kaitseme, panin
ma imestusega tähele, et Bujch meist maha ja wagonist wälja oli jäänud.
Pistsin pää alnast wälja — ei Bujchi kusagil, muud kui rahwahulk lae-
netab edasi tagasi. Dnneks puutusiwad Montenegrinlased mulle silma.
Ma meelitasin nad kaga enese juurde ja küsisin:

„Kas meie kolmandat jelttimeest mäletate?“

„Ei mäleta,“ oli wastus.

„Kas „Gesti Postimeest“ loete?“

„Ei loe.“

„Oh teie Papnad! Kas siis vähemast „Gesti Postimehe“ toime-
tajat tunnete?“

„Ei tunne.“

„Roh, siis kuulge: esimene mõistliku nõoga Europlane, keda nende
Murjanite hulgas silmate, jelle kraest wõtte kinni ja looge ta siia!“

Mehed läksiwad naerdes ja tuliwad natuke aja pärast Bujchiga
tagasi. Tema rõõm oli juur, kuigi mitte jegamata, sest nüüd tekkis küsi-
mus: kuida wagonisse pääseda? Montenegrinlased leidsiwad nõuu.
Enne kui minu sõber kurja teadis aimata, oli ta tugematest katest üles
tõstetud ja lüpsiti wagoni alnast sisse pistetud. Ehmatusest toibudes
kaebas ta, et aken kitsas olnud...

Siis wurasime suure kiirusega Wilistlaste maast läbi hommiku ja
mägede poole. Paremat kätt laotas ennast Sefela legendid, pahemat kätt
Saroni legendid wälja, mõlemad wanast ajast jaadid oma wiljarikluse
pärast kuuljad. Kaugale ulatas pill roheliste aasjade ja wrasepõldude üle.
Dhakaid ja lilleid oli wäga palju näha, kuid jeda vähem; kõrgete ja
sirgete puude täielist puudust tunnistasiwad ka kõwerad telegrahwi
postid raudtee ääres. Rajadel sõiwad kamelid, eeslite ja munde kodu-
loomade karjad, põludel tõmbas harwa mõni pruuniks põlenud ja
kooljaks kurnatud Arablane Noa aegse adraga wagusid; adra ette oliwad wahel
härjad, wahel eeslid, wahel ka mõlemad läbisegamini rakendatud ja künbja
erutas neid pikawarreliste astlaga. Gemalt paistsiwad mõned mulla karwa
külad, nende seas Zafur, kus Simson rebasid püüdis ja Wilistlaste
wilja põletas, ja Bet Dedshan, kus Wilistlaste jumala Dagoni tempel
seisis. Rajalased on tihedalt üks teise külge lihtunud ja jawist ning sõn-
nikust kokku pätšitud.

Esimene jaam on Lydda, kuulus jelle läbi, et Petrus siin hal-
watud Gnease terweks tegi ja ei püha Jüri siia maetud peab olema;
laialised õlipuu-istandused katšiwad linna meie silmist täiesti ära. Siis

tuli Ramle, päält näha kena linnake, mille walgete majade hummilust kõrgeid tornid ja palmipuud taewa poole sirguwad. Maapind läks künklikemaks. Meie sõitmine wanast Betjemest, kus lehmad jeaduselae taga seisma jääwad, Simjoni hanast ja selle kangelase sünnipaigast Sareast mööda ja jõudime siis, 50 wersta teinepool Saffad, Suuda mägedesse. Koleda kiristiku põhjas, kus kaljumürakad meie päade kohal rippusiwad ja nõrgad raudsillad meie all hädaohtlikult kõikusiwad, roomas meie karme rong nüüd pikkamisi ülespoole. Seesama kiristik oli ennemuiste Wilisti sõjameestele teeks, kui nad Israeli lapsi nuhtlemas käisiwad. Mägede küljed ei olnud sel puhul, kui meie neid nägime, mitte kõrbe jarnased, nagu nad juwel peawad olema, waid rohu ja lilledega, ojal ka pöödsastega launis rohkesti laetud. Wiimse 12 wersta pääl läib raudtee koguni nõnda nimetatud „Roosi-orust“ läbi; meie nägime aga palju rohkem kiva kui roosijid.

Kell 5 pärast lõunat peatas rong lihtja kiwihoone ees ja konduktor hüüdis: „Jerusalem!“

Meie kargasime püsti ja tõttasime, nii ruttu kui küünarnukkide abil rahwamüürist läbi pääsime, wagunist välja wakkali ees olewa platsi pääle. Siin sirutasime laelu ja luurasime ahnelt igasje külge, aga pühast linnast ei olnud weel üht ainustgi torni otsekest näha. Jerusalemma wakkal seisab 2 wersta linnast lõunapool, Mesaimi legendiku hakatuses ja paraku künkaaste taga, mis waadet linna poole ära warjawad. Meie olime pühas ärituses, mis weel juuremaks laswas, kui kuulsime, et woorimehed kahewerstalise sõidu eest niisama palju nõudsiwad, kui meie terve raudteesõit Saffast siamaani maksma oli tulnud. Meie saatsime woorimehed „wett wedama,“ ladusime komsjud odawa pakikandja selga ja rändasime, nagu ennemuiste Jeesus ja tema jüngrid, oma jalgade pääl püha linna poole.

Warsti awas ennast meie ees sügaw Hinnomi org, jelle taga järff mäejein ja mäe harjal tükkide kõrget, haraklist müüri. See esimene Jerusalemma oja, mis mulle filma puutus, ei olnud küll kunagi jelle tereda pildi sarnane, mis mul lapsepõlwes „kõrgeist taemalinnast“ mõttes seisnud, aga ma jäin siisgi peatama ja waatajin sügawas liigutuses tüki aega sinna ülespoole, kus nii suured, kõige maailma elu muutwad asjad jündinud. Kaugemal tuli „Saaweti kants“ oma jämedate tornidega ja siis Saffa-wääraw nähtawale.

Meie ei läänanud sel puhul mitte paremat lätt wana linna sisse, waid pahemat lätt unde alewisje, kus Europlaste majad seisawad ja ainult alama rahwa riided meelde tuletawad, et meie Hommikumaal oleme. Unustjad on siin laiad, siledasti prüigitud ja tolmused, majad täiesti Europa laadi, suurte poodidega ja Saksa, Prantsuse ja Inglise keeli päälkirjadega. Uue linnajao keskpaigaks on Wene ajutus. Nagu teistel suurriikidel, nõnda on ka Wenemaal Jerusalemmas omad kirikud, wõbrastekojad, haigemajad jne., ja nimelt on Wene ajutus

hoonete juuruse ja toreduse poolest teiste seas kõige suurepäralisem. „Keiserlik Digeufuline Palästina Selts“ (asupaik Peterburis) on hoolekandmise nende tuhandete usurändajate eest, kes Venemaal igal aastal siia tulevad, oma pääle võtnud ja täidab truuvilt oma ülesannet. Kehvamatele usurändajatele pakutakse ruumitades majades peaaegu ilma hinnata öömaja ja päätoidust ja palee farnases „uus Venes ehituses“ leiavad jõukamad reisijad odava hinna eest seisakohast ülespidamist. Meile anti siin saali juurime kambri kolme pehme woodiga ja kõigi elutoa tarwitustega. Selle eest ei maksnud meie rohkem kui poole rubla päewas mehe pääst. Puhtus ja kord on kiiduväärilised. Teenijad on kõik Venelased, toidud Vene viisil valmistatud, nõnda et Vene reisija ennast täiesti kodu tunneb olemat. Ehk küll suur paastuaeg käes oli, ei junnitud meid siisgi mitte paastutoitu jõõma, waid toodi lauale, mis süda kutjus.

Venes ehitus seisab kõrgel mäeseljal ja meie kambri aknateft paistiwad meile suur linnaosa ja selle tagant kõufew Olimägi selgesti silma.

Enne kui ma tänapäewast Jerusalemma kirjeldama hakkän, tahaksin tähtsamad sündmused tema ajalooft lugejale meelde tuletada.

Jerusalem on wahest seefama Salem, mida 1. Moosese raamat kui kuningas Melhijedeki päälinna nimetab. Hiljemalt kandis ta Zebusi nime ja oli, ehk küll wäike, ometi nii kindel, et ta Israeli lastele kuni kuningate ajani wastu suutis panna. Alles Daawet sai temast libedis wõitluses jagu ja legi Sioni mäe, kus Zebuslaste kants seisnud, oma walitjuse ajupaigaks. Israeli rahwa pühaks linnaks jai aga Jerusalem alles siis, kui Daawet seaduseläe siia töi. Sel ajal laotas linn ennast kase mäesõrwa pääl laialt; nende wahelt läis põhjast Idunapoole sügaw lõhe läbi, mis Kristuse ajal „Tyropoioni“ (i. o. juustutegijate) oru nime kandis ja nüüd suuremalt jaolt kuni 100 jala sügawuse prügilajuga täis täidetud on. Mõlemaid linnajagusi ühendäs wana Zebuslaste kants Milo, mida Daawet ja Salomon suurendasiwad ja weel kindlamaks tegiwad, et waenlased oru põhja möõda mitte linna sisse ei pääseks.

Daawet ja tema järeltulijad piirasiwad linna kõrgete müüridega sisse ja kaunistasiwad teda toredate ehitustega. Tyruuse küniga Hiram poolt jaadetud puu- ja müüriõpad ehitasiwad Daawetile kuningliku palee ja Salomon lastis seljamaal paigal, kus Abraham poega ohwerdada tahtnud, Jehowale suurepäralise templi ja selle kõrwal iseenelele weel suurepäralisema lossi ehitada. >

Jerusalemma hiilgus hakkäs pärast Salomoni surma peagi kustuma. Kuulja templiehitaja poeg Rehabeam (953—932 e. Kr.) wähenäs riigi ja päälinna juurust sellega, et ta oma waljuse läbi kümme Israeli suguharu enesest eemale peletäs ja Egiptuse küniga Sifatiga tulisje fattus, mispääle wiimane templi ja kuningliku palee tühjaks riisus. Küniga Zorami ajal (880 e. Kr.) käisiwad Wilistlased ja Arablased püha linna laastamas ja 60 aastat pärast seda wõitis Israeli walitjeja Zoas Zuuda

Kuninga Amasia lahingus ära, riisus tema päälinna paljaks ja lastis põhjapoolse müüriotsa, kus kaitset kõige hädasemalt vaja oli, maha rüüstada.

Uuesti kosus püha linn Ufa (792—740 e. Kr.) ja iseäranis Hiskia (724—697) ajal, kes uue põhjapoolse linnajao ümber müüri ehitas ja maa-aluse kanali läbi linnale värsket wett muretsetes. Tema poja, Sumala teotaja Manasse ajal langes Jerusalemi aastal 648 e. Kr. esimene korda Assyrlaste kätte. Wiimne waga ja mehine Juuda kuningas Sofia (640—609 e. Kr.) parandas lagunenud templi ära. Tema järeltulijate Zojakimi ja Zojakini ajal jattus Juuda riik täiesti Assyria kuningas Nebukadnetjari wõimu alla, ja kui wiimne kuningas Sedekia ennast selle wõimu alt wabastada katsus, rüüstiwad Assyrlased Jerusalemma täiesti ära (587 e. Kr.), piistiwad kuninga silmad wälja ja wiisiwad ta kõige Juuda rahwaga wangi.

Seitsmekümneaastajest wangipõlwest tagasi tulles ehitasiwad Juudid selfamal kohal, kus enne Salomoni tempel seisnud, uue templi üles, mis aga wanast palju wähem ja kehmem oli. Persia walitjuse all kosus Jerusalemi jälle tähtjaks linnaks. Makedonia suur kuningas Alekxander, kes naabrilinna Tyruse hirmsal wiisil ära häwitas, ei puutunud Jerusalemma, jesi et Juudid teda lahkesti ja allahetwalt wastu wõtsiwad. Pärast Alekxandri surma jattus püha linnestalt Egiptuse ja siis Syria kuningate walitjuse alla, kes temale palju kurja tegiwad. Wapper Judas Makkabäus ja tema wennad päästsiwad oma rahwa ja Jerusalemma Assyrlaste ikkest (165 e. Kr.), kuid Makkabäuse perekonnas tekkisiwad peagi kodused tülid, mida Romlased, need kõige maailma kohtumõistjad, lahutama tuliwad. Nende kuulus wäepäälit Pompejus wõitis (63 e. Kr.) Jerusalemma wägivalllaga ära ja tegi Palästina Roma riigi kaitsealuseks. Aastal 37 e. Kr. tegi Edomi mees Herodes ennast Romlaste abiga Juuda kuningaks, jai Jerusalemmast ägeda ümberpiiramise järele wõitu ja kaotas Makkabäuse jaganudsa sootumaks ära. Tema walitjus oli wäljaspidijelt hülilgaw. Ta ehitas enesele Jerusalemmas toreda lossi, mille kolmest suurest tornist kaks praegu weel Jaffa-wärawa juures seisawad; pääle selle tegi ta linna uute müüride ja tornidega wäga kindlaks, ilustas teda suurte awalikkude hoonetega ja ehitas kõige päält templi nii toredalt ja suurepäraliselt ümber, et Salomoni ehituse kuuljus selle kõrwal kustus. Umberehitus algas 20 aast. e. Kr. ja kümne aasta pärast õnnistati uuendatud tempel sisse. Herodese ehitused andsiwad Jerusalemmale wäga toreda näo ja tegiwad püha linnu oma ilu poolest üle ilma kuuljaks. Ses olekus on Kristus teda jagedasti Olimaelt silmanud ja tema kaduwa ilu pärast leinanud.

Linn kašmas tiiresti ja Herodese järeltulijad tegiwad ta wäga kangeks kindluseks. Wälimine ringmüür oli 25 küünart kõrge ja kandis 90 torni. Kui aga Kristusest ette kuulutatud langemise aeg kätte tuli, siis ei aidanud müürid ega tornid. Roma maawalitsejate wägivald ja Warijeeride kihutus ajasiwad Juuda rahwa mässole. Sõja õnn pööras aga

Juutidele peagi selja. Nad kaotasivad ühe kindluse teise järele ja aastal 70 p. Kr. piiras pärastine Roma keiser Titus Jerusalemma juure sõjaväega sisse. Umberpiiramine, mille hirmjaid juhtumisi lugejad wist küllalt tunnawad, lõppes mõne kuu pärast sellega, et ilmauulius tempel wastu Tituse tahtmist tuhaks põletati ja püha linn maataja tehti. Ainult tükike õhtupoolset müüri ja mõned tornid jäiwad seisma; wist ranges häwitajate sõud nende määratute kiviüraakate kallal ära.

60 aastat seisis Jerusalemma ase tühjalt, siis tekkis tema rujuude pääl Roma keisri Hadriani tahtmist mööda päris paganate linn, millele *Nelia Capitolina* nimeks pandi. Juudid ei tohtinud sinna jalga tõsta, endise Jehowa templi kohal seisis Romlaste pääjumala Jupiteri tempel ja Kolgata mäel ilujumalanna Venuse tempel. Keiser Konstantin Suur (323—337 p. Kr.), kes ristiusu riigiüks tegi, tõstis ka Jerusalemma tähtsust selle läbi, et ta püha linna ristiusu patriarhi asupaigaks tegi. Konstantini ema Helena tuli ise Jerusalemma ja laskis Kolgata mäe üles kaewata. Kaewajatele puutus muude seas rist kätte, mida õigeks Jeesuse ristiks peeti. Sünistegiaja hana üle ehitati torekirik ja hiljemalt weel palju teisi kirikuid ja kloostrid. Seit jaadik algasiwad ka jagedad uju-kändamised Pühale maale.

Aastal 614 jattus Jerusalemm Persia kuningaga Koseru II. ja 637 Arabia khalifi Omari kätte. Muhamedlased ei kuusanud egiotja Kristlasi ega Juutisid, muud kui nõudsiwad neilt pääraha; kui aga Palästina aastal 969 Egiptuse walitsejate wõimu alla langes, siis algas kange rõhumine, mis wiimaks Europa rahwaid tuntud ristijõitulede äritas. 15. juulil 1099 tungis ristijõitjate wägi tormijõõksul Jerusalemma sisse ja pühast linnast sai kristliku kuningriigi päälinn. Paraku ei kestnud Kristlaste walitus kuigi kaua. 1187 wõitis Egiptuse sultan Saladin Jerusalemma Muhamedlastele tagasi. 1229—1244 oli linn weel kerra Kristlaste käes ja jattus siis põliselt Muhamedlaste, ja nimelt esmalt Egiptuse ja 1517 Türgi sultanite wõimu alla.

Jerusalemma nimi tähendab „Rahupait“ ehk ka „Kindel pait“; Arablased nimetawad teda „*El Kuds*“ („Püha“) ehk „*El Sherif*“ („Kuulus“) ja arwawad teda Mekka ja Medina järele kõige pühamaks paigaks ilma pääl. Linn seisab läbistikkü umbes 2500 jalga üle Wahemere pinna, künklike mäenina pääl, mis õhtu-, lõuna- ja hommikupoole järsku alla langeb, põhjapoolse lageda maa poole aga weel kõrgemaks tõuseb. Kolmest küljest on sel wiisil sügawad orud ja kuristikud linnal ümbruseks. Wanal ajal oliwad orud weel palju sügawamad ja mäeküljed järjumad. Aastatuhandete tolm ja prügi on siin juurt tasandamise tööd teinud. Kõige sügawam koht linna ümbruses on lõunahommikupoole nurk, kus Kidroni ja Ginnomi orud kokku puuduwad. Siit ülespoole waadates ei näe ja linnast enam midagi, waid see näitab taewa alla ära kaduwat. Kõrge seisupaiga pärast ei ole õht Jerusalemmas mitte üleliiga palaw ja talwel seisab tihti jalapakune lumi päewade lampa maas.

Pärislinna ümber käib ligi 40 jala kõrgune müür 34 torniga ja 7 väravaga; maa müüri ümber võib nobe jalamees poolteise tunni aja parajasti ära käia. Sedamööda ei ole siis püha linn ruumi poolest, mida tema majad ja uulitsjad katavad, kuigi suur, aga siiski elab siin, kui õhtupoolse nööle aweri juurde wõtame, praegusel ajal umbes 65,000 inimest koos, see on peaaegu karm pöält niisama palju, kui wiimase rahwalugemise järele Tallinnas. Elanikkudest ei ole rohkeim kui 6000 Mufamedi usku pööle 40,000 en Suudid ja umbes 15,000 inimest tunnistawad endid Seejuse Kristuse jüingriteks, anustawad teda aga wäga mitmel wiisil. Lihawöite ajal kaswab rahwa arw reisijate läbi, kes kõigest maailmast siia kokku tulewad (Wenemaalt üksipööini mõnel aastal 6000—8000), wahest poole juuremaks.

Zerufalemmas ajub Türgi kuberner ja üks jalawöö pataljon aitab wihatud Türgi walitsust põlijelt alal heida. Paraku en siin sõjawöö hädasti waja, sest et üksikud usujeltsid ja nimelt kõige pööält Kristlased iselestis ühtepühku nattipööidi kokku juhtuwad.

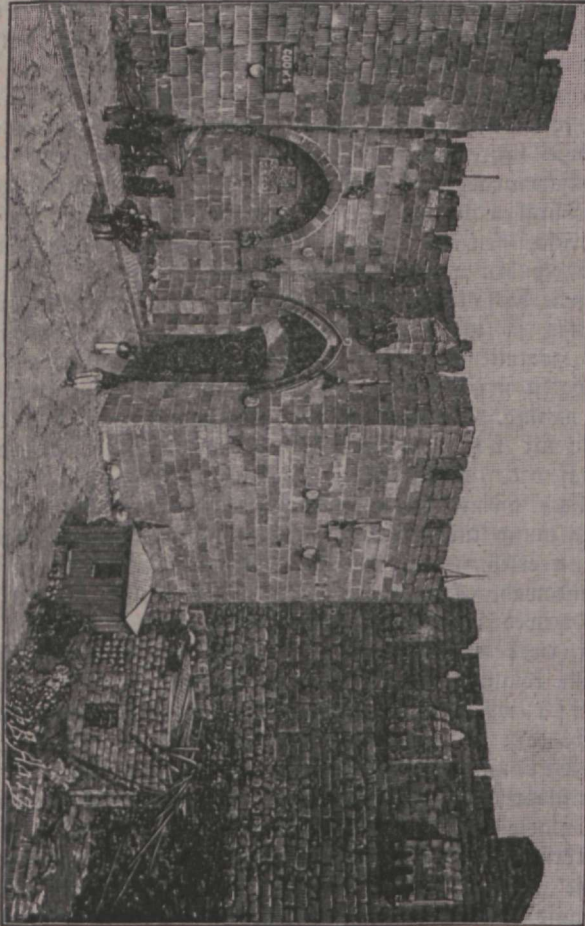
Olimööe harjalt waadata on Zerufalem oma kõrge ringmööüriaga, walge majadekoguga ja lugemata tornide ja kummidega wäga ilus linn — nagu kõik Hommikumaa linnad. Astud ja aga ühest tema uhkesti wölvitud wärawatest sisse, siis on jul tundmus, kui oleksid ja Olimööel seistes kena und näinud. Uulitsjad en kõik kiwidega kaunis siledasti silitatud, aga paraku nii kitsad, et kaks koormakandjat eeslit waewalt üks teisest mööda pööajewad. Wankriga ei ole kunagi läbijaamiist. Sagepästi käiwad uulitsjate ajemel trepid mäest üles ja alla ja teises kohas ei ole uulits jälle muud kui poolpime wölvialune, mis majade wahelt ja nende seest läbi weerleb. Jalg komistab ühtepühku asjade üle, mis filmi ja nina pahandawad. Zerufalemmal on küll iseeralt „Sönniku-wäraw“ ja selle taga terwed prügi ja sönniku mäed, kuid uulitsatel on jeda kallist wara itka weel enam kui küllalt. Kõige wirgemad uulitsapühkitjad on ka siin jälle kõigist põlatud tigidad ja ahnesti põrnitsewad loerad.

Zaaweti-wärawa st algab pikk uulits, mis läänest idapööle terwest linnast läbi käib ja templiplatzi ees lõpeb. Oma esimesel pööle kannab ta „Zaaweti-uulitsja“ nime. Sellest pahemat lätt laotab end esmalt Kristlaste, siis Muhamedlaste linnajagu wälja, paremal pool seisawad Armenlaste ja Juutide linnajad wöi „weerandid“. Kohe Zaaweti-wärawa kõrwal äratawad Zerufalemma kindluse wägewad möürid ja tornid meie imestust. Kristuse sündimise ajal seisis situ paigus Herodese kuninglik lojs. Rahwas nimetab kindlust „Zaaweti kantsiks“ ja röögib, kuningas Zaawet olla siin elanud; ütemal korral näidatakse koguni kambrit, mille alnast kuningas oma pöölinna silitajeda armastanud ja sääljuures kogemata Uria naist näinud. Herodese ajast on weel kaks jämedat neljanurgelist torni järele; alusmöürid oma määratute kiwiklomakatega näitawad weel wanemad olewat.

Zaaweti-uulitsja halatus on lai ja majade pöölest peaaegu tore; siin

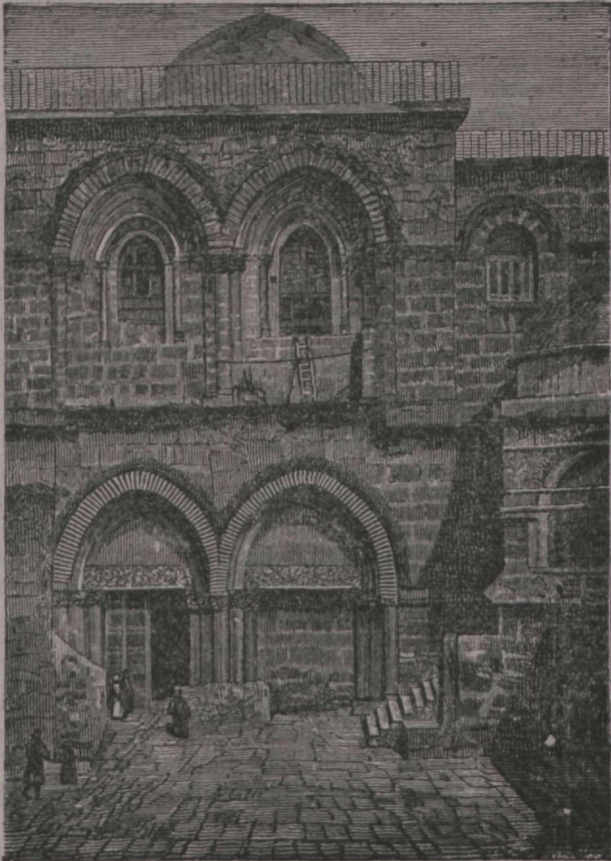
tekitab muude seas juurepäraline wõdrastemaja ja uus kaubahoov, kus Europlane ennast peaaegu kodu tunneb olevat. See ilu lõpeb peagi; uulits läheb kitsaks ja vajub trepi wiisil mäest alla. Natuke aja pärast tuleb pahemat kätt wõlwitud wäraw, millest läbi pugedes meie Kristlaste = uulitsjale pääsime. See on jälle hinge lämmasawalt

Saffa wäraw.

kitjas ja räpane, wiltu wajunud kivistmajad ähwardawad sisse kukkuda, lugemata poodide urkad õhuwad kõlksugu toidukraami lõhna wälja, sadaned inimesed ja eeslid puksiwad meid ilma armuta, aga meie südamed tujukawad siiski rõõmsast eotusest, sest jee uulits peab meid otsekohe ristirahwa pühamatele mälestusepaikadele, Jeesuse hauale ja Kolgata mäele

wiima. Enne kui sinna jõuame, astume pahemat kätt haisewast Arablaste
 kohwimajast läbi ja heidame pilgu Hisliala tiigi pääle; see on nelja-
 nurgeline weelok mustawate müüride wahel. Siis tuleb paremat kätt
 jälle wõlwitud wäraw ja jelle taga lai trepp, mida mööda meie Püha
 Sana kiriku wäälje, neljanurgelise eesöue pääle astume. Meie mee-

Sana-kirik.

lest on, kui oleksime turule sattunud. Platši kiviipõrandal istuwad ridade-
 kaupa rahawahetajad ja pudukauplejad, kes oma kraami — wahaküün-
 laid, ristisid, Pühal maal kaswawaid lilleid, perlmutrist ja Surnu mere
 mustast kivist tehtud „pühased mälestusi“ j. m. — juure häälega müüa
 pakuwad ja ostjaid kõigest jõuust tüsjata püüawad. Etse nii oli lugu wist

ka templi eeskõjas, ja meie mõistame kergesti Jeesuse püha wiha, kui ta paelast piitja tegi ja kõik need jahkerdajad oma Jha kojast välja peletas.

Hauakirik ehk Ülestõusmise kirik on laialine, sajasopiline hoone, väljaspoolt majade ja müüride wahela nii täiesti ära maetud, et temast muud silma ei paista kui kaks kõrvustikku seiswat wärawat (üks neist on kinni müüritud) ja lai kummu, mida Wene keiser Aleksander II. ja Prantsuse keiser Napoleon III. aastal 1868 ümesti ehitada lasti. Sõidutee juurusest jaame siis alles õiget märku, kui tema sees tunni äega ümber sõndinud oleme. Terwe ruum on mitmeks kirikuks ja kabeliks ära jaotatud, mida kõiki üks päätlatus katab. Geskojas aelawad pehmel asemel kohwi rüübates ja piipu popjutades Türgi sõldatid, kes ristirahwa pühamas kirikus korra üle walwawad. Nende siinolek ajab kaugele tulnud ristiniimejele puna palge, on aga wäga tarwilik, sest muudu muutuks püha paik peagi kristlikkude usujeltside lahinguwäljaks, nagu jeda sagedasti nähtud.

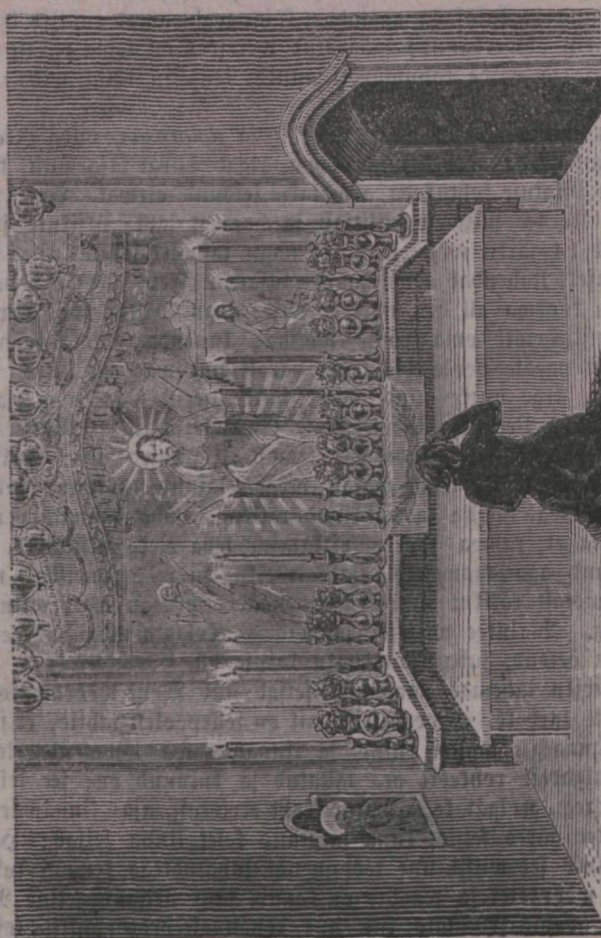
Soldatitest mööda minnes seisatame esmalt laia marmorikivi ees, mille pääl Jeesuse leha enne handapanemist salwitud. Paremat kätt wiinwad kaks treppi üles K o l g a t a (õigesti Golgotha, Hebreakeelsest sõnast „gulgoleth“, s. e. päälmu) mäele, kus kullast ja lugemata lampide walgusest järeawas Risti Ülendamise kabelis hõbeplaat jeda hauku katab, mille sees Jeesuse rist seisnud; jüld maad jellest eemal näidatakse kalju sees pragu, mis siis tekkinud, kui Jeesus hinge heitis (Math. 27, 51); pragu pidada maatera keskpaiгани ulatama.

Kolgatahi põhjahomnikupeol seisab Jeesuse haud otse Hana kiriku juure kummi all ja toreda, ümmargusest jambareast sisse piiratud ruumi keskel. Hana üle on marmorist kabel ehitatud. Kabeli eeskõjast wiinwad mõned trepiastmed alla kitjasse ja madalasse kambrisse, kus walge marmoritahwel jeda kaljuhauda peab warjama, mille sees meie Ünnistegija suremata leha kolm päewa hingas.

Kahest hauakabeli jainas elerast hangust lööb Libawõtte laupäewal taewast langenud „püha tuli“ välja. Kiriku laiakesed ruumid on siis litg kitjad kõigi nende tuhandete tarbeks, kes oma wahaküünlaid püha lõtkega põlema süüdata ja põlewalt koju kanda püüawad. Mõned usurändajad toowad tule laternades, üht küünalt ikka teise küljes põlema süüdataes, kuni kaugele Wenemaale.

Kolgata põhjapooljel küljel, kus raeijanda Joozeji aed seisnud, on weel ristijõitjate ajast tore kirik, nõnda nimetatud K a t h o l i k o n järel, mille üle ennast Hauakirikute teine kummu wõlwiib. Lugemata lampide ja mitmejuguuste ehete järe teeb siin, nagu ka Kolgata mäel ja hauakabelis waataja silmad tuhniks; kõik see rikkus ja toredus awaldab küll usklikkude kiiduwäärilist ohwirõõmu, segab aga teijeltpoolt meie lihtjast armastawa ja uhkust põlgawa Ünnistegija puhast mälestust. Suurem oja Hauakirikust on Greeklaste oma, aga ka kõigil teistel kristlikkudel usujeltidel (ainult Gwangelii usulised maha armata) on siin omad kabelid, mida nad wõima-

likult ehtida püütavad. Määratu kiriku seinte wahel on lugemata hulk tähtsaid paiku mitmel wiisil ära märgitud. Peaaegu igal ruutjalal on oma nimi ja tähendus. Siin on sammas, mille küljes Jeesust peksti, koobas, kus teda wangis peeti, kivist pakud, kuhu tema jalad kinni pandi,

Jeesuse haud.

koht, kus sõdatid tema riideid jaotasiwad, — siin on koguni „maailma leikpakk“ ja Madama haud.

Paraku ei ole Kolgata mäe ja Jeesuse haia tõeline seisupaik siia maani mitte veel kindlaks tehtud. Inglise on Jerusalemma põhjapoolse müüri taga nne Kolgata leidnud ja enestele omandanud; see on madal, pähku sarnane künkas, mille all „Jeremia koobas“ kaugele maa alla

ulatab. Teiseltpoolt on wana Hauakiriku kõige seisupaiga hääks ka uuemal ajal mitmed tõsised uurijad oma häält tõstnud. Olgu neil digus wõi mitte, olgu Hauakirikul küll see ja teine wiga — ta jääb siiski ristirahwa pühamaiks jumalatojaks. Tema tähendus on wägew ja auupakkumisele fundiv. Tuhatwiisjada aastat on usurändajate pisarad tema kallid mälestustesaju lastnud ja kaksjada aastat on kõige wahwamad rüütlid tema kaitsmiseks oma elu ohwerdanud; määratud werejõed on tema pärast woolanud — selle tasafe ja helde rahuwürsti auuks, kes siin kõige wiha lepituseks kannatas ja suri.

Rõnda nimetatud „Walutee“ (*via dolorosa*), mida Jeesus enne surma wiimast korda peab käinud olewa, algab Türgi kasarmust, kus Antonia kants ja Pilatuse kohtukoda arwatakse seisnud olewat. Oma praeguses olekus läib see tee mitmest nullistast ja hoonest läbi; üfsikute jüundmuste järele on tal 14 järku wõi „jaama“, nagu tahwliid seinte küljes tunnistawad. Näituseks tähendab teine jaam (kasarmu trepi all) jeda paika, kus Jeesus raske koorma all ära nõrkes, wiies jaam paika, kus Kyrene meest Simoni sunniti risti oma pääle wõtma; kuwenda jaama kohas pööras Jeesus ennast naeste poole, kes tema pärast nutsiwad, ja ütles: „Zerusalem! tütreid, ärge nutke mind, waid nutke iseendid ja oma lapsi“ jne. Edasi tuleb püha Beronika kabel. Meie Ewangeliiumid ei tunne jeda hääd inimest, aga Katoliiklased jutustawad temast liigutawa loo: kui wäsinud ja piinatud Dnnistegija tema majast mööda läinud, astunud helde südamega naesterahwas wälja ja pühkinud rätikuga püha kannataja näo päält higi ära, ilma et rahwa toores pilkamine teda oleks ekjitanud. Jeesuse näopilt jäänud aga igaweseks ajaks rätiku külge. Smelkku wiisil on jeda 1850 aastast rätikut Katoliiklaste maades praegu veel mitnes kohas korraga näha. Walutee wiimjed jaamad — Kolgata mägi ja Jeesuse haud — on, nagu öeldud, juba Hauakiriku katuse all.

Hauakiriku lähemas naabruses seisab uus Wene wõbrastekoda juurt-sugu külaliste tarbeks. Hoone seisupaik on sellepoolett tähtis, et siin ehitamise ajal wanaaegse müüri rufud ja linnawärawa läwe üles leiti, mis läbiläijate jalgadest rohkesti ära tallatud ja kulunud on; see leidus tunnistab, et praegu Kolgataks arwatud koht Kristuse ajal linnawärawa taga ja käidawa tee ääres seisis, kuna ta nüüd kejet linna seisab; Hauakiriku seisupaik sünnib sel wiisil uue testamendi juhatustega tenasti kokku.

Wene wõbrastekoja wastas on kaimis suur neljanurgeline *Muristan* (s. o. hospidali) plats, kus enne Johannese-ordu rüütlite lofs, nende tore Maria kirik, wõbrastekoda ja haigemaja seisiwad. Neist ehitustest, mis omal ajal Zerusalemmas kõige suuremad oliwad, ei ole muud kui wiletjad aherwarred järele jäänud. Kui Preisi kroonprints aastal 1869 Zerusalemma waatamas käis, kinkis Türgi sultan Abdul Afis platsi Preisi kmingale. Sakslased hakkasiwad 1893 Maria-kiriku aluse pääle uut „Lunastaja-kirikut“ ehitama. Nüüd on kirik walmis ja sai hiljuti Saksa keisri Wilhelm II. juuresolekul sisse õnnistatud. Praeguse Zerusalemma

ehituste seas on see üks kõige kenamatest ja juurepäralisematest, mis iga Ewangeli-usulise südant rõõmustab. Siitamaani peeti endises Johannes-rüütlite jõumajalis Saksa keeles jumalateenistust, millest ka meie korra oja wõtsime. Opetaja Hoppe pidas kena jutluse ja meie südamed paisusid rõõmuni, kui siin laugel maal ja wõdrausulistele keskel jälle oma tuntud kirikulaulusid armsa orelihääle juurde laulda wõisime.

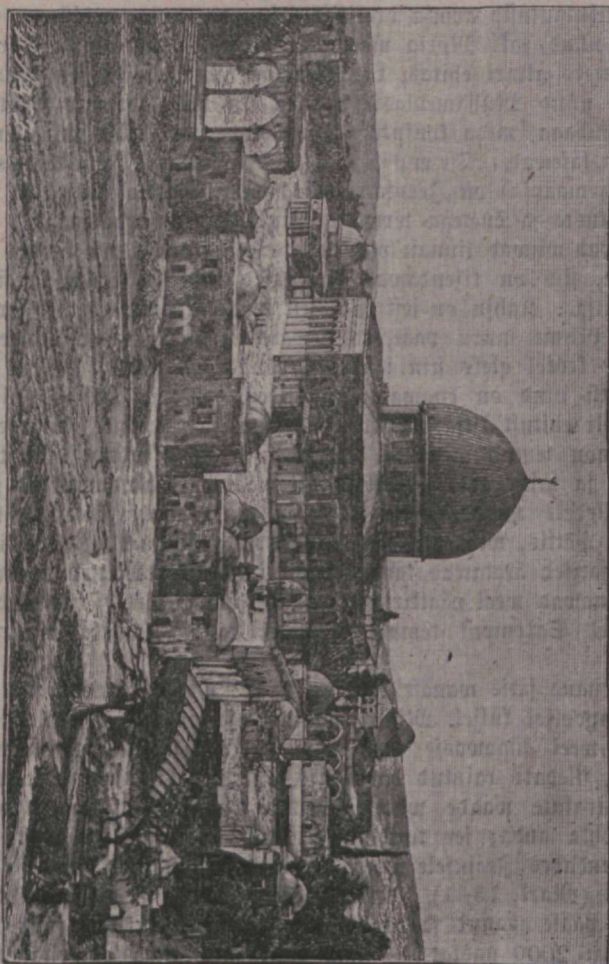
Ja nüüd läki Moria mäele! See paik, kus usuija Abraham poja ohwerdamiseks altari ehitas, kus Arawna rehealune ja siis Zehowa tempel seisis, on nüüd Muhamedlaste meelest nii püha, et nad Kristlasi ainult iseäralise lubaga, mida konsulid Üürgi kuberneril käest muretsewad, sinna jalga tõsta lasewad. Templiplats (Arabia keeli „Haram esh Sherif“, s. o. püha maaosa) on Jerusalemma hommitupoolisel küljel ja katab oma juurte ehituste ja õnetega terve weerandi kõigest linna maast. Mitu lahtist wärawat wiivad linnast platsile, astud ja aga ilma lubata ja saatjata ühest sisse, siis on kisedawad Arablased kobe ju kallal ja sind aetakse häbiga wälja. Rahju on jest küll, jest kenamat paika ei ole Jerusalemmas olemas. Pehme muru pääl, kahisewate puude wilus ja juure minewiku mälestuste keskel oleks siin igal ajal lõbus jalutada.

Platssi pind on enamasti kunstitöö. Moria wõi Sioni mägi oli enne templi ehitust kitsa, künklike harjaga ja järskude külgedega. Enne kui Salomon templi ja palee ehitust käsile wõdis, pidi ta mäeselga laiendama ja tasandama. Selleks oli määratud alusmüürisid ja wõlvisid waja, milledele Herodes, kui ta oma juurt ümberehitamise tööd templi kallal ette wõttis, weel mõndagi juurde pidi lisama. Kende müüride ja wõlwide jätsid aratawad tänapäewani imestust. Mõned wälja kaewatud kiwid kannawad weel päälkirjasid wanas Fönikia keeles, mis piibli jutustust tõendab, et Salomoni templi ja palee kallal Fönikia müüriwõlwid tööd teinud.

Sarnane jätis wanast ajast on ka Juutide kaebemüür templi-platssi õhtupoolisel küljel. Müüri nähtaw oja on ligi 60 jalga kõrge, aga ta ulatab weel sügawasse maa sisse. Ilma sawita ja lubjata on siin määratud, siledaks raiutud kiwid üks teise otsa laotud. Niisuguste wallide ja kiwimüürate waade wõis Juutidele küll uhke tundmuse oma wäe ja wõimu kohta anda; see tundmus kuulub ka jüngri sõnades, kes templi poole tähendades Seesusele ütles: „Ennä, misugused kiwid ja misugused hooned!“ (Mark. 13, 1). Kristuse sõna mõõda ei ole aga uhkest templist kiwi kiwi pääle jäänud ja alusmüüri pudeneva tükkise juures kaebawad Juudid ligi 2000 aastat — ilma kuingata, ilma ohwrita, ilma ülema preestrita. Igal reedel, pärast lõunat, tulewad nad siia oma kadunud kuningriiki ja jumalafoda taga leinama. Mitmed pomisewad küll wist filmakirjaks palweid, aga meeste ja iseäranis naeste seas on ka neid näha, kes südant lõhestawalt kaebawad ja külmi kiwa kuumade piisatatega fastawad.

Kristuse ajal oli templiplats wäga tore ja ühtlasi wäga kindel.

Müürid olivad paiguti 150 jala kõrgused. Maapind oli kirjute kiividega kaetud ja üle kuni põrand. Templi ümber olivad laialised õued ja kaetud kivist 25 kuldra kõrguste, valgest kivist raieitud sammaste ridadega. Templi enese välimist ilu kirjeldab Suunda kirjamees Josephus järgmist

Templiplats.

õnadaega: „Ümberingi oli tempel palkude kuldplaatidega kaetud, nõnda et ta esimeste päikese kiirte all kõige heledamas tulelättes järas ja neid, kes toda siis nägid, filmi otsekui päikese enese eest ära pöörama tundis. Siia tulewatele wõdrastele paistis ta kaugelt kui lumega kroonitud mägi silma, sest kus ta mitte kullatud ei olnud, oli ta hülgawalt walge.“

Zuudid ei tõsta jalga templiplatfile, kartes, et jalg kogemata kõige pühama koha päale võiks astuda. Arvatavasti wana templi kohal seisab nüüd isääraltelt kõrgendatud aluse pääl jällegi tore jumalakoda, kuulus *Mari moſhee* (Arabia keeli „Kubbet es Sahra,“ j. o. kaljukumm). See oli ennemuiste kristlik kirik, wist Jda-Roma keisri Justinian I. ajal ehitatud ja hiljemalt Arablaste tarwituse ja maitse järele ümber tehtud. Kaheffanurgelise hoone üle mõlwiw ennaſt kena kumm. Wälimised seinad on marmoriga ja kirjute portfellani-plaatidega ilustatud. Enne sisjeastumist peame jälle tuhwlid saabaste üle tõmbama. Seespool walitseb poolpimedus, sest aknad on kitsad ja tihedate raudtrellidega kaitstud; nõnda ei saa meie lugemata sammaste ja mitmet moodi kaunistatud seinte ilu dieti imetleda. Plustuste seas näeme aga kristlikku mõistatujusid, millede ajemele lookuhoidlikud Arablased teisi ei ole raatfinud panna; nad wõtsiwad hääd, kust jaiwad. Seda waljemini waidlewad aga nende korani salmid, mida seinte pääl näeme, ristiusu õpetuse wastu. Rääituseks olgu järgmine:

„Teie (Kristlased), kelledel oma pühakiri on, ärge olge hooplikud omaš ufus, waid tunnistage tõtt Jumalast. Messias Jeesus on ainult Maria poeg ja Jumala käſjalg, ja Jumal lastis oma sõna ja oma waimu Maria päale tulla. Uskuge siis Jumala ja tema käſjala sisse ja ärge ütelge, et kolm Jumalat on. Jumal on ainus Jumal, ja kangel olgu temast, et tal poeg oleks.“

Moshee keskel, otse kummi all on püha kalju, umbes 60 jalga pikk ja 40 jalga lai. Muhamedlaste meelest on see wahest kõige esimene nende eluta asjade seast, mida iga ufklik peab auustama, sest wiimſel päewal peab ifegi kuulus „Kaaba“ (Mekka linna püha kiwi) siia auu andma tulema. Talmudi ja ka mitme urija arwamise järele on püha kalju seefama, mille pääl Suutide põletamise-ohwri altar seisis. Seda arwamist toetab ka kalju sisse raiutud rend, mida mööda wist ohwri weri allapoolle woolas.

Muhamedlased peawad kiwi selle wäraſt pühaks, et Muhamed tema päält taewa läinud; kalju tahtnud prohwetit järele lemmata, aga ingel Gabriel hoidnud teda lennu pääl kinni ja nimelt nii suure jõuuga, et ingli käest tänapäewani märgid kalju sisse jäänud. Nüüd heljuda kalju juba 1266 aastat ilma toetujeta õhu sees ja tema alt läia tee otsekohe pürguſe. Kalju all on maa õnes ja loopa laes näidatakse ümmargust hauku, mille Muhamed taewa minnes pääga jäält läbi pistnud; prohwetil oli silmanähtawalt hästi kõwa päälagi! Mitu korda on kalju suu lahti teinud ja targasti rääkinud.

Teine suur moshee *El Uſa* seisab templiplatſi lõunapoolſes otſas. Ka see on endine kristlik kirik ja Justiniani ehitatud. Siin on Muhamedlaste „kitsas wäraw“, nimelt kaks teine teise ligidal seiswat sammast. Kes nende wahelt läbi ei pääſe, ei saa paradiiſi. Palju inimesi on endid siin wigajeks muljunud ja wäänanud. Eſber Buſch oma õitswa

terwifelorraga wangutas siin pään; kitsas wäraw ei meeldinud temale ja ta kiitis seda sultani, kes sammaste wahel raudtrellidega kinni panna lastnud, wäga mõistlikuks meheks.

Moshee all on laialised wõlwid, mida umbes 100 sammast toetawad; see on üks osa neist alusehitistest, mida templiplatši tajandamiseks korda jaadeti. Rahwa jutu järele olnud siin Salomoni hobuste tall. Jerusalemma ärarikkumise ajal otsistwad tuhanded templiplatši alustes urgastes warjupaika, leidiswad aga seda hirmsamat otja. Et Alfa moshee ligidal on wanaaegse „Gulda-wärawa“ riismed wälja kaewatud; arwatawasti on Seefus, kui ta oma armsast Bethaniast templisse tuli, siit jagedasti läbi käinud.

Templiplatši hommitupoolse müüri sees on kõrge ja tore „Kuld-wäraw“, mille küljes meie kulla raajuteist ei näinud. Wäraw on ammugi kinni müüritud ja nimelt kartuse pärast, sest Muhamedlaste arwamise järele peab siit ühel tenal reedel kristlik walitseja sisse ratsumata ja Jerusalemma nende käest ära wõtma. Paraku ei ole suurt lootust, et lugu warsti nii läheks. Üks kristlik walitseja, päälegi üks kõige wägewamatest, käis weel hiljuti Jerusalemmas, aga see on Türgi sultani koduõber...

Ronistime trepi laudu Kuldwärawa katusele. Siit on kena linna pääle, Olimäele ja Kidroni orgu waadata. Org oli wanal ajal palju sügawam; prügi on tema pinda 30—90 jalga tõstnud. Mäeküljed kubisewad mõlemal pool Muhamedlaste ja Jutide haudadest. Usklikud Muhamedlased ja Juudid tulewad wahel wäga kaugelst siia wiimast rahu-paika otsima, sest maapind on püha ja pääle kauba on siia maetutel see suur kaju, et nad wiimisel kohtupäewal kohe esimesed wõiwad olla, kes oma otjuse kätte saawad. Kidroni org on nimelt wiimse päewa kohtu-paik. Põigiti templiplatši müüri sisse pistetud sammast saab siis Muhamedil istepaigaks olema, tema wastas Olimäel peab Kristus aset wõtma. Kidroni oru üle tõmmatakse karwa jämedune kõis, mille üle kõik üles tõusnud hinged peawad tõndima; patused kukuwad muudugi kuristikku, wagasid talutawad inglite käd üle kõie.

Wanu ja uusi, ilusaid ja inetuid hooneid oleme nüüd linna müüride wahel küllalt näinud; patšew rind nõuab wabamat hingamist, jelle pärast läheme paariks päewaks linnast wälja tema ümbrusiid vaatama. „Jerusalemma ümber on mäed,“ ütleb Saaweti salm wäga digesti. Mägedest ei ole puudust ja Saaweti ajal olivad nad oma lõppakate wiina- ja wiljapuu-istandustega wist ilusad küll waadata. Nüüd on mäed enamasti paljad, harwa rõõmustab mõni kibur puu ehk roheline murulapike silma. Selle eest käiwad aga hääd, siledad jalg- ja sõiduteed linna ümber mäest orgu ja orust mäkke ja pakuwad ilusaid waateid teiste mägede ja orgude pääle.

Wõtame esmalt selle tee jalge alla, mis Wene ajutuselt Jerusalemma põhjapoolse otja ümber Kidroni orgu ja Olimäele wiib. Warsti

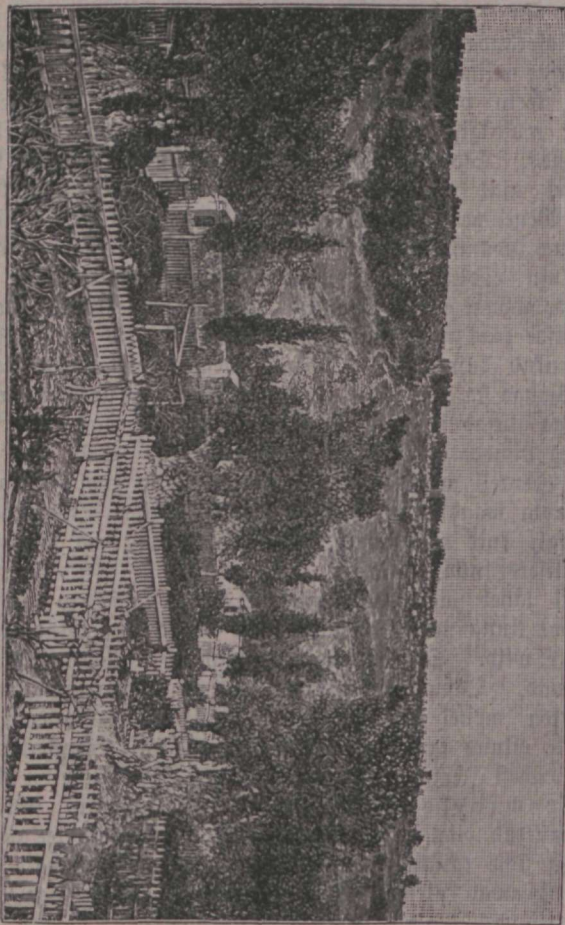
fattume Juutide ajutusesse, nagu neid selle ja teiste teeradade ääres rohkesti olemas on. Pääle $\frac{2}{3}$ kõigest plüha linna rahvast on ju Iisraeli lapsed. Linna sees on kõige suurem ja räpsem „weerand“ nende lääse ja alewis ei wõi ja peaaegu kufagil elada, ilma et sul Juut naabrits oleks. Suured Juudi jugu rahamehed (Rothschildid, Hirsch, Montefiore jne.) on oma siinjete juguwendade hääks palju ohwerdanud, neile maid ostmud, eluhooneid, haigemajasid ja wõõrastelodasid ehitanud ja nende sissjerändamist igapidi kergitanud. Selle tõttu kaswas Juutide sissjerändamine wiimastel aastakümnetel nii suureks, et Türgi walitlus selle pääle keelu pidi panema, millest aga wähe hoolitakse. Juudid on siin, nagu mujalgi, ojawad kauplejad, käsitöölised, woorimehed, maal ja põllumehed. Sissjerändajate käsitöökäik olud esioftja küll wilets, pidada aga wiimisel ajal paranema. Mina juhtusin ühega kokku, kes paari aasta eest Wenemaalt (Kownost) siia tulnud; see kahetseks küll wäga, et ta Jerusalemma kodanikuks jaanud ja leinas Wene lihapottisid taga. Oma wälimise kaju poolest ei ole siinjed Juudid mitte kõik nii kui meie neid oma kodumaal oleme õppinud nägema. Iseäranis Palästinas jündinud Juutide seas nägin ma palju niisugusid, kes mulle Kristust, nagu teda kutsuti, kujukutawad, elawasti meelde tuletawad: jaleda ja siisgi tugewa kaswuga ja peenikesse, auusa näomoeaga; naesterahwad on noores põlwes wäga ilusad ja häid mehi on ka ikka olemas. Kerd ekssin mina hilisel õhtul pimedate uulitsate segadikku ära. Seda märgates tuliwad kaiks noort Iisraeli meest mulle ilma kutsumata appi ja talutawad mu umbes wersta maad kuni Jassa-wärawast wälja. Zootrahast ei tahtnud nad kuuldagi, kuid palusiwad juhtuwal korral oma sinagogisse (palwekotta) külaliseks tulla.

Edasi läheb meie tee kenast Damasckuse-wärawast mööda, mille kõrwal linna müüri all olew hauk nõnda nimetatud Poomwilla-Koopašse wiib. See on endine kiwimurd, mille urkad kaugele linna alla ulatawad. Damasckuse-wärawa ees on ümmargune, pädluu jarnane kungas, mida mõned uurijad digeks Kolgataks arwawad; Inglajed on kinka omale ostmud ja tema külje seest wanaaegse kaljuhaua wälja kaewanud, mis wahest Jeesuse oma wõiks olla. Mäe alune on õõnes ja kannab nime „Jeremia-Koobas“, sest et selle nimeline fuur prohwet siin elanud ja maetud olla. Linnaft kaugele, Damasckuse tee ääres näidatakse wanu, kalju sisse raiutud haudasid, mis Iisraeli kuningate ja kohtumõistjate omad peawad olema; kõisist põhjendust ei ole aga sel arwamisel mitte.

Teinepool wäikest Herodese-wärawat kääneb linna müür järsku künapoole ja meie tee läheb mäest alla Kidroni (wõi Josafati) orgu. See sügaw maalõhe algab Jerusalemma ligidalt ja ulatab Surnu mereni. Dru põhi on täiesti kuiv, ainult kewadel, fuurte wiimajadude jäwale jiriseb siin sopase wee oja, mida Jerusalemma elanikud kui imeasja waatamas käiwad ja mille fuurust mööda nad hääd wõi halba wilja-aastat

ootavad. Raugemal allpool muutub oja, nagu kõik Püha maa ojad, vihma järel tihti karbetavaks tõkkeks.

Jerusalemmast viib otsem tee Stefanuse-wäravast läbi Ridroni orgu. Wärava ees näitab lai kivi jeda kohta, kus Jundid Sauluse ässitusel esimese ristiusu weretunnistaja Stefanuse (Tehwanuse) kiviwega

Stefanuse aob.

furnuks wisanud. Siin nägime rohkem kerjajaid kui mujal Püha maa teede ääres. Ridadekaupa seisawad ja liikitawad nad siin, plekist nõuud raha wastuwõtmiseks käes, ja panewad õhu oma kisaft wärijema. Üks lamas koguni kummuli maas, rite üle pää tõmmatud, kuid rahapeekrit märkas ta ometi igale tulejale wastu sirutada ja waljemalt kiskendada kui teised kunagi:

„ja howadsha, bahshish“ (j. o. oh herra, armu). Kerjajate seas olivad mõned pidalitöbijed. Kole haigus, mis ihu mäandab ja suretab, kuna hing kaya sees seisab, oli Kristuse ajal palju jagedam. Meie pidime jällegi Ümmistegija kannatust imetjema, kes neid kõige wiletjamaid ja roojajamaid inimeste seast aitamast ja trööstimast iganes ei tüdinenu.

Esimene tähtsam hoone Kidroni orus on Maria haud. See on maa-alune kaljukirik, kuhu väga wana jutu järele jüngrid Jeesuse ema olla matnud; jäälfamas olla Maria wanemad ja tema abikaas Zoosep maetud. Säält wälja tulles seisjame sedamaid kõrge aiamuüri ees, mille tagant saledad, tõmmukad küpresipiinud taewa alla sirguwad. See on K e t s e m a n e (õigemalt Gethsemane, j. o. õli-jurntõrs) a e d. Koputame madala jalgwärawa pihta. Wana munk (aed on Katoliiklaste oma) teeb ukse lahti ja lasseb meid sisse astuda. Meie jääme kahewahel seisjama. On see tore iluaed oma kunstlikult haritud lillepeendrattega, puhtate liiwateedega ja uhkete küpresfidega tõesti see waike koht õlipuude warjul, kuhu Jeesus wiimisel õöl enne surma, linna karest ja inimestest kangel palwetama tuli, kus ta kurwaks sai ja hirmsat ahastust tundis? Mõned wanad õlipuud on siin weel näha ja munk tõendab, needjamaid olla Juudajate äraandmist näinud, kuid see on waewalt wõimalik, sest Jerusalemma ümberpiiramise ajal raiusiwad Romlased kõik puud linna ümber maha ja tegiwad neist wistmasinaid ja ristisid wangi wõetud Juutide ärakukkumiseks. Dige Ketsemane ei seisnud ka wist mitte nii linna ligidal ja väga käidawa tee ääres, waid kõrgemal Olimäe küljel, wähest jää, kus nüüd kena seitsmekummiline Wene kirik seisab, mille õnnis keiser Aleksander III. ja tema wennad oma õndsa ema mälestuseks ehitada lastiwad.

Kolm teed wiivad Kidroni orust üles Olimäele. Kõige otsem ja järsum on keskmine, mis Ketsemane aia juurest algab ja uuest Wene kirikust ning lagunenuid moshee waremetest mööda läheb; wiimane koht olla seefama, kus Jeesus eesli seljas sõites seisjatas, enese ees täies toreduses särawat linna waatas ja tema pärast nuttis (Luk. 19, 41). Olimägi ei ole Jerusalemmast palju kõrgem (umbes 2600 jalga üle Wahemere pinna ja 200 jalga üle templiplatfi), aga hakkab ja Kidroni oru põhjast üles ronima, siis läheb tubli weerand tund ära, enne kui ja wäsinult ja higiselt mäe harjale jõuab. Ülewal on wäike Arablaste küla Kesr et Tur (j. o. Olimäe küla) ja selle keskel Taawamineemise = K a b e l, Arablaste ehitatud, kes jeda paika ka väga pühaks peawad. Taawet kummardas siin Jumalat, kui ta üleannetu poja Abjalomi eest Kidroni jõe ja Olimäe üle Jordani poole põgenes (2. Sam. 15, 32). Kabeli kummi all peab see koht olema, kust Jeesus taewa läks; kaljupinna sees näidatakse tema parema jala jälge. Olimäe kõrgemal tipul seisab teine (wanem) Wene kirik kõrge kellatorniga, mille otjast pilk kaugele Püha maa mägede ja orgude üle ulatab ja mis ise kui Jerusalemma tundemärk kaugele paistab.

Olimägi on oma nime õlipuu-metsast saanud, mis wanal ajal

tema külgesid latis. Nüüd warjavad ainult mõned üfsifid õlipuud tema kivistikast murupinda. Muudu ei ole mägi oma wälimist kuju Kristuse ajast jaadik wiist mitte muutuud ja kuna wanaaegse Jerusalemma mulitsjad prügi alla maetud on, lõnnib meie jalg siin wahest neilsamadel radadel, kus Jeesus jagedasti käinud. Sellepärast on Dlimäel kange külge-

Dlimägi uue Ædene kirjikuga.

tõmbaw wägi ja waewalt lahtub keegi rändaja Jerusalemmast, ilma et ta kõige päält Dlimäge oleks waatamas käinud ja tema nurmedelt lillekesti noppinud.

Mina käisin mitu korda ülewal ja igakord oli mul raske lahtuda sest sügawast rahust, mis siin taewa all walitseb, sest puhtast, rinda

Kõhutawast õhuft ja kõigest ringwaatest. Kõige kenam on selgel, wägajel õhtul Wene kellatorniist ringi waadata. Kuna päike Jerusalemma täha wajuma hakkab ja walgendaw linn juba tumedasti üles tumab, õhtuwad kõrgemate kummide ja tornide küljed selget kullaläiget wälja. Põhjapoolt paistab teraw Mitspa mägi, kus Samuel Iisraeli rahwale kõhut mdistis, ja kõrgemal sinawad Samaria mäed. Lõuna pool helendawad Petlemma majad tõmmukal mäekingul; weel kõrgemal arwame Juuda mägede kõrgemal kühurul wana Hebroni seletawat. Kõige imelikum on waade ida poole. Meie jalge alt hakates mäed kollendades ja haljendades Jordani oru ja Surnu mere poole, kuni kõige sügawam lõhe, mida maa-tera koores sees tuntakse, nende langemist lõpetab. Mägede wahelt läigib

Jerusalemi Ülimäelt waadates

Surnu mere rahuline, sinine weepeegel; see on pääle wersta meist sügawamal (1200 jalga Wahemere pinna all) ja otsekohe mõõda umbes 20 wersta meie seisupaigast kõrgel, aga imeselge õht toob ta nii ligidale, et meie ühe tunniga läies sinna jõuda arwame. Jordani kollendawa oru põhjas awaldab roheline wiir seda kohta, kus jõgi puude ja põõsaste warjul woolab. Dru ja mere tagant lerkib aga tumesinine müür järsku ehmatawale kõrgusele. Need on Gileadi ja Moabi mäed, millede kõrguselt Mooses töötatud maad esimest ja wiimast korda nägi.

Ülimäelt alla tulles waatame tema külje sisse raiutud „prophetite haudafid.“ Kitsast haugust, mida kerge ei ole leida, läbi pugedes pääsime juure ümmarguse ruumi sisse, kust pikad maaalused teed

mä siifikonda ja pehme paelaku sisse raiutud haudade juurde wiivad. Haudad on ilma kahtlemata wanade Ebrealaste omad, kuid misgi asi ei tõenda seda, et siia prohvetisi olla maetud. Veel sügavamal Olimäe jalal punktub meile Abjalomi haud silma. See on wäike neljanurgeline ehitus rõika näolise katusega, mida rahwajuu „Warao müstiks“ kutsub. Hoone wälimised ehted on Greeka laadi ja näitawad Herodeje ajal tehtud olemat, aga ehitus ise wõib küll wanem olla; wahest on ta seesama, millest 2. Samueli raamat 18, 18 räägib: „Ja Abjalom oli wõtnud ja lastnud oma elu ajal enesele auusamba üles teha, mis kuningas orus on.“ Juudid peawad ehitust Abjalomi õigeks hauamälestuseks ja awaldawad oma wiha Daaweti üleannetu poja wastu weel tänapäew sellega, et nad siit mööda minnes hoonet kividega pilluwad; sellepärast on hoone seespoolt kina täis ja wäljaspoolt on kivilasu uksekohta ammugi ära matnud. — Abjalomi hana laadi on ka ligidal seisew Sakaria hauamälestus, selle ülema preestri Jojada poja Sakaria auuks, keda Juudid templi eeskojas kividega furnuks wiskasid (2. Mõõd. 24, 21), kuid rõika asemel katab seda ehitust wäike piramiid.

Kalju sisse raiutud haudasid on Jerusalemma ümber lugemata hulk: nad on siin paigus kõige paremini hoitud jätised wanast ajast. Ebrealased on nende raiumise ja wälimise kaunistamise kallal rohkesti waewa näinud. Meile tuleb Jeesuse sõna meelde: „Häda teile, teie kirjatundjad ja wariseerid, kes teie prohwetite haudad üles ehitate ja õigete haudad ilusaks teete!“ Nüüd on haudad ammugi tühjaks riisitud; nende sees pesitfewad karjased, kerjajad ja metselajad.

Ridroni orgu mööda allapoolle sammudes jõuame juure Kaljukoopa juurde. Koopa juu on wärawaks wõlwitud ja pill trepp wiib alla, Siion mäe külje sisse, kus Maria hallikas jahedas poolpimeduses wulfselbi Paik on nähtud kaljuhaudade sarnane, kuid hana waitusest ei ole juttugi. Jest meie jattusime naistekarja kessele, kes siin pesu pesewad ja täie juuga, ligemist kurja lobisewad. Hallikal on see omadus, et tema wesi lordamööda kahisebese tõuseb ja langeb. Nõnda oli lugu wist ka templiplatfi küljel olewa, nüüd kuiva Bethesda (Petesda) tiigiga, mille wesi Joh. 5, 3 järele „liikus“. Maria hallika wesi woolab maaluise, mäest läbi raiutud kanali wõi tunneli läbi allpool olewasse Siloa tiiki. Kana! on wist Hiskia ajal tehtud; tema seest leiti mõne aasta eest wana Ebrea keelne päältiri, mis ütleb, et kanali raiumist kahest otjast korraga hakatud ja raiujad sel kohal kokku juhtunud. Suurt osawust ei ilmuta need wanaaegsed insheneerid mitte, jest tunnel on nende käes wäga keeruliseks läinud. Neljanurgeline, tülluke Siloa tiik on sellepöolest kuulus, et Jeesus tema kibeada weega pimedalt sündinud inimese nägewaks tegi (Joh, 9, 7). Tiigi kõrwal näidatakse seda paika, kus kuri kuningas Manasse (waga Hiskia poeg) prohwetit Jesaja kae laua wähele siduda ja keskest läbi saagida lastnud.

Süäl kenas nurgas, kus õhtupoolt tulew Hinnomi org ennast Ridroni

oruga ühendab, haljendasiwad wanal ajal kuninglikud aiad ja puud kaSwab siin praegu weel kaunis rohkesti. Dru põhjast kerkib „Pahanda = mise mägi“ järsku üles; kentsaka nime on ta kuninga Salomoni süü pärast jaanud, nagu 1. Kuningate raamat 10, 4 ju. jutustab: „Ja see sündis Salomoni wana ea fees, et ta naesed (neid oli 700 würtisjugu emandat ja 300 liignaißt) ta südamet teiste jumalate poole läänasiwad. Siis ehitas Salomon kõrge paiga üles Ramosele, Moabi läilale jumalale, sinna mäe pääle, mis Jerusalemma wastas, ja Molekile, Ammoni laste läilale jumalale. Ja nõnda tegi ta kõigile oma wõdramaa naestele, kes oma jumalatele suitsetasiwad ja ohwerdasiwad.“

Pahandamise mäe küljel, wastu Jerusalemma, on wana Siloa küla, tähtis mitte sellepoolest, et tema elanikud tuntud kelmid ja wäga wiisad kerjajad on (meie seltsimehe S., kes neile küllalt kopikaid ei andnud, oleksiwad nad peaaegu kiwibega furnuks wiisanud), waid et nad enamasti koobastes ja endistes kaljuhaudades elasiwad, nagu meie seda Suuda mägedes mitmes kohas nägime. Natuke alamal on wana-aegne, wäga sügaw kaew, ja nimelt kahtlemata seesama En Rogeli kaew Suuda ja Benjamini juguharude rajal, kus Salomoni wanem wend Adonia ennast weel isa Daaweti elu ajal kuningaks tahtis teha (1. Kun. 1, 9). Wett on siin õige rohkesti; kui Jerusalemmas kaewud kuiwaks jääwad — seda juhtub tihti — siis kannawad eeslid ja naesed siit kaugel wett üles linna.

Kena Hinnomi orgu nimetawad Arablased „paradiisiks“ (El Firdus), kuna ta Suutide meelest läilam paik ilma pääl on. Siin on nimelt see kolo „Tofeti“ (s. o. põletamise) paik, kus Israeli rahwas urjade kuningate Ahase, Manasse ja Amoni eesmärgul oma lapsed „tulest läbi läia,“ see on ebajumala Moloki tuliseks tehtud kate pääl ära põleda lastis (2. Kun. 23, 10; 2. Mja raam. 28, 3; 3, 36). Wäga kuningas Josia kaotas selle kurja paganate wiisi ära ja lastis paiga roojaseks teha. Ära neetud oru ebreaakeelsest nimest „Gehinnom“ tegiwad Suudid sõna „Gehenna,“ mis põrgut tähendab; seda sõna on ka Jeesus mitmel korral tarwitanud.

Hinnomi orgu piirab lõunapoolt „Kurja nõuu mägi,“ nime on ta sellest jaanud, et mäe pääl ülema preestri Kaiwase (Kaiphas) maja seisnub, kus ta Jeesuse elu wastu Suutidega kurja nõuu pidas. Mäe jalal on see werepõld („Hakeldama“), mille Suudas Iskeriot ise (Ap. teg. raam. 1, 18 ja 19), ehk jälle ülemad preestrid 30 hõbetüki eest ostsiwad, kui Suudas meelt ära heites Jeesuse werehinna templisse wiiskas ja enese puu olka tõmbas. Poomise puud näidatakse paratu kahes kohas korraga.

Dmas ülemises jaos läänab Hinnomi org järsku põhjapoolle ja lõppeb Jassa-wärawa juures. Käänu kohal on wäike „Sultani tiik,“ juwel kuiv, muidu igal ajal sopane. Jerusalemma müür ei ulata siin paigus mitte, nagu wanal ajal, mäe weeruni, waid jätab laia mäenurga

pärislinnast välja. Seda lõunadhtupoosket mäenurka nimetab rahvasuu nüüd „Siioni mäeks,“ kuid wist ilma põhjusega, sest õige Siioni mägi ei wõi muud olla, kui lõuna-hommikupooline mäenina, mille harjal tempel ja kuninglik palee seisiwad. Praegusel „Siioni mäel“ (Siioni-wärawa taga) seisab teiste hoonete keskel Muhamedlaste moshee, mis „Taaweti hauda“ peab katma. Kuningas Taawet ei ole aga wist mitte siia, waid õigele Siioni mäele maetud, millest nüüd ka suur oja linnamüüri taga seisab. Taaweti puusärki peab praegu weel moshee all keldris hoitama, kuid Muhamedlased peawad teda nii pühaks, et kedagi ristiinimest ligi ei lasje. Ühes hoones näidatakse suurt tühja ruumi (see on endise kristliku kiriku oja), kus Jeesus jüngeritega püha õhtujöömaaga pidanud, teises hoones (see pidada endine ülema preestri palee olemas) jälle neid paiku, kus Jeesust esioetja wangis peetud, kus Petrus teda ära jalanud ja kull kolm lorda laulnud. Kõige paremaks ehteks praegusele Siioni mäele on Inglisele asutatud (Arabia seminar ja poisilaste-kool) ja Ewangeli-usuliste turnaede, mida wäga ilufas korras peetakse.

4.

Syria (Siiria) ja Põhja-Palästina.

Mie tulime, nagu räägitud, Beirutist Jassa kaudu Jerusalemma ja käisime jäält hakates Püha maa risti ja põigiti läbi. Enne kui neist „ristijõitudest“ juttu teen, tahaksin lugejat, kui temal veel kannatust on, teise teega Beirutist Jerusalemma tutvustada, mis maad mööda Syyriast, Galiläast ja Samariast läbi wiib. Et ma aga kõiki teed sel puhul ise ära läia ei jaanud, siis pean tuntud „waimusilma“, see on wanemad reisikirjeldused appi wõtma ja neid uute nähtustega täiendama.

Beirutist Syria päälinna Damaskusele on nüüd Prantslaste kulul ehitatud raudteega hõlbus jaada, kuid reisijad, kes aja ja raha poolest rikkad ja kes palju näha tahawad, sõidawad tee praegu veel hobuste seljas ära ja puhkawad öösel telkide all. Et jarnane reisimise wiis mitte igakord lõbus ja waewata ei ole, seda jain ma ise küllalt tunda ja seda näeme ka järgmisest kirjeldusest:

Beirutis palkasime enestele dragomani (reisitoimetaja), kes meile teatud rahajumma eest kõik pidi muretsema, mis reisimiseks tarwis, nimelt toitu, sõiduloomi, telkiid jne. Siis ronisime hobuste selga.

Ma tunnistan siin pühalikult, et meie hobused kõige haledamad nende loomade seas oliwad, mis minu iganes silma puutumud. Ühel oli film wälja jooksnud, teisel saba ära saetud ja lühike kui kodujänepel, kolmandal käis kaelast sabani kordine mäeselj, mis katuse sarikaid meelde tuletas; kaelad oliwad kõwerad kui pumba wänt, seljad läbi sõrutud, kehad kärnu täis nagu reisikohwer naelapäid; kõik hobused lonkasiwad ja meie reisirjelts paistis eemalt kui wäike laewastik tormi käes.

Sõhtul peatasime lenasti kujutatud mäelingul, kust meie Bahemerd ja seda ilusat orgu nägime, kus ennemuiste Tyruse kuningas Hiram walitses, kes Salomonile templi ehituseks puid müüs ja teomehi palkas. Sõjeks

jeati telgid üles — ja missugused telgid! Meie reisitoimetaja Ibrahim oli imet teinud. Telgid särasivad jeespidi wikerkaari wärwirikkusest ja kõiksugu ehete ilust. Igale reisijale oli ilus pehme woodi üles tehtud. Iga telgi keskpaigas seisis ümmargune laud, laua pääl weekruus walgest tinast, pesuwaagen, seep ja lumiwalge käterätik. Suuremas telgis oli sööma-jaal. Lauariistad ja toidud olivad kõik nii peened, puhtad, nägusad ja magusad kui waewalt mõne mõisniku laual. See oli päris pidusööök. Toredate lühtrite walgulsel maitsejeme toitu üsna lusti pärast. Pääle kauba tõmbas dragoman Ibrahim jella meie ees küüru ja palus waban-dada, et esimese reisiräewa segadiku pärast mitte kõik weel parajas korras ei pidada olema.

Roh, mõtle sin mina, jedawiisi on hää „uskü rännata“.

Sommikul äratas meid dragomani kell. Söömatelgi seinariided oliwad maha wõetud ja nõnda wõisime meie pruunkosti wõttes ühtlasi toredat maakohta pilti imetjeda. Mäed, orud ja meri kumastivad efiotja sinades läbi hommikuse udu. Siis tõusis päike ja walas jäändawaid wärwisid kõige looduse pääle. Kui nõiduse wäel olivad telgid ühe filmapilguga kadunud ja teekond läks edasi.

Pikkamisi wenistiwad Libanoni rohelisted orud ja 8000 jala kõrguse Suure Hermoni ümmargune kumm meist mööda. Tihti juhtusime pikkade eeslite ja kamelite-wooridega kokku. Ühes külas näidati meile R o a h a n d a. See on kiwist ehitus, 210 jalga pikk ja 4 jalga lai. Kui õnnis Roa tdesti ses hauas peats puhkama, siis on tema enne surma oma pikkuse kohta peenike kui lipu warras olnud.

Paar sõna Syria rahwast. Peats kellegil himu olema Türklasi wihtama hakata, see tulgu ja waadaku, mis nemad Syria maaga teinud. Rahwas on muidugi waene küllalt, aga riik ja ametnikud kurnawad teda siiski weel ilma armu ja halastuseta. Pasha-kuberner on liig laisk, et ise maksusid lähets sisse korjama. Ta müüb jelle õiguse rööwile, kes temale kõige rohkem maksta jõuab, see müüb maksu pärimise õiguse mitme wähema kõrildikaja kätte ja need müüwad õiguse weel vähematele wõrukaeladele. Wiimased riisuwad talurahwa wähesest warast nii palju kui jüda kutsub ja petawad teda weel pääle kauba. Loomu poolest näitawad Syrlased hää jüdamega inimesed olewat ja neist wõiks endisel wiisil õnnelik rahwas saada, oleks neil aga parem walitus ja rohkem haridust.

Libanont seljalt alla sõites nägime juba kangelst suuri waremeid; kus ligidale jõudsime, pani nende suurus meid imestama. See oli wana B a a l b e l ' i linn, rahwa jutu järele Salomoni ajutus. Kindlasti ei tea keegi ütelda, kui wana see wägew linn dieti on. Siin oli Semi jugu paganate päitesejumala Baali tähtsam auustamisepaik, mispärast Greeklased linnale nime „Helipolis“ (s. o. 'päitese-linn) andsiwad. Suuremaid ja toredamaid templid ei ole wiist kusagil olemas olnud. Nende waremete suurus paneb waataja hinge imestuse pärast kinni. Igaist jaost paistab ehitajate wägew wõim ja peenike kunstitudmus wälja. Üksikud kiwid on

majasuurused. Päikefejumala tempel on 300 jalga pikk ja 54 määratud sammast toetastivad tema katust. Neist sammastest on ainult 6 veel järel, kuid ilusamaid ei ole terwes ilmas leida. Hoonete all on wõlwid, kust raudtee rongid läbi sõita wõiksid. Arusaamata on, kuida wana aja kehwide abinõundega määratud kiwipakkused mägedest lahti murda, filedaks tahkuda ja paigale wadada wõidi. Peaaegu näitab, kui oleksid hiiglased wõi jumalad ise endise Baalbeki kodanikud olnud. Praegu pesitsewad wägewate rusude wahel püskesed urtsikud ja nende elanikud, umbes 5000 wiletjat Syrlast, ei ole kunagi jumalate ega hiiglaste nägu.

Kuuljad Libanoni seeditid on peaaegu täiesti kadunud. Ainus juurem salk (370 puud) seisab veel Baalbeki ja Tripoli wahel, Libanoni kõrgema tipu jalal, pääle 6000 jala kõrgusel. Nende seas on tosin puid tublisti oma 3000 aastat wanad; need oliwad siis juba parajad puud, kui Taawet veel karjas käis. Kõige wanem tüwi annab 7 jülba ümber mõõta ja tema roheline olaskrooni all wõid ja 50 samm üra kaita, enne kui teise äärde jõuad. Kõrge müür warjab nüüd kallist puieistikku elajate ja metsawargate eest.

Teinepool Baalbeki kõnseb tee jälle kõrge mägestiku, nimelt Antilibanoni harjale ja weerleb jälit pikkamisi alla Syria kõrbesse. Mägede weerul käisime Barada (piibli „Abana,“ 2. Kun. 5, 12) jõe päähallikat waatamas, kust Bileami eesl pidada joonud olema. Sõgi on Damaskuse eluhoon, selge ja külma weega. Damaskuse elanikud on temaga igal ajal uhkustanud. Kui prohwet Elisa Syria wäepäälitule Naamanile käsu saatis, tema pidada ennast pidalitõbe arstimiseks seltsse korda jopases Jordanis loputama, sai Naamann kirjaks ja ütles: „Eks ole Damaskuse jõed Abana ja Warwar paremad kui kõik Iisraeli weed? Eks ma nende sees ennast ei wõt pesta, et ma puhtaks saaksin?“ Ja mees pöörasgi ümber ja läks ära tulise wihaga.

Paljate mägede ja kaljurahnude wahel oli leiwaahju palawus meid piinanud — siin jõeorus leidime jahutust määratute puude warjul. Küla ja külarahwas oliwad siin niisama wiletjad, nagu mujalgi tee ääres. Inimesed käisid kalfjubes, oliwad lahjad ja kondised, hauku wajunud palgedega, nälginud nägudega ja lugemata paisetega.

Kui päikeje jära tuhnimaks oli läinud ja ämarit oma pehmete wärwidega loodust kaunistas, awas ennast meie ees korruga waatepilt, mis oma imelise üli pärast üle maailma kuulus on. Hommikumaal kannab see paik paradiisi nime ja Muhamed ise on seda ilmalikuks paradiisiks nimetanud. Meie ees haljendas koleda kõrbe keskel ilmatu lai rohnaed, kõrged puud kiigutastivad latwu tuule käes ja nende keskel säras suur walge linn.

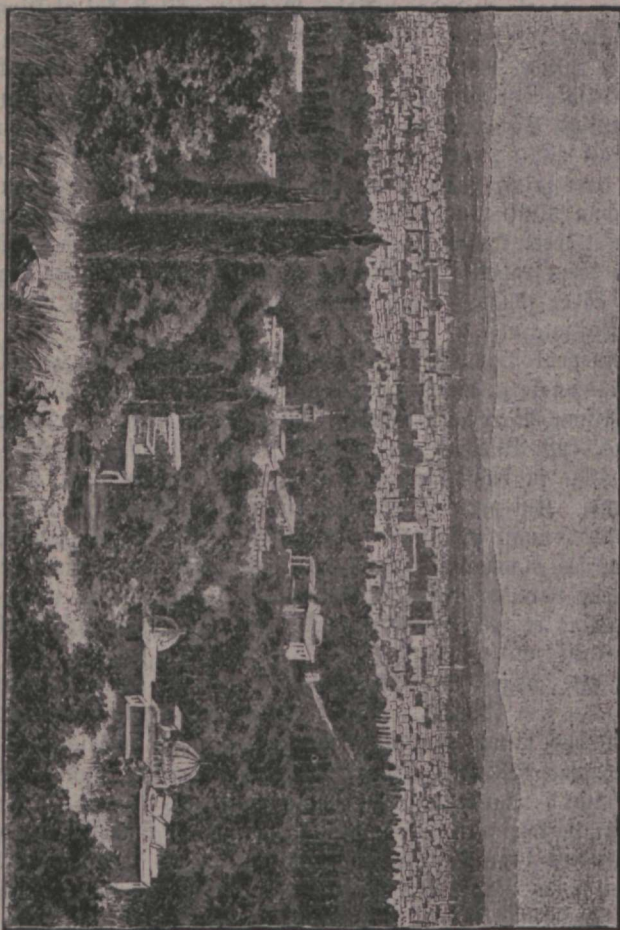
See oli Damaskus.

Meie rahutastime linna sisse — ja paradiis oli korruga meie silmade eest ära pühitud; paradiisi loomade laut jäi järele. Nullitjad on kõwerad, haigewad ja jopased, roheliised aiad hallide jawimüüride taha ära

peidetud. Wett, mille pundus Syria lagendikku mujal kõrbeks teeb, on siin küllalt. Kaks jõge ja hulk hallikaid lastavad suurt aeda, mille rüüpes „Homnikumaa pärkis“ hiilgab.

Linna wärawast jõudsi me weel enne pimedust läbi ja see oli meie

D
a
m
a
s
k
u
s.

õnn, sest Homnikumaa linnades pandakse wärawad õhtul lukku ja siis ei pääse seadust mööda ülepea keegi, tšepolest aga keegi ilma jootrahata sisse. Laternaid ei ole uulitatel olemas. Kes öösel wälja tahab minna, peab ise enesele teed walgustama. Meie kolasime kottypimeduses tüki aega ühest uulitakõwerikust teise. Umbes linna keskel jäime peatama ja roomasime madalast müürihaugust läbi „wõõrastemajasje“. Seespoolt oli hoone

pahtu nägusam — ruumilad toad, lenad mööblid, pehmed jalgtekid ja mar-
orist lauad igalpool. Raske ratsafõidu järele oli siin mõnus pehme sohva
mäl puhata ja piipu tõmmata.

Teisel päeval sõitsime linnas ringi ja leidime, et siinjed Muhamed-
lased kõige kannatamatad korani jüngrid on. Naisterahwad ei näidanud
meile filmigi, vaid katsivad meid nähes näo ja silmad patju looriga
kinni. Kaupmehed ei pakkunud meile oma kraami ja sandidgi läksivad
meist ilma annet palumata mõõda. Uulitsad kihisesivad ja kihisesivad
kirjutest kujudest ja meie eeslid nuttsivad kõiki, nõtkusivad wahel ka põl-
mist ja lastsivad meid üle taela hundiratast lüüa. Meie nägime mitmeid
muinasaja mälestusi: Pauluse sõprade Zuudase ja Ananiase majasid, jeda
paika, kus Paulust kõiega müürist alla lastud ja nende 5000 Kristlase
matmisepaika, jeda Muhmedlased 1860. aastal ära tapsivad. Sel ajal
wooläs weri uulitsatel ojadena ja hirmus oli koristamata surumõhade hais.
Mõned auusa meelega Muhamedlased, kõige pöält kuulus Misheeria kangelane
Abd el Kader, püüdiswad Kristlaste elu kaitsta ja andsivad neile eneste
majades warjupaika, aga sellest hoolimata tapeti terwes Syrias mõne
päewaga 20,000 ristiniimest ära. Türgi kuberner oli ise mõrjutate nõuus.

Wiha Kristlaste wastu ei kustu siinsete Muhamedlaste rinnus wiit
ialgi. Minu sapp hakkab igakord teema, kui ma näen, et need räpased
„Murjanid“ meid nii täitsa roojaste jekka loewad, et nad midagi toitu
ei jöb, millesse meie käsi puutunud, ega ühestgi nõust ei joo, kui meie
mofad sellega kogemata kokku on juhtunud.

Damaskuse wanadus ulatab Noa aja ligidale. Ta on suurte linnade
ja riikide tõusmist ja langemist enese ümber nätnud, aga tema ise seisab
tänapäew weel oma endises kanguses ja kuulsuses. 1516. aastast saadik
on linn Türglaste käes ja praegu elab siin umbes 200,000 inimest, nende
seas 20,000 Kristlast (enne suurt tapmist oli neid pöäle 30,000) ja
8000 Junti. Europlasi on wäga wähe. Muhamedlased kummardawad
oma Allahi 200 moshees — neist on juurem oja lagunenud, — Kristlastel
on 7 kirikut ja Juntidel 8 sinagogi; jääb joomida, et rahwa wagadus
nende arwude wääriline oleks.

Damaskusest sõitsime jälle kolebasse, leekiwasse kõrbesse. Külad tee
ääres on kõik ühesugused, nende nimed panewad Europlase keele kakkema.
Reljanurgelised majad on peaaegu mehe kõrgused, jawiist kokku pästitud ja
lumivalgeks lubjatud. Üks ainuke lage katus katab mitu maja, wahel
terwe uulitsa pikkusel. Sfimesjed elusjad loomad, mis reisijale silma puutu-
wad, on itka nälginud koerad ja kerjawan lapsjed. Wanemad istuwad
urtfikutes ehk hoiawad mägedes kitselkarjasid. Küla seisab itka wäsinud
weespoonekse ääres ja jelle kalbal haljendawad paar fidurat taimekest.
Ümberringi unub otjata kõrb, täis liiva, kiva ja ohakaid.

Suure Hermoni mäe jalal, jälal kus laias lagendikus Jordani halli-
kad läigiwad ja Baniasse lossi wägewad waremed mäekinku krooniwad,
läksime üle Kanaani raja ja jahutasime endid Põhja-Galiläa tüwikate tam-

mede all. Meie esimene laagripait Galiläas (Kaliilea) oli õitswate õli- ja wiigipuude keskel. Siin paigus ütelnud Jeesus oma esimehe jüngri wastu: „Sina oled Petrus (s. o. kalju) ja jelle kalju päde tahan ma oma koguduse rajada ja põrgu wärawad ei pea temast mitte wõitu jaama.“

Rahklemata on Jeesus siit läbi läinud, jelle rahwa esiwanematega juust juhu kõnelelud, neile hädas troosti pakkunud. Oliwad lood sel ajal niisama, nagu nad praegu on, siis oli rahwa hädade-koorem küll raske ja imelist kergitust hädasti waja. Tõbiseid ja wigaseid inimesi, isearanis pimedaid, on siin wäga rohkesti olemas. Weldakse, terwes Syrias ja Palästinas ep olla ühtgi terwete filmadega last. Seda ei ole raske uskuda. Ma nägin naist, kellel wäike laps jüles magas. Lapse silmnägu oli kärebestega nii pafjult kaetud, kui oleks tal muft näokate ees olnud, ja ema ei liigutanud kärebeste kõrjumiseks näppu. Kuuldes, et meie jeltis tohter olla, tuliwad pimedad ja kurdid, lonkurid ja pidalitõbised tema palwele ja lahkusiwad hiilgawate nägudega, kui ta neile mõned tilgad sisse oli andnud ehk plaastrid nende paijete pääle pannud.

Meie teekond läks nüüd ühtepuhku lenadest metsatukkadest läbi. Jordani hallikad teewad jelle maakoha imeroheliseks. Ühendatud jõgi jookseb esmalt Meromi järwe. See on niisama suur kui Ülemiste järw Tallinna juures, madala weega ja ümberringi kõrkjatega palistatud. Lõunapoolsest otsast woolab Jordan jälle wälja. Siin ligidal seisib Palästina põhjapoolne rajalinn Dan. Lõunapoolne rajalinn oli Berseba. Palästina on umbes Gestimaal suurune ja piibli sõna „Danist Bersebani“ tähendab umbes niisama palju kui „Haapsjalust Narwa“. Saaweti ja Kristuse ajal oli see pikk teereis ja on ka praegugi weel Palästinas, kus jala ehk eeslite ja kamelite seljas reisitakse, pikk ja waewaline teekond. Kui piiblis äradunud pojast weldakse, et tema „faugele maale“ läinud, siis wõime arvata, et ta wähemast oma jada wersta ära traawis.

Meromi järwe ääres oli 1500 aastat enne Kristust werine lahing. Hatjori kuningas Sabin kogus isamaa kaitsmiseks naabrid kokku ja läks Israeli lastele wastu. Jofua wõitis ja tappis kõik waenlased nii puhastasti ära, et jelle üle waidlust ei wõinud tekkida, kumb lahingu wõitnud. Wõit ei wõinud Israeli rahwale mitte ülesliiga raske olla, sest need 31 „kuningat“, keda Jofua wõitis ja surmas, ei olnud muid kui wäikesed kilawanemad ja nende riigid kokku mitte suuremad kui paar Gestimaal kihellonda.

Teinepool järwe algas tükk lagedat maad. Põllutöö katjed tuliwad nähtawale. Maisi (Türgi nisu) põllud oliwad küll wiletjad, kuid pika kõrbetae järele tegiwad nad meile siiski suurt rõõmu. Mõnes kohas liikusiwad lamba- ja kitselajarjad. Waesed looma pidiwad wist kiwa jõõma, sest ma ei wõi uskuda, et nad neist wähestest rohulibledest täis saiwad, mis kiwide wahel kaswasiwad. Karjased oliwad pikad, sirged Beduunid, tõmmuka nahaga ja tindi karwa habemega — otse nii kui Joosepti wenna piltide pääl. Nende riided oliwad kirjud ja kerged ja nende näomood

nii, kui oleksivad nad tänagi walmis oma wenda 20 seebli eest ära müüma. Beduinide wahwusest, rõõwihimust ja koledatest sõjariistadest on palju jutustid tehtud. Mina nägin neid ligidalt ja wõin ütelda, kui kardetawad need kõrbeangelased on. Neil on jõllapikkujed püssid wanaaegsete lukkudega ja tuleskiwidega. Säherdune püss wõib küll muidu kardetaw tuleriist olla — ihearanis oma peremehele — aga ma usun, et see kaugemale ei lasse kui telliskiwiga wõtata wõib. Wõõs on meestel pika ranaga püstolid; need on seisimisest roostetanud ega lähe wist lahti, enne kui wastane politseile on teatanud, teda tahetawat lasta.

Wiljakandja maa järele tuli jälle lapike umbrohuga kaetud lagendikku, kus meile ainult kolm Arablast silma puutusiwad. Need ei kandnud muid riidet kui pika jabaga särka. Nad waimustasiwad oma karjaloomi wiledega, millede hää niisama kole oli kui nende eneste laul. See ep olnud kunagi see imeline kõla, mida karjased Petlemma wäljal kuulsiwad.

Siin ja jälle märkasime wanade kunstteede riismeid, kuid praegu ei kõlba nad enam sõidule; ainult sisalikud wilkjawad nende pääl ühest haugust sisse, teisest wälja. Israeli rahwa ehitustest on teede ääres weel mitmetuhande aastafed kaewud järel. Need on suure waewaga kalju sisse raiutud, ülewalt wõlwiga kaetud; mõned on kuwad, teiste põhjas mustab wäheke külma wett. Meile näidati kaewu, kuhu wennad Joosepi wiisunud; kaks päwateed kaugemal näidatakse jedajama kaewu teisest korda. Neil oli jänu, aga tige date nägudega Arablased ei tahtnud meid pühaks peetud kaewust wett wõtta lasta. Meie winnastime siiski sügawast haugust kruusitäre kibedat märga üles, jõime ja jõitsime edasi, ilma et Arablased meie sje puutuda julgestiwad.

Ühe künka otjast nägime esimest korda kollaste mägede keskel sinawat weepinda, mida ternes maailmas miljonid asjata näha igatsewad. See oli Tiberia järw, muidu Galiläa mere wõi Gennefaret'i järwe nime all igal ristiniimesel hästi tuntud. Warsti jõudsiime kaldale ja meie esimene töö oli, et riided seljast kiskusiime ja wette hüppasiime. See oli karastus koleda palawuse järele! Siis jõime wana wiigipuu all lõunat. Hää meelega oleksime lootfikuga järwele jõitma läinud, kuid kujukil ei seletanud film lootfiku raaju. Jeesuse ajal oli neid rohkesti. Tema ise on fagedasti järwe üle jõitnud ja esimesed jüngrid oliwad järweäärsed kalamehed.

Esimene tähtsam paik järwe ääres on *Tell Hum*, wana *Kaper-nauma* kohal. Suurest linnast on wähefjed rusud järel. Wormita kiwilajad tuletawad waewalt weel endiseid hooneid meelde. Siin on maa päält kadunud, aga tema nimi jääb igawesti elama, sest siin on Jeesus fagedasti aset pidanud ja suuri imesid korda saatnud. Ta külwas Kaper-naumas hääd ja lõikas, nagu mujalgi, ebatänu ja tagakiusamist. Ta raputas wiimaks tänamata linna kolmu jalgadelt ja kuulutas linnale halba tulewikku. Kuda kuulutus täide läinud, seda näitawad wiletjad aherwarred.

Kapernauma lähem naaber on *Magdala*, Maria Magdalena elupaik — näotu linnake, kolku surutud, wana ja räpane. Need wäikefjed

Hommikumaa linnad ei muuda oma nägu aastatuhandetel. Sõpased uulitsad ei ole süllagi laiused, majad waewalt mehe kõrgused, ikka lagedate katustega. Noore ea sees piiblit lugedes panin ma imeks, et Kapernaumas üht haiget katuse läbi Jeesuse ette maha lastud; minn arwates olek-

Sapernanna linna ruhub Siberia järme ääres.

siwad haige ja aitajad sarnast tempu tehes õiguse pärast kaela pidanud murdma. Nüüd on mul aru käes. — Majade seinad on kamelite sõnnikuga — selle kuivatamiseks — üle pätitud ja logedaid katuseid ehitwad sellejama olluse lajud. Sõnnikut tarwitatakse siin kütmiseks, sest kütispuid on wähe. Majadel ei ole aknaid ega korstnaid. Kristuse ajal ei olnud

Ingu teisiti. Meie nägime pööfastege täis kaswanud ruju; ennemuiste ölnud see Maria Magdalena elumaja. Kaasreisijad mürdsiwad waremestest liwa wälja ja wõtsiwad mälestusjeks kaasa. See on wäga paha wiis. Kui Ingu illa nii edasi läheb, siis rändawad Palästina pühad mälestused reisijate taskudes aegamööda terwesje maailmasje laiaki.

Silijel õhtul jõudsime Tiberiasse. See on wäike linnake umbes 3500 inimesega, peaaegu kõik Juudid. Kristija Johanneise mõrtsukas Herodes Antipas ehitas linna ja andis temale oma kaitstja, Roma keisri Tiberinse nime. Kolmsada aastat oli Tiberias pärast Jerusalemma ärarikkumist Juutidel päälinnaks ja püha on ta nende meelest praegugi. Palju kuuljaid kirjamehi ja rabbisid on siin elanud; nende hauad on Juutidel usurändamiste sihtiks. Linna ligidal on wanast saadil tuntud jooja wee hallitad, kuid rahwa wälimine kaju ei awalda mitte suurt wee tarwitust.

Tiberia järwest lahkudes pajatame temast weel mõne sõna. Kuulus „Galiläa meri“ on 20 wersta pikk ja 10 wersta lai. Tema weepeegel seisab 600 jalga Wahemere pinna all ja wesi on paiguti 800 jalga sügaw. Wesi kubiseb taladest, kuid püüdjaid on nüüd palju wähem kui Jeesuse ajal; hää meelega oleksime ise püüdnud, aga meil ei olund pääle piiblite ja reisiraamatute mingit riista kaasas. Terwes Tiberia linnas ei jäänud meie kala sabagi osta.

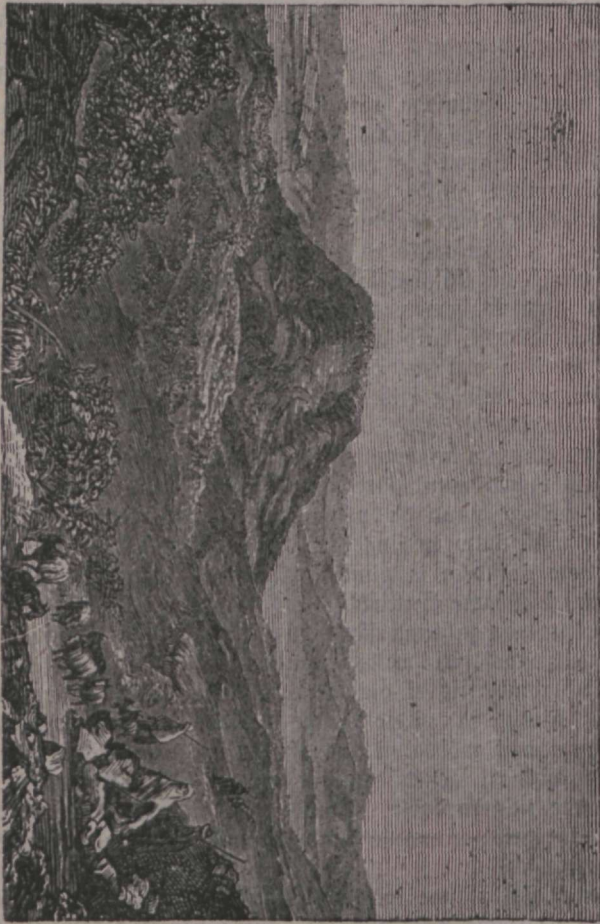
Järwe ilust on waamatutes palju lugeda, waatame aga asja selge filmaga, siis ei jää muud järele kui sinine wesi, mõned kaljud, mõned rohulibled, mõned puud ja põhjapoolses otsas kõrge mägi, mille nimi Hermon ja mille latw lumine on. Kaldad on küll kõrged, aga paljad, ilma roheliste orgudeta ja puudeta. Tühjus ja hanawaiikus teewad ka kenamal päewaajal sõidame kurwaks.

Galiläa maa ja tema järw on ainult õõ ajal ilusad. Kui järwawad tähed endid Gennefareti wetes peelitawad ja udu oma nõialoori tema kallaste üle laotab, siis ei ole ta enam näotu. Siis kaob maakohta tõeline nägu meie filmist ja pildid nende paikade ajaloost weniwad pikkamisi meie waimuilmast mööda. Tuule tajases häälitsemises arwab kõrw lehwiwate riieke kohinat, laenete wulinas mölade liikumist kuulwat. Õõ selguseja mähinate seas kuulufje waimude hääled, waimudega täidetud laewad libijewad üle järwe pinna ja tuule kinnumine näitab kadunud aegade ilu taga leinawat.

Päewa ajal küsime imestades: kuda see tuli, et selle pisukeje, näotu maalapilje pääl ime wõis sündida, mille pärast kalstuhat aastat hiljemalt kõigis maailma jagudes ja ilmamere wiimsetel saartel kellafid helistatkse ja kiidulaulusid lauldakse? Sõjel aga, kui Galiläa maal muud piiri ei ole kui sügaw, otjata taewas, õõ ajal muutub see maalapilje juureks näitelawaks ja maailma keskpaigaks, kus Jumala poeg wõis õpetada ja õigele maailma-usule maad walmistada.

Wara hommikul õitsime edasi Naatfareti poole. See keerles järsku mäest üles ja kui meie umbes 1200 jala kõrgusele üle Tiberia järwe

pinna jõudmise, ulatas pill kaugele Galiläa maa ja tema ajalooliste kohtade üle. Sääal seisis Hermoni mägi, sääal Dan, Jordani hallikad, Meromi ja Tiberia järwed, Joosepi kaew, Kapernaum, Tiberias, Bethsaida, sääal wile-
 tuhanda mehe sõotmise, imeliku kalapüügi ja sigade uppumise paigad,

Tabori mägi.

Hattini „sarwed“, kus Jeesus mäejutlust pidas ja sultan Saladin Krist-
 lasti werises lahingus wõitis, sääal Juuttide püha linn Safed kõrgel mäe-
 kingul ja teises küljes Tabori mägi. Wiimane seisab nagu määratu
 juur wäljawaht laia Esdrelomi wälja rajal. Ta on juhrupää sarnane
 ja tema ümmargune latw on 1700 jalga merepinnast ja 1000 jalga lagen-
 dikust kõrgem. Ulusad metsjad kaunistawad tema külgesid.

Tee Tabori ladmale wiis meid jahedatest kiristikkudest, tammepuude ja ohakate wahelt läbi. Ülewal on kaks kloostrit, üks Greeklaste, teine Katoliklaste oma, ja hull wanaaegjete ehituste waremeid. Jeejuse ajal oli mägi hoonetega kaetud ja selle päraft arwawad mitmed, et Tabor

Maasfaret.

mitte Kristuse äraseletamise paik ei wõi olla, milleks teda wanast jaadit peetakse. Siin ütelnud Petrus Issandale: „Siin on meil hää olla; kui ja tahad, siis teeme siia kolm maja.“ Hää on siin küll olla, sest õht on jahed, loodus roheline ja pill ulatab kaugele üle Kanaani maa. Kui see tõsi oleks, et surmund wõwel haudadest tõusewad, siis wõiksim Tabori jala ümber kuuwalgel wõi määratut waimude leeri näha, sest siin on

Josua ja Gideon, Iisraeli ja Syria kuningad, ristisõitjad ja Türklased, Saladin, Bonaparte ja muud möögatangelased sõdinud ja maapiinna wereft aarama pannud.

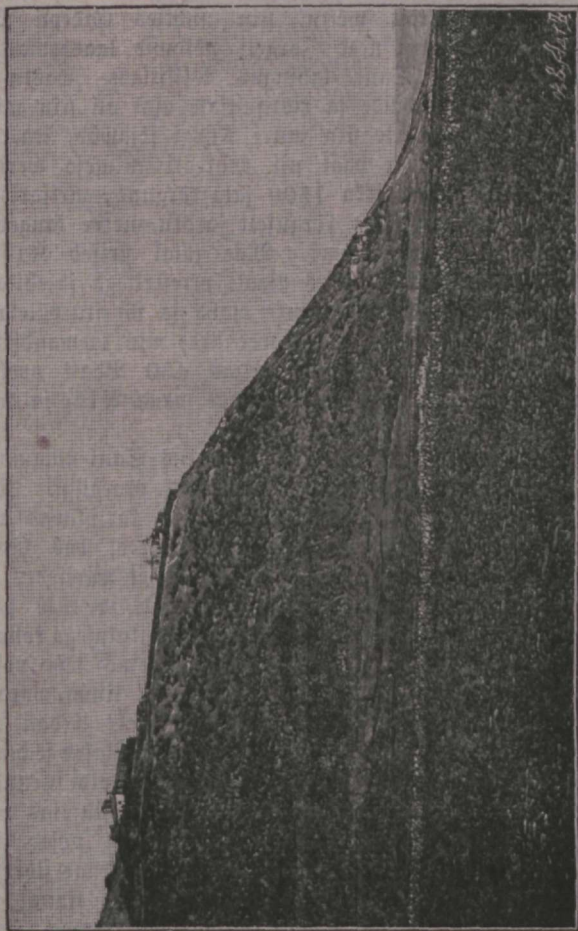
Tabori mäest Naatsjareti linnani on kahe tunni tee. Hommikumaal möödetakse kõiki kaugusid ja pikkusid päewade, tundide ja minutite järele. Peaaegu on lugu nii, et Arablane, kui ta püüsi mõstu wõtab, nõnda peab ütleva: „Reite pikkus — weerand minutit, wärwli laius — kümme sekundi.“ Teed sõites juhtusime jälle otjata kamelite-wooridega kokku. Kamel on määratu koormaga keskmise maja suurune ja nii kangekaelne elukas, et ta kellegi kuniinga eest kõrwale ei astu. Iga nõrgem loom, kes tema eest ära ei põika, jääb tema jalge alla ehk kotikoorem kameli külgedel liukab ta jalust maha. Selle pärast oliwad meie kokkupuntumised kamelitega enamisti halenastjakad sündmused, kus juures meie endid tihti pikali maast leidisime. See oli järele tundmus, kui ma lord hobuse seljas tuktudes kameli külma, karedat lõuga oma kõrwa külge tundsin puntuwat. Ma põrkasin kohkudes tagasi, aga kamel oli karmem ja waotas hambad minu õlasse.

Naatsjaret (nüüd Nasra) on Galiläa linnade seas kõige kuulsam ja nägusam. Tema walge majadekogu ripub osalt kui erilasepeja mäeseina küljes, osalt waatab ta oru põhjast, roheliste aedade keskelt wälja. Elanikkude arw on 10,000, nende seas ainult 2000 Muhamedlast; teised on Kristlased, kuma Suutisid siin jugugi ei jallita. Wana testament ei nimeta Naatsjareti kusagil ja Kristuse ajal oli ta wäike, põlatud linnake. „Mis wõib Naatsjaretiist hääd tulla?“ küsis Natanael pilgelikult, kui temale Joosepil pojast räägiti (Joh. 1, 47). Nüüd on Naatsjaret üle ilma kuulus, sest siin on meie Dniistegija kaswamise paik, neil kriidiküngastel on tema lapsena mänginud, need rohelistel mäeküljed on tema häälest lajanud.

Naatsjareti tähtsam ehitus on juur Katoliku kloostr Maria Kuulutamise kirikuga seljamal paigal, kus enne neitsi Maria majake seisnud. Kiriku altari all on wäike kabel, mille põrandal see koht ristiga tähendatud on, kus Maria ingli Gabrieli kuulutuse wastu wõtnud. Laest ripub poolik sammast alla; see toetanud enne kabeli lage ja Muhamedlased raiunud ta latki, lootes, et püha hoone siis iseenesest sisse kukub, kuid pool sammast jäänud imelikul wiisil latte rippuma, rippuda weel tänagi ja toetada ühtlasi kabeli lage. Meie jaotasime selle jutu mitme mehe keskele ära ja leidisime, et jedawiisi kergem oli uskuda.

Greeka kloostris on teine Kuulutamise kirik ja muldugi ka teine ingli kuulutuse paik kiriku sees, ja nimelt hää weega hallika kohal, mis ligidal olewasse „Maria kaewu“ jookseb. Weelastmiseks on kraanid wana müüri sees. Teist kaewu ei ole linnas, selle pärast wõib küll arvata, et Maria ja wäike Seesuke siit jagedasti wett wõtmas käiswad. Naatsjareti neid tulewad siia igapäew mängule ja naerule kokku; nad peawad noores põlwes wäga nägusad olema, kuid need, keda meie juhtusime nägema, ei paanud meid küll mitte piipu unustama.

Raatsfaretis näidati meile veel Jeesuse wanemate elupaika, Joosepi töötuba ja Maria kööki. Nende ja teiste tähtsate kohtade leidmise eest on maailm Katoliku munkadele tänu võlgu. Pühade asjade leidmiseks on neil suured wainuanded osts jaanud. Kus nad iganes midagi leia-

Sarmeli mägi.

wad, sinna ehitawad nad jedamaid tugewa kiriku wõi kabeli ja panewad pühale paigale sel wiisil kadumata tundemärgi külge. Oleks see toimetus Lutherlaste hooleks jäänud, siis teaksite waewalt weel, kus kohal Jerusaleem seisnud, ja inimene, kes maakaardi pääl näpu Raatsfareti kohta ostaks panna, oleks jelle ilma kohta liig tark. Katoliklased aga naelutawad iga wana jutut teatud paiga külge tinni, kust see ialgi ei lahku.

See, mis Raatjareti mägedelt alla Jesreeli lagendikku wiib, on keeruline kui korgitõmbaja ja järsk kui wikerkaari alumine ots. Hobused nõtkusiwad siin sagedasti põlwist ja nättasiwad jababega taewa poole, kuna rattanikud ninabega maapinda nokkisiwad. Laialine, wiljarikas Jesreeli wõi Esdrelomi lagendik on Püha maa suur lahingute-wäli. Siin jaiwad Barak ja Debora Sisserast wõitu, siin nuhtles Gideon Midiani ja Taawet Amaleki rööwliid, kui need Iisraeli põlbusid laastamas käisiwad, siin langes oma kää läbi Saul lahingus Wilistlaste wastu ja Jostia warao Neku wastu; Makkabäide ja ristisõitjate ajal oli siin mitu lahingut ja 1799 wõitis Bonaparte siin juure Türgi sõjawäe ära. Baewalt on mõni teine maalapike ilma pääl nii rohkesti inimeje werd imenud.

Dhtupoolt piirab lagendikku 1500 jala kõrgune, metjarikas Karmeli mäe selg, mis 600 jala kõrguselt järsku merde langeb ja suurt Eliase kloorit turjal lannab. Mäe jalal siriseb Risoni oja. Karmeli mäel waidles prohwet Elias Baali preefrittega ja ehitas nendega wõidu altari; siis langes Jehowa tuluke maha ja sõi ära põletamiseohwri ja puud ja kivid ja põrnu, ja lakkus wee ära, mis kaewandikus oli (1. Kun. 18, 40). Risoni ääres tappis Elias 450 Baali prohweti ära. Oja jookseb wäikesesse merelahte, mille kaldal wana Akko ja uus Haifa linn juure Sakja ajutusjega seisawad.

Meie ratsutasime Endori külast läbi, kus Saul nõiamoorilt nõuu küsimas käis. Nõiamoori lapselapsed elawad siin praegugi. Rad rebisiwad peaaegu meie hobuste jabad tagant wälja ja karjusiwad meid raha mangudes kurdiks. Üksik wiigipuu kaswab koopa ees, kus Endori nõid elanud. Ses koopas kütkitas Iisraeli kuningas dõsäl wärijedes ja wahitis pimedusesse, kuna maapind kõikus, mäed ratsusiwad ja tule ning suitsu jeeft furnud prohweti waim õnnetut kuningat surmakuulutusjega kohutama tuli.

Tunni aja pärast olime Nain'is, kus Jeesus lese poja jurnust äratas. Lese elumaja kohal seisab wäike mošee ja linna wärawast, kust jurnud noortmeest wälja lanti, on weel tüki järel. Edasi tuli wana Abrahami aegne kaew, kus mõned kirjuwatilised Arablased jeanahku weega täitsiwad ja eeslite selga ladusiwad; täidetud nahl on igapidi jurnud sea nägu.

Siis tuli Sunem Wäikeje Hermoni jalal. Siin elas waene prohwet Elija rikka naese armust ja tinkis talle selle eest poja. Poeg juri ja Elija äratas ta ütles. Meie puhlasime tunni aega kenas sidroni-puiestikus ja jõudsime siis peagi Jesreeli (nüüd Serini) linna, kus Hhab ja Jebel walitseiwad ja endale Raboti wiinamäest toreda aia tegiwad. Praegu seisab siin wilets küla. Teinepool Dshenini linnakest jättsime Jesreeli lagendiku ja Galiläa maa selja taha ja läksime üle Samaria raja. Palästina maakondadest on jee wahest kõige kenam ja lahkem, mida aga tema elanikkudest paraku mitte ei wõi ütelda. Need luurasiwad altkulmu meie poole ja awaldasiwad sagedasti himu, meid kiwidega pilduda. Sfearanis kurjaks wõdraste wastu peetakse Sebastije (endise Samaria) linna rahwast. See oli ennemuiste Iisraeli riigi tore päälinn iluja,

wiljarikka maatoha keskel ja ühtku mäelingu otsas. Afsyrlased rikkusiwad linna 722 e. Kr. ära, Herodes Suur ehitas ta weel toredamalt üles. Rufe keskel seisawad weel ligi jada jammast uhkelt püsti.

Damaskuse-wäraw.

Meie järgmine seisupaik oli Nabuluses (s. o. endine Seekem). Kaunis suur linn (12,000 inimest, enamisti Muhamedlased) seisab kit-
 fas orus Ebali ja Garitsimi mägede wahel. Pärast Jeriko ja Ni
 ärawõtmist pidasiwad Israeli lapsed siin esimest pühalikku koosolekut.

Seadused tuletati rahwale unesti meelde, niisama ka kõik töötused ja ähwardused. Ünnistamise sõnad loeti Garitsimi, needmise sõnad Ebali mäe poole. Wana jutu järele pidada Ebali mägi jest saadik kõrbe jarnane, Garitsim aga haljas rohuaeud olema. Meie ei leidnud juurt wahet. Drg ja mõlemate mägede küljed on hästi haritud ja wiljarikkad.

Seekow on wäga wana linn. Jakob ostis siin põllu, mille sees „Jakobi kaew“ tänapäewani seisab; kaew on täiesti kalju sisse raiutud ja 90 jalga sügaw. Siin istus Jeesus ja kõneles Samaria naesega eluweest. Jakobi pojad häwitajiwad Seekemi korra täiesti ära, jest et Seekemi mehe poeg nende de Dina ära oli naernud. Linna ligidal seisab walgeks lubjatud müüride keskel wana mälestuskiwi, mille all Josephi hand peab olema; paik on Juutide, Kristlaste ja Muhamedlaste meehest ühewõrra püha.

Samaria piirides läks meie teekond ühtepuhku kenast, wiljarikkast orust läbi, kus õli- ja wiigivuud rohket jahutust pakkusiwad. Meie sõitsime Silo'st mööda, kus kohtumõistjate ajal seaduselaegas seisis ja wana liig lapsearmastaja ülempreester Eli kaela murdis. Siis tuli Juuda maakonna piir ja sellega järsk mundatus. Samaria oli Joosepi laste pärandus, millest piibli sõna ütleb: „Joosep on wiljatandja oks hallika ääres; igauks neist okstest käib üle müüri.“ Juuda on aga „lõukoera kutsikas“, kes kõrbes elab. Wida enam meie põhjapoolt Jerusalemmale läheneme, jeda kaljusemaks, koledamaks ja kurbemaks läheb maakoh. Tee ääres waatlesime veel Betheli (nüüd El Bire) wiletšaid waremeid, kus Jakob unes taewaredelit nägi. Kõrgemate tünkude otjast hakkab juba Jerusalemi paistma. Weel kolm tundi igawat, tüütawat ratsajõitu — ja siis peatamine uhke Damaskeuse-wärawa ees.

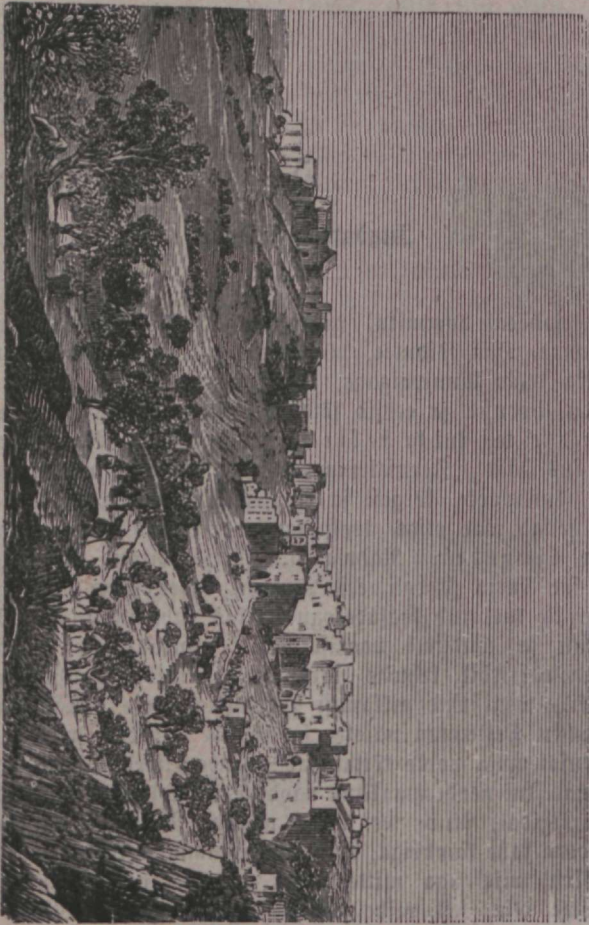
Inudamaa radadel.

Renal, jahedal hommikul rändasime kolmekesi Jerusalemmast Pet-
 lemma. Hää sõidutee, 10 wersta pikk, ühendab Jeesuse surma-
 paika tema sünnipaigaga. Sassa-wärawa ees pakuti meile küll
 tõidu, hobusid ja eeslid sõiduks, aga meie arwasime, et see risti-
 inimesele liiga ei tee, kui ta selle tee jala ära käib. Watjali ja Sakslaste
 wiinamäed, kus hääd „Jerusalemma-weini“ tehtakse, paremat läät jättes
 läksime otse lõunapoolse, kõrge ja kiwifest Refaimi legendikust läbi. Ligi
 poolel teel seisab mäe otsas lossi jarnane ehitus kõrge torniga. See
 on Eliaje klooster. Rahwa jutu järelle toinud siin ingel prohveti
 Eliaht, kui see kurja Szebeli eest põgenes. Petlemma walge, kahe rohe-
 lise mäe harjale laotatud majadekogu hakkas juba paistma. Meie kiiren-
 dasime jammu ja jõudsime paarist Wene usurändajate jalgast mööda;
 mehed ja naesed, kõiit kehwas talurahwa riides, igauhel reisskimp ja
 theekann kubil, weniswad pikkamisi Petlemma poole. Säältpoolt tuliwad
 meile ühtepuhku Petlemma naiste ja neitude parwed wastu, kes suure
 lauluga Jerusalemma poole tõttasiwad; nende riided oliwad minu meelest
 palju ilusamad kui nende maaltud näod ja nende laul ei olnud kunagi ilus.

Linna ligidal, suure tee ääres nägime Raeli hauda. See on
 wäike kiwihoone kahe lambriga, ümmarguse kummiga kaetud. Ühes lambris
 seisab kiwikirst, mis aga mitte wäga wana ei näita olemat; hana paif
 wõib küll õige olla, sest piibel ütleb selge sõnaga (1. Moos. raam. 35,
 19 ja 20): „Kõnda suri Rael ära ja teda maeti maha Swrata tee äärde,
 see on Petlem. Ja Jakob pani jamba tema hana pääle püsti, seesama
 on Raeli hauasammas tänapäewani.“ Petlemma naised ja lapsed käiwad
 siin tihti pidu pidamas. Meie nägime neid ilmatu hulga; lapsed wõtsiwad
 meid raha miates koleda kisaga wastu ja loopijiwad: meile, kui kopikaid
 küllalt ei saanud, kiwa tagajärele. Minu endine hale meel Petlemma
 laste pärast ja tuline wiha kurja Herodese wastu läksiwad weidi jahedamaks.

Petlem (õigemalt Bethlehem, j. o. „leivapaja“, vanasti Efrata, j. o. „wiljarikas“) on üks suurematest Püha maa linnadest, pääle 8000 inimesega; neist on peaaegu pool Greeka-Katoliku, teine pool Roma-Katoliku usu; Muhamedlasi on hoopis vähe (250), Ewangeli ufulisi umbes

Petlem.

100. Glanikud ei tunnista end mitte puhtawerd Arablasteks, waid tahawad ristiuskijate järestulijad olla, mida ka osalt nende nägudest näha on; meie nägime siin palju kollaste juustega ja siniste silmadega inimesi. Linn seisab kenal, wiljarikkal kohal, kaheotsalise mäe harjal, mille külgesid wiigipuud, õlipuud ja wiina-istandused katavad. Seespoolt ei ole linn ilusam ega inetum kui teised Hommikumaa linnad. Nägemise wäärt on ta ainult

oma fuurte sündmüste ja kuulgate nimede pärast. Siin korjas waga Rut wiljapäid Boasi põllul, siin hoidis Taawet oma isa karja, enne kui teda Israeli kuningaks jalwiti, siin sündis Taaweti kuulus wäepäälit Joab ja tema waprad wennad Abijai ja Ufael, ja kõige päält on prohwetite kuulustust mööda maailma Lunastaja Jeesus Kristus siin ilmale tulnud.

Petlema rahwas oli wanast saadil riikas, südi ja usin tööle. Naabrikinnadega (Jerusalemiga ja Hebroniga), nagu ka oma kodu waltas endisel ajal põline sõda. Aaastal 1831 kihutati kõik Muhamedlased linnast wälja ja kuulus Egiptuse sõjapäälit Ibrahim-pasha, ise Muhamedi jünger, lastis hiljemalt Muhamedlaste linnajao maataja teha. Petlemlased on proegu weel ojawad müüriwepad ja ehitusemeistrid, nagu Jeesuse kasuisa Joosep oli; pääle selle nikerdawad nad õlipuust, perlmutterist ja süsimustast Moosese-kivist kõikisugu iluasju, mida nad ise terwes maailmas müümas käiwad. Sõukaid mehi on siin õige rohkesti, aga sellest hoolimata ei põlga nad mingit rahateenistust. Nikaste kaupmeeste pojad pakkusiwad endid meile poolwägise teejuhtideks, lubasiwad meile ilma maksuta kõiki Petlema imesid näidata, meid toita ja joota, kui meie aga nõnda lahked oleksime ja silmapilguks nende poobidesse astuksime; östa ep olla midagi waja. Nalja pärast wõtsime wiimaks pakkumise wastu, ronisime nende juhatusel mitmesugu urgastest läbi, jõime nende weini, sõime pipardatud lambaliha ja arwasime: nüüd oleme neid Hommikumaa tarku ometi korra tublisti tüsanud! — kuid lugu lõppes nii, et nemad meile poobides umbes 50 rubla eest kõikisugu kribukrabukraami „külge määrisiwad“ ja jöögi-joogi eest puhtas Prantuse keeles iluja rehknungi tegiwad. Osetud asjad kästisime Jerusalemiga Wene wõõrastekotta jaata, mida nemad auusasti täitsiwad. Peenike noorherra, kes paari päewa pärast asjad Jerusalemis meie kätte tõi, nõudis meie läest weel 18³/₄ kopikat järelmaksu, mida Petlemmas leiwa eest unustatud wõtta...

Siin on rohkesti wanu kloostrid ja kirikuid; meie meeldis kõige päält wäike, aga uus ja ilus Ewangeli kirik, mille juures ka kool on. Petlema tähtsam ehitus on aga kuulus Maria kirik Jeesuse sünnipaiga kohal. See on määratu, kindluse jarnane hoone, 1500 aasta eest alustatud ja pärast mitmeti ümber ehitatud. Sisje astudes peame selja küüru tõmbama; üks on wäga madalaks tehtud, et Türklased hobustega kiriku sisse ei sõidaks, nagu nad seda ennemuiste armastanud teha. Seespool paistawad endise toreduse jäätiste kõrwal häwituse jäljed igast küljest silma. Kataline ruum on niisama kui Hauakirikus wanemate usujeltside keskele ära jaotatud; kadedalt hoiab igaüks oma osa; kuulide hangud ja werezäljed seinte küljes annawad koguduse kokkuleppimisest wäga halba tunnistust. Altari kõrwal lähewad trepid alla kasjukoopasse, kus hõbetäht pöranda pääl hiilgab ja ladinakeelne ümberkiri sijuraskelt kuulutab: „Siin on Jeesus Kristus neitsist Mariast sündinud.“ Paar astet madalamas on nüüd marmorist sõime selle sõime kohal, kuhu Maria lapsete paneud ja kus Hommikumaa targad teda kummardanud. Meie waat-

lestme neid paiku südamega värinaga, ehk küll marmori ja hõbelampide jära ewangeliumi jutustuse mõnu lihtsast laudast ja sõimest weidi jegas; paraku näidati meile aga sõime ligidal ka hant, kuhu täht, mis tarkadele teesuhiks oli, sisse tuckunud.

Kiriku taga, linna piirist wäljas on Piimakoobas, kus Maria lapjukesega ka aset pidanud. Maria rinnast tuckunud mõned tilgad mureda paeliwi pääle ja sest jaadil pidada kiwi, kui teda pulbri wiisil sisse antakse, ahtratele lehmadele ja isegi naistele piima muretsema. Tahtjale müüdadse imetegawat kiwi paraja hinna eest. Meie wõtsime mõned tükid kaaja, aga nende mõju ei ole meie mitte weel proovinud.

Piimakoopa juurest wiib tee järsku mäest alla Karjaste wäljale, kus sel ööl, kui Jeesus sündis, karjased inglite imelist laulu kuulsiwad. Kena oru põhjas, armjate õlipuude warjul seisab kaljukoobas (nüüd Greeklaste kael), mis karjastele öökülna eest warjupaigaks olnud.

Petlemmast Hebronisse en hobuse seljas 3—4 tundi sõitu. Tee läheb Salomoni tiikidest mööda. Reed on kolm neljanurgelist, kenasti müüritud weeforjamise paika, kust wanal ajal wesi maaaluste kanaanite läbi Jerusalemma jooksis. Halwa maiguga wett on tiikides praegu weel küllalt, kuid pühasse linna ei nõrgu jellest tillagi läbi, kuna jeda ometi hädasti waja oleks. Edasi läib tee mööda tühja, koledat mäeselga. Alles linna ligidal teretawad meid tihedad wiina- ja õlipuu-istandused oma wanaaegsete wahitornidega. Paremat kätt kääwab kõrwaline tee Mäme tammi ku arwatawale paigale, mis ennemuiste ujuija Abrahami päralt oli, nüüd aga Wenelaste oma on. Mõne aja eest seisis siin weel mitmetuhande aastane, määratu „Abrahami tammi.“ Küll katuti jeda aumäärilist rauka igapidi hoida ja toetada, aga aastal 1889 murdis kewadine torm wana hiiglaste ometi maha.

Hebron (Arabia keeli El Halil, i. o. „sõber“, Jumala sõbra Abrahami järele nõnda nimetatud) on wist kõige wanem Kanaani linnades. Siin elasiwad Abraham, Jaak ja Jakob karjapidajatena, nagu ümberkaudsed Beduinid praegugi; nimetatud ujuijade ja nende abikaanade Saara, Rebecka ja Lea lehad on ka siia Matpela koopasse maetud, mille Abraham Heti rahwa läest oma juguwõjale päris-matusjepaigaks ostis. Josua wõitis linna Enaki juurte poegade läest ära ja Saawet walitses siin 7 aastat, enne kui ta kõige Israeli üle kuningaks jäi. Arablased peawad linna wäga pühaks, sest Abraham oli ju ka nende esiwanem. Matpela koopa üte on nad juure moshee ja selle ümber kõrge müüri ehitanud; keegi ristiniimene ei tohi jalga moshee õue pääle, liiategi siis weel Matpela koopasse tõsta. Muudu ei ole linnas juurt asja näha; tema 10,000 elanikku on peaaegu kõik wäga karsitud Muhamedlased, kes Europlasi filma otsas ei jalli.

Petlemmast Surnud mere äärde, Juuda kõrbest läbi, sõitsime eeslite seljas. Pika maa pääl ei ole jee kunagi mõnus sõit. Sabul on lai ja kõwa, ratsmete asemel on wiletis ohelik eesli juu külge seotud ja jellest

ei hooli eesl fugugi: on ta korra ühte külge traawima hakanud ja ja tahad pöörata, siis ei aita peaaegu muu nõuu, kui roni maha ja tüüri eeslit tagant, kuni selle pää joowitud sihi poole näitab. Geslite pereme-
hed, kaks kõrge kaswuga Beduini Petlemma ümbrusest, nimega Rahal ja
Hammed, traawijiwad kõige tee oma jalgade pääl meie jeltsis ära.

Geslite laiskuse ja waewase tee pärast pidime enamisti jammu
sõitma, kuid parajal paigal lasksime wahel ka tuhatnelja, nii et tolm taga.
Sarnasel korral juhtus mulle wäike äpardus, ja nimelt just kuuljal Pet-
lemma wäljal. Mina pean ennaft tähtsaks ratsajõidu-kunstnikuks ja
uhkustasin jellega Buschi ees; ma tahtsin temale näidata, et õige ratsanik
iga elawa loomaga, nõnda siis ka Kanaani eesliga, toime saab. Ma and-
sin hallile witsja ja tema pühkis minema, et hoia aga alt. Oh seda lusti!
Busch plaksutas käsa ja hüüdis tagant „bravo!“ Korraga leudasin mina
eesli kaela üle maha, lõin kolm korda kuterpalli ja märkasin siis alles,
knda lood seisiwad. Gesel oli wäike hangu ees järsku peatanud, kuna
mina edasi reisisin; jääl ta nüüd seisjis ja pilgutab mulle filmi, kuna
Buschi naer Petlemma müüridest wastu lajas.

Daar wersta teinpool Petlemma algab päris Suunda kõrb, mis
aga mitte Sahara sarnane liiwameri ei ole, waid kaljumägestik tühjade
lagendikkudega ja sügawate kuristikudega. Rewadel, suurte wihmasadude
järele tähtab ometi nii palju rohku, et mägedel õhuke roheline wari pääl
on ja Beduinide karjapidamine waewa tasub. Urklaid ja koopaid on siin
lugemata hulk; neid nähes jaine aru, mikspärast Saul Daawetit kätte
ei saanud, ehk ta küll teda mitu aega juure sõjawäega taga ajas. Meie
kitkas teerada keerles ühtepuhku mäest alla ja jälle üles, jagedasti nii
järsku, nii kitsalt ja kardetawalt, et meie oma eeslite ronimise-kunsti
küllalt imetseda ei suutnud. Mõnes kohas pidime maha astuma ja
jala käima, kuna leekiw pätle meie kuklaid kõrwetas. Teekond oleks weel
igawast olnud kui ta oli, poleks mitte meie teejuhid ja eeslite pere-
mehed, Rahal ja Hammed, meie natuke nälja teinud. Mõlemad oli-
wad sirged ja tugewad Arablased päris rõõwli moodi nägudega, torkawate
filmadega ja kontsus ninadega. Riideks oli neil wõõga seotud särk, blade
pääl lai, kare karwarie, pääs rätik, mille ümber pumutud pael käis, pikkja
ega jalakatet ei olnud olemas. Rahal kõndis ninamehena meie killa-
woori eesotsas, Hammed erutas eeslid tagant ilmatu malakaga. Mõle-
mad oliwad lustifikud mehed, naeriwad ja naljatasiwad ühtepuhku, wäga
tõenäitlikult ka meie üle, kuid õnneks ei mõistnud meie sellest sõnagi.
Siis puhkesiwad nad jälle laulma, ja nimelt ikka kordamööda. Meie
meelest oli nende laul küll wäga weider haukimine, kuugistamine ja luk-
sumine, aga see oli ometi inimliku hääle kõla ja elustas kõrbe koledat
hauawaitust. Wahel nuuskisiwad meie Arablased ka mööda pöösaid, kus
neid oli, ja sihtisiwad oma pikkade püssidega lindude pääle, aga kui pauk
käis, siis nägime lindu ikka — lendawat, kuna õhu sisje hauk jäi.

Kolmetunnilise sõidu järele jõudsime õhtuks Mar Saba kloostrisse.

See on kõige weidram ehitus ilma pääl. Oma kindlate müüride ja tornidega ripub ta kui pääsukeste pesa Kidroni sügava kuristiku üle, kõrge, järju kaljuseina küljes. Ümberringi uinub koleda kaljukõrbe tühjus ja

Mar Saba klooster.

waikus. Kloostri nimeandja on Greeklaste püha mees Sabaas, kes 1500 aasta eest maailma mürast põgenedes siia kõrbesse ükspäini elama asus. Mungad on enamasti Greeklased, mõned ka Wenelased. Nad peavad väga walju seadust, jöowad ainult taimetoitu ja peavad kõrbe wäheste looma-

dega ja lindudega hääd sõprust. Keegi naesterahwas ei tohi jalga kloostris müüride wahel kõsta. Naistsugu reisijad, kes siit böwaja otsiwad, peawad poolagunenud ternis, teinepool Sidroni orgu ajel wõtma. Meie ei wõi munkade üle kaebata. Nad märkasiwad küll, et meie nende usku ei olnud, aga nad waatasiwad meie päale ainult kui wäsinud reisijate päale, kellel nälgi ja jänu oli. Nad andsiwad meile ja teistele Wene usurändajatele, keda siin juure hulga nägime, ilma tasumist nõudmata jüüa ja jüüa, tegiwad meile juures jaalis wõõrid üles ega waewanud meid küsimistega. Nõnda on kumbe kõigis Palästina kloostrites.

Wara hommikul, kui mina parajasti eesli jalg ronisin, ilmus kutsagilt nurga tagant uhke näoga ja räpaste riietega Arablane ja küsis puudulises Prantšje keeles:

„Kas tahate Surnud mere äärde jõita?“

Mina jaatafin.

„Siis peate mind kaitsjaks kaasa wõtma. Mina elen siinsete Beduinide sheik (wanem) ja minul on Türgi walitsuse poolt digus antud, reisijaid omast maast läbi juhutada ja jelle eest maksu wõtta.“

Ma elin jellest Beduinide maksuwõtmise „digusest“ ennegi kuulnud. Hommikumaal on lugemata hulk wiisid, Europlaste käest raha petta, ja see on üks neist wiisidest. Ma teadsin, et Beduinid wõõrast wara ei põlga ja jelle kättesaamiseks ka hää meelega wägiwalda pruugiwad, aga ma arwasin neid nii palju tundwat, et nad kolme sündi reisija kallale kergeti ei tule, kui reisijatel sõjariistad kaajas on. Seltsimehed ei awaldanud ka juurt himu, rna taskuid ilma asjata kergitada. Ma wastasin sheikile külmawereliselt:

„Kui me Teile raha ei anna, kas notite meid siis koha maha wõi riijute enne paljaks?“

Tema raputas oma auusat rööwlipääd: „Mina ise ei riiju kedagi, aga ilma minuta wõiksiwad minu alamad Teid paljaks riijuda ja ka ära tappa.“

„Teil on wäga armjad alamad, aga meid on kolm waprast Europlast ja kaks Arabia kangelast; püssid ja rewolwrid on meil kaajas.“

„Hää küll, aga Teile wõite tee pääl ära ekkida,“ ütles sheik palju wiisakamalt; „minu juhatusel reisite kui Abrahami süles, sest minul on kõik teed ja teeäärjed inimesed tuntud.“

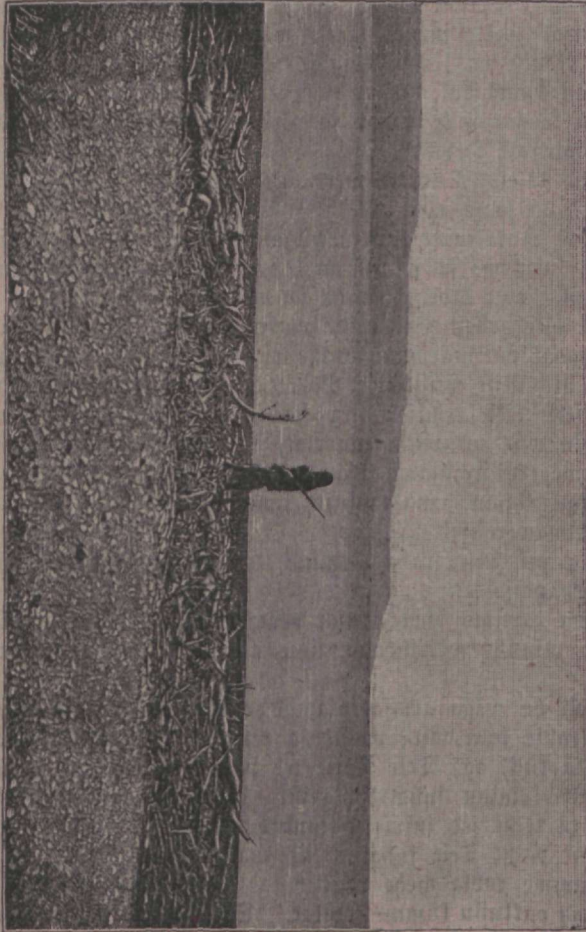
„Kui palju Teile juhatus siis maksab?“

„Kümme rubla mehe päält.“

Mina palusin kümme kopikat. Sheik alandas oma nõudmist rublast rublani, kuni wiimaks märkas, et teda narritakse. Siis löi ta käega ja kadus uhkesti filmi walgutades pöõsa taha. Püüis kõrbe-kuningas!

Meie läksime ilma juure mureta teele. Paaril korral jõitsime ka Beduinide laagritest mööda, aga meie külge ei pistnud keegi näppu. Teerada keerles wäga wawaliselt Junda mägedest alla. Pea olime jaheda kuriistiku põhjas, pea jälle kõrgel mäeseljal, kuni Surnud mere sinine

peegel meile tenasti kätte paistis. Pahemat kätt jätsime püha Rebi Musa mäe, kus Muhamedlaste arvamise järel Moosese hand peab olema, kuna piibli tunnistust mööda Jumal ise oma truuvile julajele Moabi mägedes, teinepool Surnud merd, viimse rahupaiga valmistas, „mille kohta üksigi ei tea tänapäevani.“ (5 Moosj. 34, 6).

Surnud meri.

Viimsest järjst mäeweerust vidime jälle jala alla ronima ja sattusime siis laia lagendiku pääle, kus tihhe põõsastik ja umbrohi meie teed takistasiwad. Viimapind oli igalpool kerge soola korraga kaetud, paiguti ka vestne ja pehme kui pudru. Tihhi wajušiwad meie eeslid oma peenikeste kapjadega kõhuni maa sisse ja meil oli palju tegemist, enne kui neid pääst

ja jabaft rebides jäält wälja jaine. Pikalise ümberelkumise järele leidmine wiimaks kuwa maawiiru, mis meid Surnud mere põhjapoolsele kaldale wiis.

Surnud meri (piibli „Soola meri“, Arabia keeli „*Bahr Lut*“, j. v. „Loti järw“) ei ole päält näha kunagi nii jurnud nagu, kui seda tema nime pärast enamasti arwatakse. Kõrged, järsud mäed piirawad tema siniselt hehkawat weepinda kolmest küljest; meie pilk ei ulatanud lõunapoolse otjani, sest järw on 75 wersta pikk 15 wersta laiusel. Mägede jalal, kus aga wähegi wett on, kaswab rohkesti taimed, muude seas üks sugu õunapuid, millede wili ilus waadata on, aga kibedaks tolmuks pudeneb, kui ja õuna juhu pistad. Enne Sodoma ja Gomorra rikkumist oli praeguse mere ase üks oja Jordani lagenditust, keda ja wiljarikas „nagu Jeshoowa rohnaed ja nagu Egiptus.“ Meri ja tema ümbrused on praegu veel kenad waadata, aga neil puudub elu. Kusagil ei näe silm inimeste eluaset, ükski lootsik ei kiigu sinistel woogudel ja libeoolase wee sees ei juuda keegi loom elada. Surnud meri on paiguti wäga sügaw, päälle 1200 jalga, ja niijama sügawas seisab tema weepind Bahemere all; jelle pärast wältab siin põrgu palawus (meie mõõtsime märtsiituu lõpul 35 kraadi sooja), mis inimeste jõudu rangema paneb, maapinnast asfalti ja wäiwli haifu wälja haudub ja järwe wett äraauramise läbi nii jõudjasti wähendab, et weerikas Jordan jeda kahju waewalt taja teha juudab.

Kui meie kaldale jõudsime, oli jään juba Sakslaste trobikond juplemas. Meie tegime jedamaid nende eesmärgu järele. Wette mine mine ei olnud meie taldadele magus, sest kallas on tillukesi, terawaid kiwa täis külwatud. Kalda ligidal oli wesi madal, aga kaunis jaha ja karastaw. Mina ujusin kangemale järwe sisse. See oli naljakas ujumine. Ma ei jaanud mingil wiisil täiesti wee sisse wajuda. Ma strutasin enese selili, lamasin liikumata kui jurnu wee pääl, aga rind jäi ikka weest wälja ja jalad kerkijiwad dieli. Ma tõmbasin enese käärasse, seisin sügawal kohal püsti ja sirgelt kui küimal wee sees, aga pool kaha ulatas ikka weest wälja. Ujumine ei ole kerge, sest kued ja jalad ei taha wee sisse wajuda. Hobune ei saa Surnud meres ujuda, ta waarub kofe küljeli. Piisft wett, mis mulle juhu jattus, oli läilam kui põrgu pigi ja pani mu mõneks ajaks sülgama ja läkastama. Weest wälja tulles olime otjekui õlitud ja libedad kui lutsud; naha pääl wälkusiwad soola kibemed. Minu näo ja kaela nahk kipitas paar tundi, aga see tuli enam pätkese põletamisest kui wee wihaft.

Sit sõitsime poolteise tunniga Jordani Koolme juurde, kust Israeli lapsed läbi tuliwad, kus Ristija Johannes oma wägewat jutlust pidas ja Seejust ristis. Tee käib mõõda kõrwenud steppi üsna jõe ligidalt läbi, nii et meie wee kohinat kuulsime, aga jõgi ise ei paistnud, sest tema kaldad on tiheda padrikuga palistatud. Koolme kohal on kallas põõjastest puhas, selle eest aga nii pehme ja porine, et meie waewalt wette pääsime. Jordan on siin paigas kaunis lai ja wäga kiire woo-

luga. Mõnigi mees, kes siit üle jõe ujuda eht jala läbi minna katsumud, on oma julguse eest eluga pidanud maksma; jeda juhtub kõige rohkem siis, kui ujurändajate jalgad oma preeftrite juhatusel endid siin kastrmas käivad.

Jordani jõgi.

Jordani wesi on külm ja rohke jopa pärast kollane kui kohw piimaga. Ujurändajad kannawad teda pudelites ja waatides mööda maailma laiali ja ristiwad temaga lapsi. Smelikul wiisil ei ole siin, kus igal aastal kõigest maailmast tuhanded endid kastrmas käiwad, ei wõbrastemaja ega suplemise abinõusid olemas; koolme ligibal seisab üks ainuke wilets urtsik, kus kelmi näoga Arablane kalli hinna eest halbu jookkijid, Jordani

Kivikefi ja taimed müüb. Meie loputasime endid Surnud mere joolast puhstaks ja puhkajaks tunni aega roheline rägastiku wilus. Kõige rohkem kaswab siin üks jugu pajusid. Busch tegi enesele kõigist Jordani oru taimetest, mis talle näppu puutusiwad, ilmatu juure kimbu ja pistis jelle oma jabula tasku. Jeriko poole edasi sõites sattusin mina ühe wahe Buschi kannule, minu eesl krapjas hammastega tema kimbust kinni ja näris kõik taimed puruks, enne kui meie neid päästa jõudsim. Busch pöhhjas mind ja mina eeslit; see oli meie tähtjam juhtumine Jeriko teel.

Jordani sügaw ja lai org oli wanasti kuulus wiljamaa, nüüd on ta kõrwenud nõmm; temast läbi ratjutades nägime kangel eneste ees, Zuuda mägede jalal, rohelist kõrbejaart haljendawat. Sääal oli Jeriko. Kahe tunni pärast jõudsim Erriha külasse, mille nimest meie wanaaegne „Jeriko“ wastu kõlab, ilma et küla täiesti jelle kuulsa linna kohal seisjaks. Erriha on wilets Beduinide küla, aga tema seisupaik elawa oja ääres, lehtawate aedade keskel, on väga ilus. Esimene ja ühtlasi nägusam hoone on Wene wõõrastekoda. Et meile siin lahtet nagu ei tehtud — see juhtus meile esimest korda terwel reisi ajal — siis jäime „hotel Bellevue's“ wõmajale, kus meid odawa hinnaga eest hästi toideti ja joodeti; muude seas maitsejime siin Kanaani maa paremaid andeid — plima ja mett, ja nimelt kõrjeme kõrwal ka wiinamarjadest tehtud mett, mille poolest Kanaan Moosese ajast saadik kuulus on. Hotelli rahwa keeltekirus pani meid imestama: peremees, sündinud Arablane Antun, rääkis selgesti Saksa ja Inglise keelt, teener — Prantsuse keelt, kõõgitudruk — Wene keelt; „maakeelt“ ei rääkinud keegi — wahest on siin Arabia kõrbe piiril ka „kadakajalju“? Sõjel pidasiwad Kanaani poolhundid (shakalid) meie majakese ümber kontserti.

Jeriko oli Moosese ajal ühe kuningas päälinn („kuningas“ oli muudugi jelle taoline, keda meie Mar Sabas nägime); linn jattus ime läbi Israeli laste kätte: nad puhusiwad pajunaid ja Jeriko müürid langesiwad. Eliase ajal oli siin prohwetite kool. Herodes Suur tegi linna väga toredaks ja pidas siin juwelforterit. Jeesus elas siin tõlnerite ülema Sakkeuse majas ja kinkis lahele pimedale silmanägemise. Oma nime Jeriko tähendab „lehtaw“) sai linn paradisiisilisest aedadest, kus kõik jookjamaa taimed kaswasiwad, muude seas toredad palmid ja magusa lõhnaga balsam. Palmid ja balsam on siit nüüd kadunud ja tuntud „Jeriko roosid“ (kõrbe taimed, millede koku kuuwanud died lahti lähewad, kui neid wette pandakse) ei kaswa mitte siin, waid Surnud mere ääres. Selle asemel kaswab siin väga rohkesti neid hirmsate okastega kibuwitju (Arabia keeli „sidr“), milledest sõjamehed Jeesuse krooni tegiwad. Wanast Jerikost on poolteist wersta praegusest Errihast eemal weel mõned hoonete waremmed järel; rahwas nimetab neid „suhkruweskitels“ ja üks neist pidada Sakkeuse maja olema.

Kohe Jeriko tagant algawad Zuuda mäed ja lähem nendest on Riujatuse mägi; tema laialt kalsufeljal olla see paik, kus Jeesus

40 päewa paastus ja kus kurat teda kiusamas käis. Mäe järjnd küljed kubišewad koobastest, kus wagad mehed kõigest maailma kõrast kangel ükšinda elutšewad; mēnēšje koopasje ei ole muidu wõimalik pääseda kui kõisredeli abil. All teeb Sultani hallikas, jeešama, mille kibeda wee prohwet Elija joolaga magedaks tegi (2. Kun. 2, 21). Kiusatuse mäe otjast ulatab pill kaugele üle Ennund mere ja Jordani eru kuni Suure Hermoni lumise ladwani.

Waru hemmikul ratjutasime edasi Jerusalemma poole. Tee läks Jeriko eluseone, elawasti woolawa Kriti jõe üle, siis järsku mäest üles ja jügawa kuristikku äärt mööda edasi. Kuristikku põhjast, paksu pööstastiku wahelt kostis jõekeše kohin tumedasti üles. Sääal rohelišes padrikus hoidnud prohwet Elias ennast kurja kuninga Mhabi eest warjul, kuna kaarnad teda leiwa ja lihaga toitšiwad. Meie tee oli sel puhul wäga hääs korras. Türgi walitus oli selle ja mōned teišed Püha maa teed Saksa keisri auuks ilufasti prügida laštnd. Keisrit oodati Vihawõtteks Jerusalemma, aga ta jäi tulemata ja juured ettemalmistused tema wastuwõtmijeks tuliwad ojalit nüüd meile kasuks. Tee ümbrused ei ole ilusad; meie ronime ühtepuhku ülespoole, kuna paljad kaljumäed ja kiwišed vrud meist luge-mata arwul mööda libišewad. Mägedes liikusiwad lamba- ja kitšekarjad. Karjased ajasiwad ükšteišega meie pääde kohal ühest mäest teiše magusjat juttu; selge ihu ja jügawa wailuse pärast kostawad hääled wäga kaugele. Kui Taawet oma šjawanēega seda teed mööda Abšalomi eest põgenes, käis üks mees Sauli juginwōšast, nimega Simei, ülewal mäeharjal, pildnš kuningat kiwišega ja šjomas teda kurjasti. Päält näha awaldas Simei niišuguse nullšjapoiši-tembuga juurt julgušt, aga lugu on teišiti, šest Simei oli kangel, mäekülj wäga järšl, ja enne kui Taaweti šjamehed šjomaja naha kallale olekšiwad pääsnud, olekš šee kusagil urkas ammugi warju-paita leidnud.

Urgaste külluse pärast on selle tee ääres rōöwlite käšikait ikka hää olund. Ükšikule reišijale wōib praegugi seda juhtuda, šes Jerusalemmast alla Jeriko poole läks ja rōöwlite kätte jattus. Need riišusiwad tema riided ära, andšiwad talle pääle kauba hoopja ja jäštiwad mehe poolšurnult maha. Preešter ja lewiit läkšiwad haawatunt kalgi šudamega mööda, Samaria mees aga tōštis ta eesli šelga ja wiis wōmajale. Šee wōmaja, nimega Han Had-rur, šeišab praegu weel poole tee pääl Jerusalemma ja Jeriko wahel. Meie šjome šiin taštšitšie musta kohwikōrti ja läkšime edasi.

Suured Muhamedlaste šalgad, mehed, naesed ja lapsed, tuliwad meile nüüd ühtepuhku wastu. Lešwiwad lipud ees, trummide pōrinal ja wilede pirinal rāndasiwad nad Jerusalemmast juurele rahwapidule, mida igal aastal, Vihawõtte ajal, nōndanimetatud „Roosje hana“ juures ära peetakše. Suurem oša käis jala, teišed ratjutasiwad hobuste ja eeslite šelšas. Mōni eesl pidi terwet hoonet šelšas kandma: kummagil pool kōlkšus päält laštine kanapuur, puuris naesed ja lapsed, kōitide üle riidest

katus! Kellel nii palju kannatust on, see peab tõesti — eesol olema. Muhamedlased olivad suure püha pärast ujujoovastuses. Keegi ei tere-
tanud meid, roojast ristirahvast, mehed wachtsiwad altkulmu ega tahtnud
hää meelega teed anda, naesed tõmbasiwad meie lähnemisel loorid tihe-
damalt näo ümber; ma kardan, et nad ilma loorita meid mitte palju
õnnelikumaks ei oleks teinud.

Meie sõitjime „Apostlite kaewust“ mööda; see seisab sügawa oru
põhjas, keset rohelist, on ainus joodawa wee kaew selle tee ääres ja wäga
wana; kahtlemata on Jeesus ja tema jüngrid siit joonud. Tee keerleb
nüüd ussi wiisil wiimse kõrgustiku harjale; tagasiwaade Surnud mere ja
Jordani oru poole on wäga tore. Ülewal teretasiwad meid Bethania
(Petania) majakesed õitswate punde warjult. Siin oli Jeesuse armjam
puhkepaik, kus ta oma sõpru Laatzarust, Marthad ja Mariad tihti waatamas
käis. Bethania praegune nimi on El Marije (i. e. Laatzaruse koda); ta
on lihtne Arablaste küla, wäljaspoolt ilus ja armas, jeespoolt räpane ja
lagunenud. Meie nägime Laatzaruse kaljuhauda ja tema elumaja. Maja
on kolmekordne, aga kaks korda on prügi alla maetud. Rambrid on
wäikejed ja räpased kui rebase urkad; sel ajal, kui Martha ja Maria
õrnad käed nende eest hoolt kandsiwad, olivad nad wiist nägusamad.

Bethaniast Jerusalemma ei ole rohkem kui 3 wersta, aga püha
linn ei paista siit mitte; Olimäe lai selg warjab ta ära. Alles kui tüki
maad mäe jala ümber ära oleme sõitnud, ilmub Jerusalemi oma täies
wälmisese toreduses häkitselt, ilma ettewalmistujeta meile silma ette.
Siis läheb tee pikkamisi mäest alla Kidroni orgu, Ketsemane aiast mööda.
Seda teed sõitis Jeesus eesli seljas Palmipuude pühal, wiimast korda
enne surma, kuna tuhandete hõiskamine tema ümber lajas: „Kiidetud
olgu kuningas, kes tuleb Issanda nimel!“ Ka meie sõitjime selle tee
tuhandete keskel ära; need olivad usurandajate jalgad, kes sel päewal
Bethanias olivad käinud ja nüüd Jerusalemma tagasi rändasiwad. Lai
maantee ja kõik jalgteed Olimäe küljel mustasiwad inimestest.

Lõunaks olime jälle kodu, see on Wene asutuses. Geslitsit Zerikost
siia oli 7 tundi kestnud. Meie kondid olivad kanged, näod kõrbe päi-
tefest pruuniks põlenud, nahk ninade päält ära katkenud ja jüdamed
rõõmsjad: olime ju kangel käinud ja palju näinud. Rahal ja Hammed
saiwad jootraha, jõiwad wiimse weinipudeli, mis meil sadula-taskus järel
oli, Muhamedi käsu wastu isuga tühjaks ja lahkusiwad meist suure
tänuulauluga.

Pärast lõunat käisime Syria waestelaste-maja waatamas.
See on suurepäraline asutus Jerusalemma uue alewi wiimses otjas.
Wäljeseft idust on siin kena wili tõusnud. Pärast suurt Kristlaste
tapmist aastal 1860 jäi Syrias waeleid lapsi tuhandete laupa järele.
Neid koristati sinna ja tänua; teiste seas tõi Saksa ewangeliuuline
missionär Schneller 30 last Libanoni orgudest Jerusalemma, korjas nende
hääks armuandeid ja ehitas neile warjupaiga, millest aegamööda suur

Syria waestelaste-maja tekkis. Ligi 2000 poislast kõigest Sýriast ja Palästinaast on siin juba Ewangeli usus, kooliteadustes ja käsitöodes õpetust jaanud. (Mästa 30 eest on siin ka üks Gesti mees, nimega Eißmann, kooliõpetajaks olnud.) Praegu on kaskwandikkude arv 150. Njutusel on oma wälke kirik, kus Arabia keeles jumalateenistust peetakse, suured koolijaalid ja tööruumid, oma trükikoda, kus kuukiri „Siioni Käffjalg“ Saksa keeles ilmub, ja kenad, hästi haritud aiad.

Püha maa tütarlaste kaksiks töötab jessamas waimus teine asutus „Talitha Kum i“. Pääle selle kaskwatawad Inglise missoni-seltsid Kanaani lapsi mõnes koolis. Kõik need asutused on Ewangeli usu missoni-töble keskpäigaks Pühal maal. Nad teewad oma tööd wagusalt ja truuwilt, kuid paawsti sulaste suurema rahajõuu, ojawuse ja kawalusega ei juuda nad niidugi mitte wõidu jõosta. Katoliku munkade käes käib missoni-töö mõnes kohas imekähku; näituseks oli 30 aasta eest peaaegu kõik Petlemma rahwas weel Greeka usku, nüüd on Katoliklaste arv Greeklaste omast suurem.

Zerujalem ei ole lõbus linn. Reisisja, kes kõik tema tähtsad kohad läbi on käinud ja rahwaelu teistest Hommikumaa linnadest küllalt tunneb, ei tea warsti enam, mis pääle hakata. Teatrid, kontsertisid ja muud seltsliku elu lõbususi ei ole olemas. Wähesed Europlased elawad igauks oma ette. Njutised ja rahwuslised wahed lahutawad naabrit naabrist; usulise enese-armastuse kõrwal walitseb kõik sakkerdamise waim. Pärast päikese loojaminekut on linn kui jurnud, kirkaid mulikaid täidab kottpimedus, ehk küll lõunamaa taewas tähed imelikult särawad. Harwa kõmised kiwide pääl hillise õõhulkija samm ja äratab nälgunud koerte hulgunist.

Kes pühast linnast kõigest lõbu tahab leida, see peab enam südamega kui silmadega näha oskama; teised meeled wõib ta ilma kahjuta kogu jätta.

Märtsikuu wiimisel päewal sõitjime jälle raudteega Zerujalemmast Jaffasse, kus Austria aurulaew „Nhillés“ meid pääle wõttis. „Nistisõit“ oli lõpetatud. Wastu õhtut läks laew Egiptuse poole teele. Kuni Püha maa rand näha oli, ei pööranud mina temast filmi. Taewas oli selge, meri wagane. Ragu muinasjutuline lojs helendas Jassa linn oma ülkiku kingu otjas. Kaugel puuetajiwad Juuda mäed; pikafilma abil arwasin ma waiget kellatorni Slimael nägewat. See oli Zerujalemma wiimne terwitus.

Mina olen Püha maad ainult kewanistes ehtes näinud, aga ilusaks ei wõi ma teda siisgi mitte kiita. Tema mäed ja künkad on paljad, ilma ilusa kujutuseta, tema orud jagedasti kiwised ja kõrbe sarnased. Wäga harwa rõõmustab kõrwa metsa armas kohin ja ojawese wulku. Kanaani kenamad weed, Surnud meri ja Tiberia järw uinuwad waiksete kalju-kõrbete keskel. Maakohtade kuu on peaaegu igalpool nii wali ja kare, et ka amariflu kuma ja kunguse siine udu seda wawalt pehmendada juudawad. Kõik näitab kurwastuse, murtud südame ja kaodatud lootuste pitserit kandwat.

Palästina leinab tuhas ja kotirüüdes. Ta seisab äraneedmise rõhu

all; needmise täidesaatsjad on Türklased. Nad on tema metsjad ära laastanud, tema jõed kuivaks teinud ja hälsendavad aasad kõrbeks muutnud. Kus enne rikas Suuda rahvas rõõmupühi pidas, jääb wältaab nüüd hauawailus ehk räpaste kiteskarjaste tühi kawatsemine. Suurtest linnadest on waewalt nii palju kiwa järel kui neil enne majasid oli. Türklase raske rusika all ei wõi lood paraneda, aga ma ei tea, kas Europlaste walitus siin parem oleks. Maa wõiks küll jälle ditsma ja wilja kandma hakata, aga tema wanast jaadik hoitud iseäraldus ja pühadus, kõik see imeline muinasaja nägu ja lõhn lähetsiwad peagi kaduma.

Mina armastan Püha maad nii kuida ta on. Mu igatjus tema järele on suurem kui ilukuuksa Italia järele; ma tahaksin teda weel korra enne surma näha saada ...

6.

Egiptus.

Sraeli laste teekond Egiptusest Kanaani maale kestis 40 aastat; meie sõitsime Kanaanist Egiptusesse ühe böga. 1. aprilli hommikul hakkas madal liivarand paistma. Wana kuulus imemaa ei ole mere poolt waadata kunagi ilus. Kollane wiir sinise mere ja sinise taewa wahel — jee on kõik. Meie sõitsime juurest punajest majakast mööda ja jattusime siis kahe müüri wahele. See oli Sues'i kanali hakatus. Kanal ulatab sel wiisil kaugele mere sisse ja müürid kaitswad teda Nili muda eest. Nili jõgi weab nimelt Afrika sijekonnast ilmatu hulga soppa merde. Mere woolud kannawad muda idapoolle ja matawad temaga kõik jäälpool seiswad sadamad kinni, kui neid mitte kunstlikult ei kaitsta. Wahemere lõunahommikupoolses nurgas ei ole enam ühtgi kõlblikku sadamat olemas, kuna siin wanal ajal kuulsad kaubalinnad ditsestwad. Egiptuse eluhallik tõi neile jurma.

Sues'i kanal ei ole muud kui kraaw liitwa sees, pisut pikem ja laiem kui meie põllukraawid. Tema pikkus Wahemerest Punase mereni on 150 wersta, laius weepinnal 180—300 jalga, all põhjas ainult 70 jalga; westi on 25 jalga sügaw ja peab aegamööda weel sügawamaks tehtama. Sarnast kraawi kaewata ei ole muidugi kerge asi, liiategi weel, kui mäed tee pääl ees on; kõige rikkamad Gestimaa parunid ei saaks sellega toime, palgaku nad küll tuhat „raawitöö“ tundjat Hiidlast tööle. Wanast jaadik on aga mõte, et siin lapike tühja kõrbemaad kahte juurt maailmamerd peab lahutama, juurte meeste meelt äritanud. Esimene, kes kõrbest kraawi läbi tõmbas, olnud Egiptuse kuulus warao Ramses II. (1388—1322 enne Kr.), seejama, kes Israeli rahmale raste teoorjuse pääle pani. Warao Neku II. (610—595 enne Kr.) tahtis ehitust ju-

rendada, aga töö jäi pooleli, sest preestrid kuulutatiwad, et kanal isamaale õnnetu pidada tooma. Siljemalt ehitati kanal ometi valmis, nõnda et laewad Bahemereft Nili jõlle ja jäält kanali kaudu Punasesse merde pääsiwad. Roma walitjuse ajal jäeti asi hooletusesse ja Arablasted, need suured hariduse-tööde rikkujad, lasknud kraami 800. aastajajal p. Kr. koguni umbseks ajada. Kui kuulus kindral Benaparte minewa aastajaja lõpul Egiptuse ära wõitis, käskis ta jedamaid kanali ehitust käijale wõtta, aga enne kui labidad liikuma jaiwad, wõttis kindral hõlmad kaenlasse ja putkas Prantsufjemaale.

Praeguse kanali ehitaja on Prantsuse insjener Ferdinand Lessepš. Tema ajutas aktiiselt, korjas 80 miljoni rubla raha ja hakkas 13. aprillil 1859 25,000 mehega tööle. Töö kestis 10 $\frac{1}{2}$ aastat ja tuli kahewõrra rohkem maksma kui eiotja arwatud. Kanali awamise-päewal (4. nowembril 1869) walmistas Egiptuse abikuningas oma kõrgetele külalistele toreدا pidu, kus ta 14 miljoni rubla eest „anda lastis“ ja sellega pärastijele Egiptuse riigipantrotile aluse pani. Sues'i kanal lõttas mitu aastat kahjuga, nüüd toob ta ammugi 15—20 miljoni rubla aastas puhaft kaju. 4—5000 juurt aurulaewa jaidamad temast igal aastal läbi. Kauplejad ja reisijad õnnistawad Lessepši mälestust. Nagu teada, oli seljamal mehel Panama kanali ehitusega nii wähe õnne, et teda wana ea sees kelmis tunnistati ja peaaegu puuri pisteti.

Kanali põhjapoolse juu ääres seisab tuliuus linn Port Said pääle 30,000 inimesega; liiwakõrb ja west on temal ümbruseks, ahjupalawus kuumaks ja kanali jadam ainjaks elutingimijeks. Kui meie jadama sisse jditime, waltas siin ilmatu elu, nagu jeda nii wäikjete linnade juures mujal ei nähta. Laewu, kaupja ja inimesi oli siin wiht kõigest maa-ilmast korraga; muude seas nägime ka juurt Wene sõjalaewa ja kuulsime süja laduwate madruste laulu: „Ванъ по матуиъ.“ Kena jadamafild aratas meie põues rõõmjat lootust, et siin ometi kord jälle laewa laelt etjekohe maale pääsime, aga wõta näpust! Laew jäi wee pääl ujuwa tõre ette seisma ja meie pidime jeda tegema, mis meie meelest Türgi jadamates ammugi läilaks läinud, nimelt rahaahne Arablaste lootitakse hüppama ja sellega tollimaja ette jditma.

Egiptuse tõlnerid on minu teada hääd mehed, kuna Bušch neid tänapäewani põhjab. Minu kimbukejes oli umbes niijama palju Pühalt maalt kaaja wõetud mälestusi, kui Bušchi reisitaslras, aga minu kimpn ei tehtud lahtigi, kuna Bušch oma pudukraami eest paraja ropju tolli pidi maksma. Wiht aratas minu lollem nagu tolliametniku usaldust. Meie reisijeltsiline, Wene ohwitjer S. oli kodumaalt ligi tofina korwisid, kastisid ja kimpusid kaaja wõtnud; need puistati igast küljest läbi, mis rohkesti poole tundi aega wõttis; rewolwri tahtsiwad tõlnerid wäijse ära wõtta, leppisid aga wiimaks paraja jootrahaga.

Wakjalisse minnes nägime Port Saidist nii palju, et rohkem näha ei hinnistanud. Majad on Europa laadi, juured ja üksluised,

nulitsjad laiad ja otsekohejed. Meie istujime 3. klassi wagonisje, mis Wenemaa wagonitest parem ega pahem ei olnud, ja wurasime kanali äärt mööda lõunapoole. Pahemat kätt, teinepool kanalit, kollendas otjata liivakõrb, paremat kätt sinas mere järnane Menjale järw/oma luge-mata saartega ja määratute linnuparvedega. Järwe kalarikkus on pea-aegu miinasjutuline; suurte lindude (flamingode ja pelikanide) miljonid ja inimeste tuhanded leiawad temast rohket päätoidust ja Egiptuse walit-jus saab kalameeste käest aastas 600,000 rubla renti. Sellest hoolimata tahetakse järwe aegamööda kuivaks teha. Wanal ajal, enne kui weji teda kattis, oli praeguse järwe põhi üks oja wiljarikkast Goseni maakonnast, kuhu Jakob'i juguwõja waraw tahtmist mööda ajuma jäi ja suureks rah-waks sigines.

Kolmetunnilise sõiduga jõudsime Ismailia linna. See on, nagu Port Said, täiesti Sues'i kanali sünnitus — wäike, kunstlikult istutatud rohued kõrbes, Timja järwe kaldal, millest kanal läbi läib. Linn on wäike ja wäikne; tema 2000 elanikku uinuwad wijs kõik oma ilujate aedade ja palmide wilus, sest laiad nulitsjad oliwad inimestest hoopis tühjad. Kõrbe kole palawus oli meie kurgud kuivaks teinud; oleksime neid häämeelega lastnud, aga puhweti-hinnad walfalis oliwad nii, et kuku jellii. Dmneks seisjs walfali ligidal wäike wõdrastemaja, kus meile 10 kopika eest sedajama pakuti, mis walfalis 30 maksis.

Siis istusime Kairo kiirrongi. Raudtee läänas järsku läänepoole, ikka weel leekiwast kõrbest läbi; ainult pahemat kätt haljendas randtee ääres kitsukene taimete wiir ja pööjaste wahelt läikis weji — jeejama wanaaegne kanal, mis eunemuiste Nili jõge. Punase merega ühendab ja mille Desjeps uuesti lahti kaewata laskis, et oma töölistele joodawat wett muretjeda: nüüd kannab see wana kaubatee ka jälle vähemaid laewu. Kanali ligidal seisiwad wana aja suured ja kindlad rajalinnad Kamjes ja Pit hom, millede ehitamise kallal Israeli lapsed rasket waewa pidiwad nägema (2. Moosj. 1, 11). Siit läksiwad nad ka wälja tõetatud maad ofsim, pidiwad aga, enne kui jelle kätte saiwad, 40 aastat kõrbes eksima. Rad nurisewiswad jagedasti, ku mina ei pane jeda jugugi imeks, sest jellejama kõrbe igawus, tühhjus ja palawus paniwad mu enese juba wanduma, kuna ma temast kiirrongiga läbi lendasin.

Kõrbe ja wiljamaa piiril seisab kõrgete palmide warjul wäike linn Tell el Kebir, kus Inglaesed aastal 1882 Arabi pasha wäe ära wõit-siwad ja Egiptuse isejewiswusele otja tegiwad. Maakoha pilt muutus järsku teiseks, nagu jeda muudu ainult näitelawal, etenduste wahetusel nähtatse. Meie ees awas end korraga üks maailma kuulsamatest wiljamaadest — Nili delta. Delta on Greeka aabitjas kolmenurgelise tähe d nimi ja tähendab geografras kolmenurgelist maosja suure jõe suuharude wahel. Nili delta on wähem kui Gestiina, aga ta toidab Egiptuse rahwast (7 miljoni inimest) ja jaadab wilja päälegi mujale maailmasse. See imelik wiljarikkus ei tule aga mitte kunstlikust maa-rammutamisest, waid ainuüksi

Rili mudast. Iga koolilaps teab, et Rili jõgi üks kord aastas (juuli kuust hakates) üle kallaste tõuseb, kõik madala maa enese ümber sõpaseks järveks muudab ja talvel langedes maa pääle mudakorra jätab, mis rammusam on kui kõik kallid kunstõnnikud kokku. On Ril kord wähe tõusnud, siis on Egiptuses nähtahäda, kuna jälle üleliigne wefi tammid ja külad ära rikub.

Kuna meie deltaft läbi Kairo poole wurasime, oli maa roheline mere jarnane. Kuhu film ulatas, igalpool haljendasiwad lopsakalt kaswawa nisu ja odra põllud ja kõikijugu aiataimete istandused; nende keskel, palmihiede warjul, pesitjesiwad lugemata külad ja linnakesed. Põldudest on tuhanded kraawid risti ja põigiti läbi tõmmatud. Niisutamise on siinjete põllumeeste esimene mure, sest Ril rammutab ja kastab põldu ainult sügisel, päike põletab aga pilweta taewast terve aasta läbi ja ümberringi waritsew kõrb ähwardab wiljamaad ära neelata, kui selle kastmise eest mitte wäsimata hoolt ei kanta. Suurte kraawide kallastel seisawad mitmetajugu weetõstmise masinad, mida auruga, inimeste ja loomade jõuga aetakse; mõned on meie winnkaewude moodi, teised jälle pagermasinate jarnafed: kinni seotud silmadega härg wõi eesjel sammub hommikuft õhtuni ringi ja tõmbab puud, mis loodis seiswat ratast käima ajab; ratta üle käib köis, köie külge on ämbrid seotud ja need winnawad kraawist wett ja walawad kõrgemal seiswa põllu pääle. Mitmes kohas nägime ka mehi ja naisi, kes niueteft sõpase wee sees seisstes pooltühedate korwidega kallist märga kraawist põllu pääle pildusiwad. Kitjastes rennikestest sirijeb wefi üle terve põllu.

Egiptuse maarahwas, nõnda nimetatud *Jellahid*, on wanaaegsete Egiptlaste otjekohesed järeltulijad, kes endid wõõraste rahwastega wähe on seganud; ainult esiwanemate keele on nad täiesti ära unustanud ja räägiwad nüüd oma ärawõitjate ja usupöörjate Arablaste keele-murrakut. Rää ja kuhu poolest on nad praegu veel niisamajugused, nagu meie nende esiwanemaid piltide pääl ja kujudena näeme: tüwikad ja laiadlaikijed, pruuni näoga ja suurte süsimustade silmadega. Enne walitjewa rahwas, on nad nüüd juba paartuhat aastat wiletjad wõõraste orjad kellede nägudest alandus ja argtus wälja paistawad. Ülikond on nii lihtne kui wõimalik: pruun wilkkaabu pääs ja sinine wõi walge, ifka räpane särk seljas — see on kõik. Noorem jugu ei tarwita wahel sedagi, waid näitab kõike, mis Jumal loonud. Rikkamad talupojad ja külawanemad ajawad midugi juuremat uhkust taga; nad kannawad laia, musta ülekuube, kollaseid wõi punaseid ringi ja pääs punast tuttmütti (tarbush), mille ümber nad sagedasti paari küünart walget riidet (turban) mäsfiwad. Jellahide elumajad on wiletjad, Rili mudast ja karkjatest kokku pätsitud urtsikud, kus inimesed ja loomad sõbralikult koos elutsewad; seinte küljes kuwab kütisõnnik ja külade hais pigistab Europlase filmast wee wälja.

Tähtsam jaam meie tee ääres oli *Sagajil*, kuhu mitu raudteeharu kokku tulewad. Raudteede rohke poolest ei anna Egiptus

Europa riikidele jugugi järele; Wenemaa teedewõrk on Egiptuse omast palju harvem. Sagajätk on Egiptuse wilja- ja puuwilla-kaubanduse keskpaik 40,000 inimesega. Ligidal olewa künka otjast paistawad wana Buba stije (piiblis: Piboset) waremed; siin seisib kassi pääga jumalanna Basti tempel, kuhu wanad Egiptlased igal aastal sadatuhandete kaupa kofku tuliwad ja hullupööra purjulatsiwad; ühtlasi oli siin kasside paradüis: neid toideti ja joodeti, paitati ja hellitati kui noori jumalaid ja anti wana ea sees paiukat, et kas rebenegu wats. Inimeste eest ei ole wist kusagil nii hästi hoolt kantud, kui wanas Egiptuses elajate eest, sest et elajaid jumalikumaks arwati kui inimesi. Jumalate kujud kannawad enamisti elajate päid ja härg Apis oli ise jumal, kelle kuju järele Israeli rahwas enesele kulwastika tegi. Praegu weel tulewad igal aastal tuhanded Basti templi ligidal kofku, aga need ei ole enam kassijumalanna auustajad, waid Muhamedlased, kes siit ilmatu killawooriga Mekka poole rändawad.

Mida enam meie Egiptuse päälinnale läheneme, seda elawamaks läheb maakoht. Raudtee kõrwal läib maantee ja selle pääl liiguwad luge mata kujud, kofil nagu pildi-piiblist lõigatud: eeslite ja kamelite woorid, pikade jarmedega härjad, tõmmukad, kirjuwatilised inimesed, pikad lepid kääs ja näod tõstjed. Wiljamaa lähel silmanähtawalt kitsamaks, kollase kõrbe kõrged ääred astuwad mõlemast küljest ligemale, meie arwame luuma õhu sees peenikest tolmu pillwet nägewat, mis roheline oru üle kõrbest kõrbesse lendab. Kalfubi jaamast, 15 wersta siinpool Kairo, hakkasiwad jub. need imelikud, kolmenurgelised künkad paistma, mida piramiidideks nimetatakse; siit eemalt waadata sinawad nad kui õrnad, sirged warjukujud otjata kõrbe piiril.

Toredad paleed ja suwemajad tihedate iluaedade keskel annawad märku, et suur ja rikas päälinn ligidal on. Kõng peatab määratu wassali tiiwade keskel. Meie hüppame wagonist wälja ja sattume sedamaid Hommikumaa põrgusse wõi wähemast rõwlikoopasse: patikandjad, saapawikstjad, eeslipoisid ja muud kiffjad elajad rebiwad meid eest ja tagant, meie kõrwad huugawad koledast kistast ja rahwa trüginas muljutakse meid pannikookideks. Meie wõitlesime kui Olonetsi karud oma elu ja pampube eest, kuni wiimaks abi tuli. Gorff'i hotelli wõõroete-koguja wõttis meid oma tiywa alla, talutas meid põrgust läbi ja istutas pehmesse tõlda. Wõõrastemajas oli meie esimene tegu põhjalik pefemine, sest suud, silmad ja ninasõõrmed oliwad lõrbeliwa täis.

Kairo (Arabia keeli „*Masr el Kahira*“, i. o. „wõitja Egiptus“; *Masr* on Egiptuse wana nimi) ja tema ümbrused on üks neist wähikestest paitadest maailmas, mida mingi teise paigaga ei wõi võrrelda. Uus, wana ja kõige wanem aeg, kolm maailmajagu ja kõige maailma inimesed puutuwad siin igapäew nii kirjult ja kujurikkalt kofku, et kõige osawam sulg seda segadikku täielikult kirjeldada ei suuda. See on suur ajaloo ja maade-teaduse kolikamber, kus nähtawate asjade rohkus õiget nägemist keelab; tahad

ja waatlemisest wähegi kasu saada, siis pigista silmad finni ja tõmba wälja, mis kogemata kätte juhtub; seda maksab siis waadata ja kirjeldada.

Päris linn ei ole mitte wäga wana, ainult 1250 aastat. Tema asutaja oli Arabia wäepäälisk Amru, kes Egiptusemaa Ida-Romlaste käest ära wõttis (641 p. R.). Kuna Amru siin paigas laagrit pidas, tegi waga tumike tema telgi katusele pesa ja hakkas mune hauduma. Tuwikese usaldus liigutas kareda sõjamehe südant. Edasi minnes käskis ta telgi üle walwata; hiljemalt ehitas ta jüa linna ja pani sellele nime „Fostat“, s. o. telt. Fostat kaswas peagi suureks Arabia õpetlaste-linnaks ja sai uute ärawõitjate käest uue nime „*Masr el Kahira*“, millest Europlased „*Kairo*“ tegiwad. Egiptuse sultani Saladin, seefama, kes Jerusalemma Kristlaste käest ära wõttis, kinnitas Kairod müüridega ja ehitas kindluse, mis praegu weel seisab. 1517 wõitsiwad Türglased Egiptuse omale ja poosiwad wiimise sultani Kairo wärawa külge. Linn kaotas oma tähtsuse, nõnda et Europas paarsada aastat waewalt weel tema nime mäletati. Alles käesolewa aastaja hakatusel, kui Egiptus wapra ja kawala Mehemed Ali läbi jälle peaaegu iseseiswaks riigiks sai, tuli ka Kairole uus hiilguise aeg. Mehemed Ali järeltulija Ismail-pasha raiskas oma päälinna ilustamiseks määratu hulga raha. Pasha ja riik jäiwad wiimaks pankrotiks ja nüüd pesitsewad wõlapärijad — Inglisejad — Kairo kindluses ega taha säält enam kunagi wälja nihkuda.

Konstantinopoli järele on Kairo oma 400,000 inimesega suurem ja tähtsam Muhamedlaste linn. Ta seisab Nili paremal kaldal, nimelt säält, kus kitsas jõeorg lõppeb ja wiljarikas delta algab. Oma wiimsete majadega ulatab linn juba kõrbesse ja kindlus toetab ennast 600 jala kõrguse Mokattami mäe najale, kus silm enam rohuliblekest ei näe. Mäe harjalt waadata on linna pilt wäga ilus ja tuletab Damaskuse seisupaika meelde. Kollase kõrbe piirilt algab määratu, ülikirju masademeri, mille sees aiad ja palmihüüed kui roheliised saared haljendawad ja lugemata mosheede kummid sinisesse õhku sirguwad; tagapool läigib wägew Nil, selle pääle tuleb mõne wersta laiune wöö lopsakalt haljendawat wiljamaad ja siis algab järsku otsata Sahara kõrbe, mille kõrgel sõrwal piramiidid tondifarnaselt lumawad.

Kairo laguneb kahte jalku: üks on Europa, teine Afrika linnajagu. Nende wahel on suurem kui päewa ja öö wahel. Europa linnajagu — suure raharaiskaja Ismail-pasha sünnitus — wõib ilma häbi kartmata Pariisi wõi Peterburi kõrwale astuda. Sirgetel, laiadel ja hästi sillutatud uulitsatel weerewad toredad tõllad hobuse- ja elektri-raudtee wagonitega kõrwu, majad on mitmekordsed ja osalt wäga uhked; poodide peegliwundide tagant särawad kõige maailma kallimad kaubaasjad ja nende ees liigub lõpmata rahwawool edasi tagasi; õhtul laotawad elektrilambid uulitsate pääle päewawalguft. Rahwaelu on kirjum kui kufagil mujal. Peenike Europa isand, torukübar pääs ja nahkkindad käes, õõrub oma kallist ülikonda paljasjalgsel Jellahi narude wastu; rikka mehe tõlla ees lippawad, kirjaga jalatäijaid hoiatades, wanaaegsed

lööpripid, tiheda loori alt piilub Potiwari naene Parisist tulnud Zoosepi poole, Soovlane katsub kameli küürul kütitades lõunamaa sõitu ja Kesk-Afrika Murjan karrutab jalgrattaga kõigist mööda. Suurte kohvimajade ja trahterite ees seisavad laia käimatee pääl, lausa taewa all laudade ja toolide read harva tühjalt; enamasti istub iga laua ümber rõdumus klaasivendade seltskond ja võtab välimise palamuse vastu seespidist jahutust. Busch ja mina oleme küll suured karekuse sõbrad, aga seda pidime tunnistama: soojal õhtul on siin päris tore istuda, Baieri õlut rüübata (kuigi klaas 20 kop. maksab!) ja selle isejuguise maailmalinna elu enese filma eest mööda woolata lasta.

Europa linnajagu kaunistavad ka kõik tähtsamad uue aja ehitused: Khedimi (Egiptuse abituninga) laialine, aga väljaspoolt kaunis lihtne lojs, walitsewa perekonna liikmete paleed, ministeriumid ja muud awalikud hooned, tore ooperimaja, kus aga praegusel waesel ajal harwa mängitakse, Europlaste kirikud ja suurepäralised wõdrastemajad. Hommikumaa uulitsate tawalist joppa, kurja haisu ja nalginud koeri ei ole siin kusagil olemas. Kenam paik on kuulus Esbekije aed, Kairolaste armsam jalutuspaik ja ühtlasi peaaegu kõigi soojamaa taimete istandik. Meie nägime siin Babeli remmelgaid, Hiina roosifid, Australia gummipuid jne. Puude all läigiwad tiigid ja nende pääl ujuvad lumiwalged luigid. Kes puude wituft küllalt ei saa, sellele pakuwad purtskaewud ja kunstlikud koopad iseäralist jahutust. Enne lõunat pääseb iga narukael ilma hinnata selle lõunamaa paradisi wäravajä sisse, pärast lõunat aga wõdetakse „sejuste lahutamise pärast“ sissemineku eest maksu. Siis mängib suure aiatrahteri ees sõjawäe muusikakoor ja teedel patseeriwad ainult „paremad inimesed“. Arablaste jaoks on weidralt ehitatud kunstkoopa põhjas iseäralik kohwimaja, kuhu ka maalitud nägudega õrnasoo õilmed (enamasti Europa kingitused) hää meelega äri ajama tulewad. Meie kuulsime sääl Arabia muusikat ja laulu; esimene oli minu meelest wäga weider keeleriietade pirstamine, täis wõdrastawat kolkudõla; laul ei waimustanud mind ka mitte üleliiga, sest Hommikumaa mees ei laula ialgi muul wiisil kui läbi nina; meie lehmade inisemine tõlab niisamuti ja meeldib mulle rohkem.

Europa linnajaoft algawad mõned uued, laiad uulitsad, mis wägiwaldselt ja otsekoheselt Afrika linnajao majade ja uulitsate rägastikust läbi on aetud. Tähtsam neist uutmoodi uulitsateft on Musti, Kairo rahwa-elu ja kaubanduse keskpaik. Waiuse ja majade toreduse poolest on ta küll mõnest teisest uulitsast taha jäänud, aga suure linna elu tulkub siin kange-malt kui mujal kunagi, sest siin seisab pood poe kõrwal ja mõlemalpool uulitsat lagunewad Kairo bazaarid (ruumi poolest wahest maailma suurem kaubaturu) laiali. Wara hommikust kuni hilise õhtuni wältab siin laada-elu, kuid selle wahega, et meie laatadel hauawaietus walitseb, kui seda Musti müdinaga kõrwu paneme. Ilma kistata ei arwa siin keegi elada wõiwat. Esimesed káratsejad, kohe päikese tõusu ajal, on Fellahid ja Beduinid, kes oma lehmad ja kitsed karjakaupa uulitsast läbi ajawad ja perenaestele piima

otsekohhe udarast kruusi lõpsawad. Siis panewad weekandjad, ilmatu suurte nahklähkrite koorma all ägades, toru hüüdma ja teiste jookide, nagu limonadi, thee ja koduse õlle müüjad põristawad wäsimata oma plekkrüütu. Suured kistõrid on ka saapawikijad, aiawiljade ja muude maiuste kauplajad ja külanaised, kes töögitaimeid ja sulgloomi majadesse kannawad. Hirmsa trügina pärast ei ole imets panna, et woorimehed, lööprid, eeslajajad ja kamelitate ratsutajad rahwast ühtepuhku hoiatawad — muidugi nii waljusti kui iganes wõimalit. Kord jäin mina inimest wahtima, kes kõrget lasu laiu ja õhukefi nisukookisid (Egiptuse leiba) päälael kandes mulle wastu tuli. Mees tuletas mulle warao pagarit meelde, kellele Joosep wangikojas unenäo ära seletas, ja ma filmasin teda liigutatult. Korraga tegi aga pagari suu lahti ja puhkes koledesti tšendama. Mina pillasin ehmatuse pärast paberossi suust maha ja arwasin mehel langetõbe olewat, aga ei — tema pakkus oma kaupa müüa.

Muski ja tema otsekohene järg, mis „Uue uulitsa“ nime kannab (kokku 1½ wersta pikad), on wähegi Euroopa laadi, astud ja aga sammukujule põik-uulitsasse, siis oled jedamaid kehet Hommikumaad. See on Afrika linna jagu oma kitsaste ja kõwate tänavatega, kirjutega majadega ja weel kirjumate inimestega. Uulitsate wõrku wõib ainult ussipejaga wõrrelda — nii hullupööraselt ja arusaamata keerlewad nad üksteisest läbi. Selle linna jagu keskpaigaks on Kairo bazaarid. Neist Hommikumaa kaubaturudest olen ennegi rääkinud. Siin on nad juurepäraltsemad ja laialisemad kui mujal nähtud, oma ülekuldise näo poolest aga niifama kui Konstantinopolis, Damaskestes ja Jerusalemmas. Nagal kaubafugul on oma uulits ehk ka mitu uulitsat, ülewalt enamisti kaetud. Kõik poed seisawad uulitsa poole päranti lahti, kassitöölistel on pood ja selle ees olem uulitsa-osa ühtlasti ka töötoaks, nõnda et ostja oma silmaga näha wõib, kui hoolsalt ehk lohakalt tööd tehakse. Kõiki, mis süda iganes hinnustab, wõid ja bazaarilt osta, kui aga õige uulitsa ostlad üles otsida, mis kunagi nalja-asi ei ole. Ilma teejuhita on wõbral siin seejama tundmine kui kärpsel ämbliku wõrgus. Üksikud poodisid üles otsida on weel rassem, sest poodide päälkirjad ei nimeta mitte kaupmehe nime, ei ka mitte müüdawat kaubafugu, waid korani jalmikest ja usufõnu. „Zumal on juur!“ hüüab riidekaupleja ja püüab küllinart pöidlaga wähen-dada. „Oh ja kõikide toitja!“ ütab pagar ja teeb leiwad päew päewalt pjemaks.

Ostjate tüsjamist ei arwata Hommikumaal mitte häbits, waid kaupmeeste aunts, woorufeks ja palenfeks. Nimetab kaupmees sulle lohe esimehe küsimise pääle õige hinna, siis on mees ilma kahtlemata jooanud ehk kuitõbine. Pettuse wiisid on legion. Euroopa reisiijaid käib Kairo wäga rohkesti ja igauks wõtab hää meelega Afrikast mälestusi-kaaja. Kes mälestusi bazaarilt — kus ju kõik läepärast on — ostab, peab wäga ettevaatlik olema, et ta midagi ei osta, mis oma kodu kinnewõrra odavamalt saada on. Kairo kaubeldakse wõrastele Afrika sõjariistu, mis

Inglismaal tehtud; kuulsad Hommikumaa wesiipiibud ja punased tuttmütsid tulewad enamasti Austriast, peentke siidikauy Prantsusemaalt jne.

Kauplemine poodides ei käi palju teistki kui meie juudidpoodides, sest juudid on ju ka Hommikumaa lapsed ja iseloomu ning kombete poolest wiisad alalhoidjad. Päris Hommikumaalajega on ostjal wahest weel rohkem kannatust ja külma werd waja. Istun ma poodi ja awaldan himu midagi hinnalist asja osta, siis olen sest saadik kaupmehe külaline, kellele kõige päält kohwi ja wesiipipu pakutakse. Tagasi ei tohi jeda lükata, see oleks jäme wiis, aga kohwi rüüpamise ajal ei tohi kaubast ka mitte juttu olla. Meie suust juhu ehk waherääkija abil tüki aega tühja lobisemisega ära wiitnud, siis nimetab kaupmees wiimaks ostetawa asja hinna, mis mind naerma ajab. Ma pakun neli wõi wiis korda wähem. Kaupmees palwetab ja sajab läbi segamini, teeb ennast waejeks lapsete ja mind waeje wara riisujaks, alandab aga siisgi järk järgult hinda. „Säh, wõta muidu!“ pakub ta wiimaks, filmad täis walu ja meeleärakeitmist. Ma ei wõta muidu, teades, et mul siis terwet konti kehasse ei jääks, waid sammun teise poe poole. Kaupmees tõmbab mu sabapidi tagasi. Olen ma jedawiisi kaks wõi kolm korda minekut teinud ja kauba „pool muidu“ lätte saanud, siis wõin julge olla, et ikka weel tublisti petetud olen.

„Minult selle pärast annan asja nii odawalt, et sina ostja oled,“ waigistab kaupmees Jumalaga jättes oma südametunnistust ja kummatadab wiisakalt.

Käwatsewa kaubaturu piiril seisab kuulus Muhamedlaste jumalakoda El Ashar, ühllasi Hommikumaa suurem ja tähtsam ülikool, kus aastas läbitistku 10,000 noort Muhamedi jüngreit õpetust saawad. Europa ülikoolide taoline ei ole see küll mitte. Minjaks tarkuse-hallikaks on koran, ainjaks õpeasjaks selle jalmikute päheõppimine ja äraseletamine. Rektor saab moshee sissetulekust wähem palka kui Turjewi ülikooli kojamees ja „professorid“ elawad armuannetest. Õttelugemisi peetakse moshee ruumides, kuna juur sambaridadest ja wõlwalustest piiratud eesõue õppijatele eluforteriks ja koduõppimise paigaks on. Siin istuwad ja aelewad kümneaastased poisikejed ja täiskaswanud mehed karjakaupa koos; ühed pobišewad ülesandeid, teised kjuwad karwu ehk lööwad lasti pärast kuterpalli, kolmandad ninuwad magusasti. Mõned noored nupumehed loewad teistele ette, õpetawad lollemaid ja harjutawad endid professori-ametis, kuni aeg lätte tuleb, et ise moshee sisse wõiwad astuda ja „sheikidega“ (professoritega) waidlema hakata. Eks see tuleta kaheteisikümneaastast Seefulest meelde, kui wanemad teda leidsiwad „pühäs kijas istuwat keif õpetajate seas, neid kuulwat ja neilt küsiwat? Kõik, kes teda kuulsiwad, ehmatašiwad ära tema mõistuse ja kostmistest pärast“ (Lut. 2, 46, 47).

Kogub mosheesse ehk õue pääle liig rohkesti inimesi ja tõuseb kára liig juureks, siis juhtub jagedasti, et mõni professor härjajaoole pihtu tõmbab ja sellega igasge külge „plahmakaid“ jagab, kuni üliõplased ja muud päewawargad taldadele tulid annawad. Õpetaja ei awalda karistades

wiha ega karsitust, ta nagu on tõsine, iga liikumine äratav auukartust. Wastuhakkamist ei tule kellegile mõttesse. Oke nii oli küll lugu, kui Jeesus templit puhastas. Tema oli ju ka tuntud õpetaja, kellel jumalakoja suurem õigus oli kui jahkerdajatel. Ta tegi piitsa ja kihutas püha koja roojastajad wälja, ilma et keegi tema vastu kätt oleks julenud tõsta. Nii on Hommikumaa wiis wanast saadik.

Mööda uut uulitsat edasi kõndides jõuame linnawäravast wälja, kus määratud, mägede jarnased prügilihunnikud kaugemat waadet takistawad. Meie ronime prügilimägede harjale ja jääme ülewal imestades seisma. Teinepool kollendab otsata liiwameri ja selle sees seisab teine linn lugemata uulitsatega, majadega ja kummidega, aga uulitsad on tühjad, korstnad ei juitse, ükski hääl ei kosta alt üles. See on päris furnute-linn. Suured kummidega hooned on endiste Egiptuse Khalifide (sultanite) hauamohed ja kabelid. Mosheed ja nendega ühendujes seiswad ehitused on osalt wäga toredad, aga ajahambast rohkesti näritud, sest nad seisawad siin juba mitusada aastat, ilma et keegi nende eest hoolt kannaks. Sarnastid furnute-linnasid on Kairo ümbruses kolm. Päewa ajal on nad tühjad ja wäikesed, nagu kõik furnuaiad, aga õhjel ärkab kihin ja kabin, kui kõneldiwad furnud handadest: furnulinn on siis waejale rahwale ja hulguastele pelgulinnaks. Kõik Kairo furnud maetakse kõrbesse ja paremat matusepaika on waewalt leida, sest kõrb on kuiv ja wailne; wee rikkumist ei ole siin karta.

Uhkelt ja ahwardawalt kerkiwad Kairo kindluse müürid Mokattami mäe astmelt üles. Paarisaja aasta eest wõis see kants weel äravõitmata olla, kuid uue aja suurtükid muudaksiwad ta mõne minutiga prügilajaks, nagu meie feltiline, suurtükiväe ohwitser S. tõendas. Meie aegsed kindlused ei ole uhked ega ilusad, nad ei paista oma madalate mullawallidega kaugelt silma, aga katjuga waenlane neist jagu saada!

Kairo kindlus, endine Egiptuse sultanite ja Sürgi maawalitsejate asupaik, seisab nüüd Ingliseste käes. Ajalehtede lugejad teadwad küll, kui tuliwihased teised Europa rahwad, kõige päält Prantslased, selle üle on, et niisugune raswane suutäis, nagu Egiptus ja Sues'i kanal, pool kogu-mata kõige maailma riisujate Ingliseste käpa alla pidi sattuma, aga keegi ei julge rusikat taskust wälja wõtta. Inglise ohwitserid, keda siin nägime, kõndisiwad pää kulas ja sirged kui küünlad; nad keerutasiwad uhkesti wurrusid ja näo pääl seisis kirjutatud: waadake, mis meie wõime!

Kindlusel on mitu õuet ja suur hulk hooneid. Tähtsam hoone on suur Mehemed Ali mohedee, mille kõrged, jaledad tornid kaugele paistawad. Seinad on wäljaspoolt walljaskollase alabastriga kaetud, nõnda et terve hoone päikese paistel imelikult läigib. Tähtsime sisse astuda, aga templiwahid oma häbemata rahamangumisega tegiwad asja meie meelest läilaks. Moshee ligidal näidatakse Joozepi kaewu; see on 120 jala sügawune, kalju sisse raintud hauk, millest härjad terve päewa wett wälja winnawad. Sakobi kainen pojalt ei ole kaewuga küll wiist midagi

tegemist. Rindluse uulitjatest on üks, mis kitsalt ja keeruliselt kõrgete müüride wahelt läbi käib, jelle läbi halekuulsa's jaanud, et Egiptuse wabastaja Mehemed Ali siin 1. märtsil 1811 mamelukkide ülemad tükkideks raiuda lastis.

Seletuseks mõni sõna Mehemed Ali'st ja mamelukkide est: 9 aastat pärast Muhamedi surma wõitsiwad Arablased Egiptuse ära (641 p. Kr.) ja 600 aastat jectifs maa Arabia jugu Khalifide walitjuse all. Need ei ufaldanud maa pärisrahwast, waid pidasiwad kaitsewäge Kaukasja ja Türgi jugu pärisorjades, teda „mamelukkideks“ nimetati. Pärisorjad kistusiwad aga 1250 walitjuse eneste kätte ja seadsiwad oma mehe waraode troonile. 1517 tegi Türgi sultan Selim I. endiste pärisorjade walitjusele hirmsa otja. Egiptusest jai Türgi maakond, aga mamelukid jäiwad, nagu endised Gestimaa mõisnikud, maa ja rahwa peremeesteks. Nad maksiwad Türgi sultanile maksu, kurnasiwad rahwast hirmjal wiisil, pidasiwad ise sõjawäge ja ldiwad Türgi kubernerile nina-nipsu. 1802 tõssiwad nad mäsju ja wõitsiwad Türgi sõjawäe täiesti ära.

Nüüd astus Mehemed Ali — üks maailma juurematest sõjameestest ja riigiloojatest — wälja. Tema oli sündinud Türklane ja lihtja poliitsei-ametniku poeg. Suurte annete pärast jõndis ta wäeteenistuses kiirelt edasi ja oli mamelukkide mäsju ajal ühe Türgi wäeosa ülem Egiptuses. Siin oskas ta asju wäga kawalasti oma tahtmist mööda juhtida. Ta waatas rahuga päält, kuda teised Türgi kindralid mamelukkide eest meriste päädega paku jooksiwad, rabis siis ise mamelukkisid tugewa käega ja lastis enese kuberneriks nimetada. Ses ametis tegi ta enese peaaegu täiesti isefeiš-waks, wõitis Inglise, kes oma pikka nina siis juba Egiptuse asjadesse toppisiwad, kahes lahingis ära ja kihutas nad maast wälja. Oma wihasemad wastased, mamelukkide ülemad, kutsus ta sõbra-naol pidule ja lastis nad siis ülemaal nimetatud kitsas uulitsas maha noddida. 480 mehest pääsnud üks ainuke sel wiisil, et ta hobusega kõrgeft müürihaugust alla hüppas.

Mitufada aastat oliwad mamelukid „Hommitumaa wiljaaita“ riisunud, aga Mehemed Ali leidis jäält ometi weel nii palju häid teri, et paremale tulewikule jeemet wõis külwata. Tema wägiwaldse, aga la diglase ja targa walitjuse all hakkas wana kulturamaa unesti õitsma ja mudasje sõtkutud rahwas hingas wabamalt. Mehemed Ali kaswatas enesele Sellahitist une sõjawäe. Türklased naersiwad noore wäe üle, aga kui nende käsi Arabias ja Greekamaal halwasti käis, tuliwad Egiptuse põlastud Sellahid neile appi ja tegiwad imetegusi. Sarnase wäe pääle lootes tegi Mehemed Ali enese 1832 Türgi walitjuseft täiesti wabaks ja jaatis oma wapra kasupoja Ibrahim-pascha Türklaste wastu sõdima. Ibrahim wõitis Türklased mitmes suures lahingus ära, heitis terve Syria ja Palästina Egiptuse alla ja oleks wist Türgi riigile õndsa otja teinud, poleks mitte kadedad Europa riigid waele tulnud. Austria ja Inglise-maa jaatiswad suure maa- ja merewäe Syriasje. Nende sunnil pidi Mehemed Ali järele andma ja jellega leppima, et sultan teda isefeišwaks,

aga Türgi riigile matšualuseks Egiptuse abikuningaks kinnitas ja et see amet tema perekonnas päritavaks pidi jääma. Selle raske löögi järel-
dusel murdus Mehemed Ali waimujõud; ta jäi nõdrameelseks ja juri.
Tema järeltulijad on Egiptusele häa kõrwal ka kurja küllalt teinud, aga
seba ei wõi salata, et Egiptus nende töö läbi kõigest Hommikumaa riikidest
kaugemale ette on jõudnud.

Kairo kindluse ees on ümmargune Kumele plats. Siia tule-
wad kõigest Egiptusest usurändajate jalgad kokku, enne kui üheskoos püha
Mekka poole rändama hakkawad. Prohweti kätse mööda peab iga Muha-
medlane vähemast ühe korra eluajal Mekkas ohwerdamas käima, nagu
Suudid Paašapühal Jerusalemmas ohwerdamas käisivad. Nõnda rända-
wad kõigist Muhamedlaste maadest igal aastal sadatuhanded pühaste
linna, sagedasti mitmetuhande wersta tagant. Usurändajate äraminekut
ja tagastitulekut pühitsetakse Kairois suurte rahwapidudega. Siis lehwivad
igalpool lipud, püüfid pauguwad, trummid põrijewad, wiled piritewad,
rakeedid järisewad ja Hommikumaa tõsine rahwas ajab lapsikat nalja.
Usurändajate teekond ei ole kerge. Tuhanded surewad koledatel kõrbetee-
del, hirmsad tõbed tekivad rahwaparwe keskel, Türgi walitsus lajeb wahel
ka terwed trobikonnad kinni wõtta ja soldatite jekka pista; koduteel pee-
takse usurändajaid maapiiridel kui „kattu toojad“ nädalate ja kuude kaupa
kinni. Arwatakse, et kätt Mekkas ohwrite läbi telib. Kõige waejem Muha-
medlane peab nimelt kuulsa Mina orus, kus Muhamedlaste arwamise
järele Abraham poega ohwerdada tahtnud, vähemast oina ohwerdama;
rikkad ohwerdawad mitu kamelit, würestid tapawad neid koguni tuhandete
kaupa. Kerge on arvata, mis sugune werejäärw siis oru põhjas laenetab
ja mis suguseid idusid see wälja haudub. On usurändaja kõigest hädast
läbi pääsnud ja oma naha terwelt ehk lapitult koju toonud, siis saab ta
aunime „hadsh“ ja maalib Egiptuses oma maja seinad kirjaks.

Banaisa Nili kaldale astusin ma iseäralise amikartusega. Maa-
ilm ei tunne kuulamat ega pikemat jõge. Smelikul wiisil ei teadnud 40
aasta eest weel kõige targem professor ütelda, kust jee suur ja kuulus
jõgi dieti tuleb. „Sa otsid Nili hallikaid“ — nende sõnadega pilgati
wanal ajal inimest, kes wõtmata asja püüdis. Nüüd teab iga koolijüts,
et Nil suurtest Kesk-Afrika järvedest tuleb — jälle näitus, et meie wana-
dest palju targamad oleme. Oma 6000 wersta peab weetill suurest Uke-
rewest järwest hakates rändama, enne kui ta sinist Bahemerd näha saab.
Üks ainuke weesoone maailmas on weel weidi pikem, nimelt „jõgede isa“
Mississippi, kui Missouri jõge tema päähallitaks arwame.

Nili jookstust on 5000 wersta laewasõidule kõlblikud, kuid paraku
keelawad 10 suurt koste laewu Bahemereest otsekohe Afrika südamesse
pääsemast. Ügi 3000 wersta woolab jõgi kõrbest läbi, kus ta palju wett
kaotab, kuna kõrwaltiltagi juurde ei tule. Selle pärast ei täida Nili
waade Kairo juures mitte otust. Madala weeseisu ajal ei ole jõgi siin
laiem ega sügavam kui Rewa Peterburis. Allpool Kairo, enne kui jõgi

kahte juharusje laguneb, en ta wersta laiune. Rohke muda pärast on wefti ikka kollane, aga hää maiguga, kui teda riidest läbi lastakse. Glu jõe pääl ja tema kallastel on hästi kirju. Uuru- ja purjelaewad tulewad ja läherad, lugemata lootfikud wilkawad sinna ja tänna, kallastel helendawad toredad paleed ja kõrged palmid peelitawad oma ladwatuttisid walfjes wees. Puhub aga kuum hamfni-tuul mööda jõeorgu lõnnast põhja-poolle, siis laenetab Nil kui meri.

Kaks saarekest kitsendarad ja kaunistawad linna juures jõge. Üks en Bulaki ja ar kena lossiga ja puestituga, kus rikkad Kairolajed ja khedin ise oma perekonnaga igapäew pärast lõnnast lusti sõidawad. Lossi ehitas juur raharaiskaja Ismail-pasha ja lastis ta Prantfufe keisrinna Eugenie (Napoleon III. abikaasa) auuks seespoolt muinasjutulise toredusega ehtida. Keisrinna elas siin Sues'i kanali awamise ajal mõned päewad ja lastis ennast kui pooljumalat auustada ja hellitada. Ühe aasta pärast (1870) pidi seesama kõrge proua oma kodumaalt häbige põgenema ja elas nüüd waeße, ükfiu lejena kufagil Inglismaa nurgas; kellegile ei tule enam mõttesje, tema auuks muinasjutulisi lossisid ehitada. Tema auustaja Ismail-pasha käsi ei käinud paremini; 1879 pidi ta Türklaste ja Europlaste junnil walitfufe oma poja Tewfik-pasha kätte andma ja kõige kolikraamiga (ta wõttis juure naistekarja kaasa) Egiptusest wälja kolima. Mõne aasta eest suri ta Konstantinopolis ilma iluta ja kõlata. Tema toredas lossis Bulaki saarel asub nüüd — mõõrastemaja.

Teine saar on Roda, mille lõnnapooljes otjas Nilimõõtja seisab. See on müüritud kaew ja seisab kanali läbi Niliga ühenduses. Raewon keskel on jammas mõõduarwudega, mis wee tõusu ja langemist näitawad. Paar jalga keskmisest arwust enam wõi wähem tähendawad siin wäga palju. Tõuseb wefti liig wähe, siis ähwardab Egiptust näidatasse Moosjeje leidmise kohta; siia tulnud warao tütar ennast pejema ja leidnud kõrkjate seest laeka, mille sees wäike Moosjes siples. Printfjes oli küll pagan, aga helde südamega; ta wõttis poisifeje omale pojaks ja kaswatas temast juure mehe. Oles warao tütar aimanud, et seesama mees tema rahwale uuhrlufe-witfaks pidi jaama, siis oles ta hädteo wist tegemata jätnud.

Roda saare wastas seisab kõige wanem Kairo linnajagu Fostat ehk Wana-Kairo. See on täitja Hommikumaa laadi, kitsas ja räpane, aga tähtis ja Muhamedlaste meelest püha selle pärast, et siin seesama Amru mofhee weel alles on, mille Kairo ajutaja Amru aastal 643 p. Kr. ehitas. Kõige pühamaks asjaks moshees peetakse üht sammast, mis Rekkast läbi õhu sija peab lennanud olema. Selle imeasja lugu käib nõnda:

Khalif Omar, Muhamedi järele teine „uslikkude“ walitfeja, kõndis ühel päewal Mekka linna juures moshees. Tema waimusilm ulatas üle maa ja mere. Ta nägi, kuda tema wapper wäepäälil Egiptuses jumala-

koda ehitas, ja pani tähele, et üks sammus halvasti oli tehtud. Seda-
maid kästis Dmar üht sammast, mis tema ees seisis, Kairose lennata
ja ennast puuduliku jamba ajemele mahutada. Sammas aga ei liikunud
paigast. Khalif kordas käsku, aga sammus jäi kangekaelseks. Siis andis
Dmar jambale piitja ja hüüdis: „Mine Jumala nimel!“ — „Miks ja
kohe Jumalat appi ei hüüdnud?“ kostis sammus, tõusis õhku ja lendas
üle maa ja mere Kairose. Piitja märgid paistavad jamba küljes täna-
päevani.

Teises Wana-Kairo moshees peavad hulgujad derwischid igal
reedel koosolekuid; nende jumalateenistus on kui näitemäng, mida Krist-
lased ja Muhamedlased raha eest vaatamas käivad. Derwischid on Muha-
medlaste mungad ja ühtlasi kõige häbematumad kerjajad, sest nad kerja-
wad käskides. Nad käiwad poolhalasti ehk jälle ülitirjute narudega kae-
tult. Hommikumaa rahwas auustab neid kui pühastid mehi ja suuri ime-
teghjaid. Kui ma noores põlwees esimest korda Wäite-Asias reisisin, tuli
mulle jarnane püha narukael, süllapikkune wemmal käes, tee pääl wastu,
raputas oma rahanduu ja müristas mulle niifuguse „Allah tajib hua“
(Sumal on hääl) nina alla, et mul külm wärin nahast läbi käis. Ma pist-
sin talle pihtu, mis mul westitastus oli, ja rõõmustasin päalegi, kui
tema ilma tänuta minema pühtis.

Derwischid lagunewad mitmesse orduisse. Kõige enam tuntud on
„tantšijad“ ja „hulgujad“. Wiimased auustawat Allahit järgmisel wiisil:
Kuna paar meest trummi ja plekkaldrekuid põristawad, loobiwad teised,
poolkreisis sheiki (ülema) ees seisest, oma päid edasi ja tagasi, nagu tahat-
siwad neid õladel maha wirutada; jääljures käib neil suu kui Tatra
westi ja hääl paisub aegamööda koledaks hulguniseks. Sõnad peawad
Muhamedlaste usutunnistust tähendama, käiwad aga nii kähku, et hulgujad
neist wist ifegi aru ei saa. Mida kõrgemale wainustus tõuseb, seda
inetumad on liikumised, seda wäljem kirj. Suud wahutawad, filmad kipu-
wad haukudest wälja, märjad juuksejalgud laskuwad wastu päid. Harju-
mata päältwaataja läheb araks; ta ei tea, kus siin usujoowastus lõppeb
ja hullustus algab. Kõle kära aga waitib korraga. Derwischid teewad,
nagu ei oleks midagi juhtunud, annawad sheiki kaele suud ja lähewad —
raha korjama.

„Tantšijate“ tembud ei ole palju ilusamad. Wälja sirutatud kättega
keerutawad nad endid iseeneSte ümber, esmalt pikkamisi, siis kärmemalt,
nagu wurrkannid; pää seisab wiltu, filmad on kinni pigistatud; see kes-
tab wahel väga laua, aga pühad mehed ei tunne wäsimust ega pääpõd-
ritust. Teiste ordude liikmed torkawad endale naelu ja nuge lihasse, söw-
wad klaasi, neelawad kühwti ehk heidawad Muhamedi jünnipäewal pikas
reas kõhuli ja lastewad sheiki hobusega oma kehade üle ratsutada. Wi-
mane elukardetaw tembutamine on Egiptuses nüüd — tänu Jumalale!
— ära keelatud.

Üks Wana-Kairo oja on wanast jaadit müüridega kaitsitud; see on

ristirahwa, ja nimelt kõige päält Egiptuse Kristlaste ehk Koptide linnaajagu ja endine warjupaik. Koptid on niisama kui Fellahid wanade Egiptlaste otsekohesed järeltulijad. Enne Arablaste sissetungimist oli kõik Egiptuse rahwas risti usku, kuid nende usudpetus läks Greeklaste omast weidi lahku, misvärast Ida-Roma keisrid neid kurjasti taga kiusasid. Nii läks nii kurjaks, et Egiptlased wiimaks ise Arablasti uswendade wastu appi kutsunud. Sellega jattusidwad nad aga praepannilt tulde. Suurem osa pidi Muhamedi usku wastu wõtma, wähem osa hoidis hirmjast tagakiusamisest hoolimata ristiust imeliku wiisadusega kinni. Praegu on Koptide arv umbes 300,000. Nad räägivad, nagu Fellahid, Arabia keelt, aga nende kiriklikud raamatud on wanas Egiptuse keeles kirjutatud. Koptide kirik Wana-Kairois seisab kooja kohal, kus Zoosep ja Maria wäikse Zeesukeseaga elanud, kui Herodese wiha neid Egiptusesse põgenema jundis.

Ligidal olewas Juntide sinagogis hoitakse Moosese raamatute kääkirja, mis 2350 aastat wana ja Esra kirjutatud olla.

Kuldjel hommiku! istusime Kairo woorimehe lahtisesse tõlda ja sõitsime piramiididid waatama. Meie ei uurinud ilmallast ega wõtnud wihmawarju kaasa, teades, et sel õnnistatud maal ilus ilm aasta läbi kestab; siin sünniwad inimesed ja jaawad wanaks, enne kui õiget wihmahooгу tundma õpiwad.

Piramiididid on kõrbe äärel sadandete kaupa; neid kõike ei suuda lihtne reisija waatamas käia, kuid tema õnneks seisawad kolm kõige tuttamamat piramiidi, nende seas kõigist kõige suurem, Kairo naabruses, 10 wersta linnast läänepoole. Meie teekond läks esmalt Uue-Kairo uulitajatest läbi, poole wersta pikkuse ja väga toreda Nili-silla üle Bulaki jaarele, siis wäheha silla üle Nili pahemale kaldale ja Gize külast mööda. Siit algab suurepäraline maantee, mille tuntud abikuningas Zmail-pasha jällegi keisrinna Eugenie auuks imeliku kiirusega ja niisama imeliku kuluga ehitada laskis, et kõrgele pronale piramiidide waatlemise waewa kergitada. Tee on päratu lai, sile kui põrand ja käib otsekoheselt, nagu kriipsupulgaga tõmmatud, loysakalt haljendawast madalikust läbi, itka kõrge tammi harjal, et weigi teda Nili tõusu ajal ei rikuks; laialadwalsed lebbahi=puud annawad mõlemast küljest jahedat warju. Kõrwal pandi parajasti hobuse= wõi elektri=raudtee roopaid, kus juures rohkem naissi kui mehi tööil nägime. Raiis on siin wanast saadik awalikkude tööde juures tarwitatud. Warao, kellel töörahwast hädasti waja oli, laskis ainult Israeli poeglapsed jõele wijata, tütarlapsed aga elusse jätta. (2. Moos. 1, 22). Misjuguiseid hüglatõõsid waraod oma kahesoolise töörahwaga lorda saatnud, seda pidime warsti nägema.

Wiimisel otjal lõppeb roheline põllumaa, nagu habemenoaga lõigatud, järsku ära ja kõrbe algab. Siia on keegi hakkaja Inglise toreda „Menahouse hotelli“ ehitanud — muidugi ainult piramiidide waatlejate riijumiseks. See on wist esimene Europa laadi wõdrastemaja kõrbes;

hinnad peavad umbes piramiidide kõrgused olema. Tee keerab järsku liivamäest üles. Meie peatame kuulsate Gise piramiidide ees.

Digust ütelda — eemalt oliwad need kentsakad kolmnurgad ilusamad waadata — sirged ja siledad, terawate otstega ja otsekoheste kantidega. Digibalt waadates ei märganud ma ilust enam midagi ja mu pähe tortas mõte: kas Egiptuse kuningatel tõesti mitte paremat ega targemat teha ei olnud, kui oma alamate weriwaewa nende iluta ja tuluta kiwilaasude kallal ära raisjata? Kõrgemas mõttes lenad, see on filmi ja fündant rõõmustawad ehitused ei ole need kuninglikud hanamälestused ialgi olnud,

Chufu piramiid ja sfinks.

ei ka siis mitte, kui nende küljed weel siledad ja läikivad oliwad. Nüüd on nad pääleegi ajahambast kurjasti näritud; üle pääliskate on ära pudenud, kollased kiwimürakad katkenud, küljed hauklised, kendid haraklised. Alumine jagu on laenetawa kõrbeliiva jisse maetud, ülemine ots maha murtud ja tõntis kui neegri 'nina. Minus asi, mis piramiidide waatel amfartust äratab, on nende määratu suurus ja wanadus.

Kõige suuremat ja wanemat piramiidi nimetatakse tema ehitaja järel Chufu (Greeka kirjutusewiisil Cheops'i) piramiidiks. See on praegu (ilma ladvata) 460 jalga kõrge, umbes 3 jülda kõrgem kui Tallinna Diewiste torn. Reljanurgeline alus annab ligi wersta ümber mõõta. Maailma kõige suurem jumalakoda, kuulus Roma Peetri kirik

mahuks kõige kummiga wabalt piramiidi sisse, kui see õnes oleks. Kõige ehituse-materjali aravedamiseks oleks 55,000 kõige juuremat merelaewa waja. Piramiid on kollasest lubjakivist ehitatud, mida praegu weel Kairo ligidalt, Turra küla juurest murtake. Üksilud kivipladid on poole mehe kõrgused, siledaks tahitud ja ilma sawita nii tihedalt üksteise otja ja külge laotud, et nõõpndel wahela ei pääse.

Chufu piramiid on ligi 6000 aastat wana, sest tema ehitaja elas ligi 4000 aastat enne Kristust. Warao Chufu oli esimene, kelle pädajus weider mõte tärkas, enesele eluajal määratud kiviühnikut matusepaigaks walmistada. Warao ise waewas ainult oma kallist päd unne mõttega, aga need 100,000 inimest, kes mõtte täidejaatmise kallal 20. aastat töötasid, pidid wist hoopis teistmoodi waewa nägema. 1000 aastat walitjes Egiptuses piramiidide mood, siis hakkasid kuningad endale kaljuhau-dasid kaewawa. Piramiidid jattusid unustusesse, nõnda ei mitutuhast aastat nende õiget otstarbet enam ei mäletatud. Kui tummad mõistatused seisid nad kõrbes. Sissepääsmine oli mõimata, sest ainus hauk müüriti kinni, nii pea kui warao ja tema abikaasa furnulehad oma hana-kambritesse oliwad peidetud. Särjud, libedad küljed keelasid ka ülesronimise ära.

Abrahami ajal oliwad piramiidid juba paartuhast aastat wanad ja Izraeli lapsed ei ole nende kallal mitte enam waewa näinud. Jakob, Zoosep ja Mooses waatasid imestusega nende poole üles. Imelikul wiisil ei ole neid piiblis kusagil nimetatud. Ainult Hiobi raamatus (3, 14) seisab üks sõna, mis piramiidid mõiks tähendada, kuigi Luther jeda teistwiisi tõlgib ja Gesticelles ümberpanekus „kuningate handadest“ räägitakse. Mjaloo isa Herodot wahtis piramiidid ammuli suuga; ta ei teadnud, mis neist müra-katest arwata. Arablased pidasid neid waraode warandusekambriteks ja tegiwad lahtilõhkumise katseid. Khalif Mamun (820 p. Kr.) lasks Chufu piramiidi lahti murda ja leidis hauakambritest pisut kulda, aga jeda oli nii wähe, et asi waewa ei tasunud. Hiljemalt tarwitati piramiidid kivi-murdudena, ilma et see neile suurt kahju oleks teinud.

Beduinid ei anna meile filmapilkugi rahu. Nende liikmed, suud ja filmad on ühtepuhku liikumas, sõnade rahe pekkab meie waeleid kõrwu. Piramiidide kõrwal seisab suur küla ja selle elanikud elawad reisijate lüpsmistest. Ragu rohutirtsude parwed tõusewad nad külast, nii pea kui Europlane piramiididele läheneb. Nad pakuwad meile abi Chufu piramiidi otja ronimisel. Ilma jelleta on ka raske küll üles pääseda, sest astmed on poole sülga kõrgused ja neid on häbemata hull, aga kui üks Arablane eest tõmbab, teine tagant lükkab, siis läheb asi üsna ladu-jasti. Ronimine kestab ligi pool tundi; päike põletab armutult, higi tilgub meil otjaestijelt, põlwed walutawad — wiimaks seisame ometi ülewal, neljanurgelise platsele pääl.

Sit ulatab pill kaugele Nili oru, Kairo linna ja kõrbe üle.

Rõunapoolt kumab piff rida piramiidijä. Küll on see kuulus imemaa kitsas — nagu roheline kriips kollase seina pääl! Sjegi tilluke Palästina on selle kõrval „lai maa“, nagu 2. Moosese raamat 3, 8 ütleb: „Ma olen tulnud neid ära päästma Egiptuse rahwa käest, ja neid üles wiima hääle ja laiale maale, mis piima ja mett jookseb.“ Kusagil ei ole Nili roheline org laiem kui 15 wersta ja paiguti ulatab ahne kõrbe mõlemalt poolt jõe kaldani.

Beduinid on kui kihulased meie ümber; nad ei lasje meid wabalt ringi waadata. Ühed lubawad paaarikuimme kopika eest 10 minutiga ühest piramiidist alla ja teisest üles lipata; meie ei heida sellega nõuusse, kuigi wahel südamess jalasoow tekib, et kõik Beduinid kaela murraksiwad. Teised pakuwad haudadest leitud kiwikujukest müüa; ostaksime hää meelega mõne koera- või ahwipäaga jumalatese ehk kiwist nikerdatud seasitika (jeda peeti ka jumalaks!), kui need mitte enamisti wõltsitud ei oleks. Allatulek on peaaegu rassem kui ülesminek; hüppamine astmelt astmele püretab põlwed ära ja kardetawatel kohtadel painawad Beduinid iseäralist jootraha, nõnda et wahel muu asi ei aita, kui näita wemmal. Dtsse wägiwalda ei julge painajad tarwitada, sest all walwab wahisoldat laetud püssiga, aga kui ja ise jiidant kõwaks ei tee, siis tuled ilma kopikata alla.

Piramiidi küljel on haua ja jäält wiib madal ja kitsas tee, kus inimene ainult roomates edasi pääseb, esmalt allapoolle ja siis jälle ülespoole tühjadesse haualambritesse. Meie katsumine, küünlad käes, Beduinid ees ja taga, sisse roomata, aga sumbumud õh ja nahkhiired tegiwad meile nii wähe nalja, et poolelt teelt päewawalgele tagasi pöörsime.

Smurtest Gise piramiididest on teine (Chafra piramiid) peaaegu niijama suur kui see, mille otsas meie käisime, kolmas (Menkara piramiid) aga palju wähem. Pääle selle kubiseb kõrbe ümberkandu piramiidide jupikestest, kaljehaudadest ja kalju sisse raiutud templikestest. Neg ajalt kaewatakse neid ikka jälle uuesti wälja, kui kõrbe tormid neid liiwaga finni on matnud.

Sest ei ole weel palju aega, kui ka suur sjiniks ainult pää weel liiwa sees wälja pistis. Nüüd on ta täiesti wälja kaewatud, kuid wägew keha lamab sügawa liiwahangu põhjas. Sinkiüks nimetati löwi kehaga ja inimese pääga imeloomi. Nende kujud seisiwad wana Egiptuse templite ees, mõnes kohas koguni ridade kaupa. Tähendus on kahtlane. Ühed seletawad neid päikese-jumala kujudeks, teised arwawad, nad olla waraode mõistukujud: löwi keha tähendada warao kange wõimu, inimese nägu aga tema juuret tarkust. Kõige suurem sjiniks lamab Gise piramiidide külje all, aga ta on neist wanem. Ta on 60 jalga kõrge ja esimeste käppade otsdest kuni sabani 150 jalga piff. Kõrwa sees wõib mees wabalt istuda. Sellest arwatu lugeja, kui palju loomake meie karjakantsidest tüjedam on. Terwe kuu on ühes tükis kaljust wälja raiutud ja paiguti telliskiwidega lapitud. Nina on ära katkenud ja terwe keha awaldata rohkesti wanaduse märkijä. Glutüdinult wahib rauk juba peaaegu 6000 aastat tõuswa päi-

keje poole, aga soovitud rahu ajemel toob iga päev uusi kahejalgeid putukaid, kes raugale selga ja pähe ronivad, teda igast küljest nokivad ja temast tülikese mälestuseks tasku pistavad.

Siin Sahara kõrbes katjusin mina kamelijõitu. Peremehe käsku mööda heitis loom laatsakile ja mina pääsin kerge waewaga sadulasse, mis küüru otjas on. Peaaegu oleksin jädalt hundirattaga alla tulnud, kui kamel ühest ja teisest otjast kerkima hakkas. Ta kerkis ja kerkis, kuni mina torni otjas sarwasin istuwat. Edasi läks asi üsna hüwasti. Kõrge istepaiga ja kiikwa käigu pärast on ratsutamine kameli küürul laewaõidu jarnane; mõnele peab ta merehaigust sünnitama. Ma andsin ka Buschile nõuu kõrbelaewa-õitu katsuma. Tema mõttis filmaga kameli küüru kõrgust ja ütles siis peäd raputades, temal olla naene ja laps toita.

Peremees sõimas looma minu kuuldes „Kristlase pojaks“ — muidugi Arabia keeles. Kairo uulitsatel kuulub see sõimuseks igapäew, ilma et seda pahaks pandakse. Hommikumaa mehele ei tule unesgi mõttesse, et ta Eurooplast sellega pahandada võiks.

Linna tagasi jõites tegime alatu teo ära: meie kurvastasime naesterahwast. Tee ääres seisis nägus Egiptuse tütarlaps. Kui meie tema kohta jõudsime, wiskas ta meile nifukõrtest wäga kunstlikult punutud wiguri tõlda. See tähendas: anna jootraha! Meie aga jäime tüdrukku ilusat nägu wahtima ja muustasime näpud westitasku pista, kuni kaugele mööda würanud olime. Tüdruk waatas meile suurte, süsimustade, kurwade filmadega järele. Ma ei junda seda pilku unustada. Piaster, mis temale kinkimata jäi, põleb praegu mu taskus. Jellahi piiga kingitusest saime ka haledal wiisil lahti. Kuna meie Gise muuseumit waatlesime, jättsime wiguri woorimehe hooldeks ja see koeranahl müüs ta teistele reisi-jaatele häbemata hinna eest ära!

Gise muuseum on kõige rikkam Wana-Egiptuse asjade korjandus ilma pääl. Küll on neid asju üle maailma laiali pillatud, igas juuremas muuseumis näed sa Egiptuse muumiaid (balsameeritud furnukehasid), kirjasid ja kujud, aga siin kodumaal on neid ka ikka weel küllalt olemas. Egiptuse kuiv maapind on kõige parem wanawara hoiupaik; ta hoiab truuwilt, mis estwanemad tema pöue peitnud.

Muuseumi hoone, endine abikuninglik palee, seisab toreda aja sees, mis isegi nägemise wäärt on. Suure maja kolm korda on ühest otjast teiseni wanawaraga täidetud, mida waadeldes minu auulartus Wana-Egiptlaste kõrge haridusejärje ees märkja tõusis. Nende igapäewane elu, kunst ja jumalateenistus — kõik astub mitmetuhande aasta pärast täies selguses meie silma ette. Meie näeme kõikijugu majakraami, kõige kallimatest ehtasjadest kuni kulunud lüna raagudeni. Pildid ja kujud ei awalda mitte Greeka kunstitööde paleuslist ilu ega kõrgemat loomutruudust; nad ei ole mitte igal üksikul korral looduse, waid harjunud wiisi järele tehtud.

„Muri loodust, siis kujuta,“ ütles Greeka kunstnik õppijale.

„Vaata, kuida mina inimest kujutan, ja püüa niisamuti teha,“ õpetas Egiptuse meister.

Ona kitsastes, muutmata piirides on Egiptuse kunstnikud siiski meistritöösid loonud. Nende inimesed hoiavad istudes ja seistes liikmeid ifka ühtewiisi, aga ühikud kehajaod on sagedasti väga loomutruud, iga muskel, iga jooneke tuleb digelt ja selgelt nähtawale. Wäikesed iluasjad on nii imepeenikesti tehtud, et jelle kunsti edenemisest meie päiwil wae-walt juttu wõib olla. Igapäewasest elust wõetud pildid ja kujud anna-wad märku, et wanad Egiptlased rahulise, rõõmsa loomuga inimesed olnud, kes kõiksugu ilmasüüta nalja armastasiwad. Troonil istuwate waraode kõrwal läigiwad enamasti ka ifka nende küljelund ja „paremad pooled“; jellest selgub, et wanas Egiptuses naesterahwas kunagi nii põlatud ja pool-elajaks peetud ei olnud, kui ta terwel Hommikumaal praegu on.

Muumiaid on muuseumis väga rohkesti. Kõige wanemad (kuni 5000 aastani) on kainis halwasti hoitud kolumatšid, sest et balsamee-rimise kunst sel ajal weel mitte kõrgel järjel ei seisnud. Enam inimese nägu on waraw Dhutmoše III. (1600 aastat e. Kr.), wäiklane mehike ja juur maadewõitja, nagu Napoleon I.; hästi hoitud on ka Moosese kaswataja Seti I. ja tema poeg Ramjes II., Iisraeli rahwa rõhuj, aga ka kuulus sõjamees, riigivalitseja ja ehitaja; tema näost on näha, et mehel mõistust oli. Muumiad on sagedasti teha järele tehtud punkirstu sisse peidetud; kirstu kaas on maalitud ja pääotšas hiilgab furnu näopilt ehk näo järele wormitud kate, mis wahel puhtast kullast, igapidi aga ilusam waadata on kui muumia enese kriimuline nägu.

Dhtul kell 11 sõitsime Aleksandria poole edasi. Wõtsime jälle 3. klassi piletid, sest Port Saidi ja Kairo wahel olime ses põlatud klassis väga hästi sõitnud. Seeford saime oma kokkuhoidlikku meelt kibedasti kahetseda. Kõik 3. klassi wagonid meie rongis oliwad nõnda nimetatud „rahwa-wagonid“, see on ilma seinteta (nende asemel oliwad wagonitel harwad raudtrellid ümber) ja räpased, et kaabi sõnnikut labidaga. Ma panen imeks, et Egiptuse rahwas nende sõduristade pärast weel mäsju ei ole tõstnud. Pühalikult tunnistan, et ma kujukil maailmas nii koledest ei ole külmetanud, kui siin 30. laiuskraadi all. Wahemere poolt puhus külm põhjatuul, mis rongi kiiruse läbi tormiks paisus ja mille eest meie endid kuidagi kaitsta ei wõinud. Ma tõmbasin kaks palitot selga (kasuka eest oleksin kuningriigi andnud) ja mäsšisin enese pääläest jalatallani willase teki sisse, wärtsisin aga siiski terve bö kui haawaleht. Busch puges päaga reisirõtki, S. mäsšis oma karuse „burka“ umbes seitsmekordselt teha ümber, aga mõlematel kõlifesiwad hambad kui kellukesed. Suured jädemed masina korstnast lastiwad wagonis labajalawaltji ja kibe suits mattis meil hinge kinni.

Meie kannatasime mehikelt ja jäime elusse, aga jäägu nimetamata, misjugasest pildikeeles meie jelle õnnetu raudtee walitsust õnnistasime!

Pärast päiteje tõuju jõudsiine Aleksandria sje. IIm oli jälle jõe ja ilus, kuri õõ ühe filmapilguga unustatud. Kardetud nohu jäi tulemata. Waksali ees pakkus halli habemega ja auusa moega Fellah ennast meile pakikandjaks. Meie wõtsime oma terwe Arabia-keele kottu ja küsime mehelt, kas ta teada, kus „vapor Moskob“ (Wene aurulaew) seisab. Tema nitutas elawasti pääd, lubas meid „kõige lühemal teel“ sihile juhtida, ladus kimbud kufile ja läks. Meie nagu aned reas tagajärele. Nõnda käisime, pea ühe, pea teise nurga taha põigates, umbes kolm weerandit kõigist Aleksandria nullitsatest läbi. Mina märkasin imestusega, et päite meile lord nina pääle, lord jälle kullasse paistis, ja juhtisin ka Buschi tähelepaneku jelle imeliku nähtuise pääle. Tema kostis blasid kehitates: „Sumal feda teab, kuda kuu ja päite siin kaugel maal käiwad!“

Tunni aja pärast jäi pakikandja seisima ja jutustas haleda näoga, tema olewat lihtne küllamees ja tundwat linna wähe; Allah üksi teada, kus „vapor Moskob“ seisab. Pidime siis ise teed otsima. See ei olnud kerge asi, sest Aleksandrial on mitu sadamat ja nende fillad on kottu oma seitse wersta pikad. Hakkasime möödaminejatelt nõun küsima. Üks näitas näpuga idapoolle, teine läänepoolle, kolmas ei lausunud sõna. Wilmaks leidsiime kogemata Uue sadama wärawa üles. Sadam on nimelt aia läbi linnast lahutatu ja sisjemineku eest wõetakse maksu. Busch ja mina pääsime paari piastriga läbi, kuna S. koledasti „sisse kulkus“. Temal ei olnud Egiptuse peentikest raha järel ja ametnikul ei olnud kuldrahast tagasi anda. Keegi päewawaras, kes ennast meile juba waremalt teejuhiks ja waheräätkijaks oli pakkunud, wistas ilma palumata 2 piastrit (20 kop.) ametniku laua pääle, wõttis S. käest kuldraha (10 franki = 3 rbl. 75 kop.), lubas jelle lähemas poes ära wahetada ja pühkis minema. S. ei ole feda armast inimest ega oma kullatükki tänini jälle näinud.

Sadamas oli meil weel tubli werst ära traawida, enne kui Wene aurulaewa „Keiser Nikolai II.“ üles leidsime. Et jäl reisirajad weel wastu ei wõetud, siis jätsime asjad silla pääl seisima tolliwahi hoole alla ja läksime linna waatama, kuigi feda wastu tahtmist juba parajasti olime näinud.

Aleksandria on ajalooliselt üks maailma kuulsamatest linnadest. Kui Makedonia kuningas Aleksander Suur Egiptusemaa aastal 331 enne Kr. Perslaste käest ära oli wõitnud, ajutas ta wiljarikka delta läänepoolises nurgas uue sadamalinna, mis tema enese nimele jäädawalt auu pidi tegema. Linna seisupaik Dhtu- ja Hommikumaa wahel oli terawa filmaga walitud. Tema asutaja lootus läks hilgawalt täide. Aleksandriast jäi aegamööda wana maailma esimene kauba- ja teaduselin. Kui suure Aleksandri riik pärast tema surma ära lagunes, jäi tema wäepäälit Ptolemäos Lagi Egiptuse kuningaks ja tegi Aleksandria oma riigi päälinnaks. Tema ehitas Pharose saarele (nüüd on see poolsaar ja linna osa) 600 jala kõrguse tuletorni, mida maailma imede jekka loeti. Linn õitses ka weel

Roma walitjuse ajal, elanikkude arw tõusis miljoni ligidale ja ehitiste turedus pani kirjeldajad jampsiha. Rahwa kombetest ei tea wanad kirjanikud mitte palju häd rääkida. Roma keiser Hadrian (117—138 p. Kr.) kirjutab: „Aleksandria rahwas on wirt tööle, aga kergemeelne ja kõikum, üleannetu, alati mäsajale walmis, laimu=armastaja ja pilgelik.“ Pikkamise pärast nuhtles keiser Caracalla (211—217 p. Kr.) linna hirmjal wiisil, lastis tuhanded ära weristada ja keelas awalikud mängud ning loolid ära.

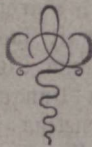
Ristiusk leidis warakult teed Aleksandriasse; wana jutu järele olnud ewangelist Markus siin esimene ristiusu piiskop. Oli linnas ennemalt Greeka ja Juudi ($\frac{1}{3}$ kõigest rahwast oli Israeli fugu) imatarkus õitsnud, siis sai ta nüüd ristiusu teadusliku uurimise keskpaigaks, kus kuulsamad usuijad Origenes ja Athanasius elasid ja õpetasid. Ristiusu tagajärgemised Roma keisrite poolt ja rahwa kodused tülid tegiwad linnale parandamata kahju. Aastal 641 langes ta Arablaste kätte, määratu raamatukogu (700,000 rulli) põles ära ja kuulsa linna hiilgus kustus Kairo tõuswa tähe kõrwal. Siisgi jäi Aleksandria weel tähtjaks kaubalinnaks, kuni Amerika leidmine ja uus mereteed Indiasse ka maailmauulisele teisi radasid ette kirjutasid. Türgi walitjuse ajal oli Aleksandria wäike, unustatud linnake, kuni Mehemed Ali õnnerikas walitus ka temale uue õitseaja tõi. Mehemed Ali lastis sadama ära parandada ja juure Mahmudije kanali läbi Niliga ühendada. Linn kaswas nõudusliku kirusega ja on nüüd jälle terve Afrika esimene kaubaturu ja suuruse poolest ainult Kairost wähem. Elanikkude arw on 250,000, nendest on üks weerand Europlased; wiimaste suure arwu ja rikkuse pärast on linn ka suuremalt jaolt täitsa Europa laadi. 1882 põmmutasid Ingliseid kõige kenama linnajao puruks, nüüd on ta weel paremalt üles ehitatud. Europa linnajao keskpaigaks on neljamürgeline Mehemed Ali plats toredate hoonetega ja selle riigiwaltijea mälestuselukuga. Wiletjam on Türklaste linnajagu ja kõige wiletjam Arablaste oma. Kuulsast Pharose tuletornist ei ole kiwi kiwi päälle jäänud, kuid uueaegne majak on ka suurepäraline küllalt; tema tuli paistab laewa=meestele 30 wersta lauguselt kätte.

Wana aja hiilgust ilmutab meie päiwil weel ainuke Pompejuse ja m m a s. See on alusega kokku 100 jalga kõrge ja ühes tükis punasest raudkiwist wälja raiutud. Roma maawalitjega Pompejus lastis ta 300 aastat p. Kr. juure ristirahwa mõrtsuka, keisri Diokletianuse auuks üles seadida. Wana jutu järele, seisnud samba otjas keisri hobuse kaju. Seda hobust auustati kui linna päästjat. Kord sõitnud keiser hobuse seljas mäsjava linna sisse ja käskinud nii palju rahwast ära tappa, et weri tema hobusele põlwini ulataks. Runa soldatid rahwast tapnud, komistanud keisri hobune ühe furnukeha üle ja kahtnud jalad põlwini were sisse. Seda nähes tuletanud Diokletianus oma sõna meelde ja käskinud tapmist lohe lõpetada.

20 aasta eest seisis üle kiivrainja õue pääl teine wana aja mälestus, kuulus obelisk „Kleopatra nõel.“ Obeliskid oliwad wanas Egiptuses päikese jumala mõistustujud ja seiswad templite ees; nad on neljakandilised, 50—80 jala pikkused sambad, ühes tükis kõige kõwemast kiwist raiutud ja päält wätkse piramiidiga kaetud. Nüüd on obeliskid Egiptusest peaaegu kadunud ja ehiwad Europa suurte linnade, kõige rohkemalt Roma platsisid. „Kleopatra nõela“ wedasiwad Ameriklased New-Yorki. Tema kõrwas lamas Aleksandrias teine suur obelisk küljeli maas. Sellele tõmbasiwad Inglise määratu puusärgi selga ja sidusiwad ta auru-laewa taha kinni, et teda sel wiisil üle mere Inglise maale wedada. Tee pääl tõusis aga torm, kõied katkesiwad ja obelisk jäi üksi ujuma. Ta effis tüki aega laia mere pääl, kuni üks Spania kapten ta kogemata leidis ja oma kodumaale talutas. Säält jaiwad Inglise ta jälle kätte ja nüüd kannistab ta Londonis Themse jõe kallast.

Kell 2 pärast lõunat läksime laewa pääle ja tunni aja pärast ujusime sadamast välja Europa poole.

Sumalaga, Hommikumaa!

7.

Grecklaste maal ja merel.

Sgiptuse madal rand kadus warsti meie silmist. Range Euroopa, mille kaldale meie fuur ja karme aurulaew alles 50 tunni pärast pidi jõudma, läkitas meie kange, kareda põhjatuulega terwitust. Kuna taewas täpita puhtuses helkis, oli meri seda täpilisem ja triibulisem. Laew tõstis kordamööda esimest ja tagumist otja, weeretas ennaft wahel ka ühelt küljelt teise püssle ja awaldas himu hundiratast lüüa. Mina naerfin nende koernähtude üle, kuid teised reisirjad ei leidnud neist kõige wähemat nalja. Busch seletas, et kajutis sumbunud õh olla, ja läks laewa laele, kus ta päewa ja öö ilma jõmata ja liikumata lamades pööd murdis, kuida merd kuiwaks wõiks teha. S. hulkus pilwile näoga ühest laewa otjast teise, jättis toreda lõunajõogi puutumata ja krõbistas aeg ajalt kokospähkla kallal, mille ta Aleksandria sadamas 10 kopika eest oli ostnud.

Kolmanda klassi ruumist kostis lele kisa üles. See oli kokkuhoidlik reisija jalamahti alumise unelawa alla pugunud, arwates, et sel wiisil ilma piletiga üle Wahemere pääseb. Paraku on aga laewameestel terawad ninad. Nad oliwad targa mehe üles nuuskunud ja tüürmanni abilise püüdis teda esmalt libeda keelega urkasti wälja meelitada. Kui see ei aidanud, roemajiwad kats madrust lawa alla ja rebisiwad mehe jalgu pidi päewawalgele, kus juures ta nende käes kui pörjas kriiskas. Tark mees oli muidugi juut ja riiete poolest isanda moodi. Kui teda reisiraha maksma sunniti, tõmbas ta punga wälja, mis kuldrahast rebenes, ja ütles, tema pugunud lawa alla vaatama, kas jää mitte rotihanku ei ole.

Teisel päewal pärast lõunat hakkasiwad Kreta jaare kõrged, järjed mäed paistma. Meie libisesime jaare idapoolsest otjast mööda ja jõudsimme õhtuks Greeka merde, mis üleannetu Wahemerega wõrreldes wagajem kui tiik metja wahel oli ja loojaminewa päikese paistel kui kuldspeegel läikis. Dösel äratas mind trampimine laewa lael ja abelate kõlin. Laew oli Suda lahes (Kreta põhjapoolisel rannal) anku wälja heitnud. Pikkases pimeduses ei olnud ümberringi muud näha kui mõned

tondiarnased mägede ja laewade kogud ja ühikud tuled. Siin seisivad Wene ja teiste juurriikide sõjalaewad walwamas, et saare elanikud teineteist wastastikku nahka ei paneks. Mõned Wene ohwitserid ja soldatid tulivad laewale, kirjad ja pakid anti ära ja teekond läks edasi.

Kui ma hommikul kajutist wälja tulin, olime juba ligi sada wersta Kretast põhjapoole jõudnud; saare raad julas sinise taewa ja merega kokku, kuna linnised mäeladwad kõrgel walgendasivad, nagu ripuks inglite peju taewa lunkidest wälja. Greeka õhu kuuljat selgust jain ma siin täiesti tunda. Range Kreta, Sparta ümberkauded mäed, Attika poolaar Athena linnaga, peaaegu kõik Kыллadi saared paistiswad mulle korraga kätte. Meie sõitsime tillukestest, aga kõrgest Gerakunia kaljujaarest mööda, millel muud tähtsust ei ole, kui et tema ainja mäe ladwale suurem osa Greeka kuningriigist paistab. Õht oli soe, meri üle kui peegel. Mitmekarwalised mäed piirasiwad ringwaadet igast küljest, juured aurulaewad, pikad suitsuhabad taga, libisesiwad kui waimud kaugelt mööda. Mõnu reisijeltõlilised kiitsiwad nüüd laewasõitu käie juuga. Busch ütles, Greeka meri olla tema meelest kui paradüüsi järw, ja kare sõjamees S. ümises tundmuuserikast armulaulu.

Meie põikasime toredasse Megina lahte ja wõisime nüüd Greeka randa ligemalt waadata. Jäms on ta ikka, kui sa kunstmaaldri eht ajaloo-uurija filmaga tema pääle waatad, kuid Gesti põllumees küüks inestusjega: „Kust need inimesed siin süüa saawad?“ Üks kaljumägi teise kõrwal sirgub sinisesse taewasse, nende paljad, järjud küljed kuumawad päikele praistel, aga lapike rohelist paistab üffi jäätt, kus Athena linn madala mäekingi harjal walgendab. Greekamaa on ainult kolm korda wäiksest Gesti maast suurem ja toidab ometigi ligi 2½ miljoni inimest, nõnda et rahwas siin kahewõrra tihedamalt koos elab kui meie kodumaal. Et Greeklased teatawagi kiwa ei jõö, siis peab neil ikka ka põllu- ja aiamaad olema. Dugi ka, aga see on mägede wahel ja orgude põhja ära peidetud, nõnda et ta mere poolt silma ei paista. Praegu on ¼ kõigest Greeka pinnast haritud wiljamaa. Wanal ajal oli seda palju rohkem, mägede külgedel mühasiwad metsad, Greeka wein ja õli oliwad kuuljad üle ilma. Kuhu aga Türklane jala tõstis, sääl ei kaswa enam midagi. Türklased on meistrid kõrbeid looma; nad on ju isegi paradüüsi aia, kui selle paik tõesti Armenia kõrgustikul oli, kõrbeks muutnud. Greekamaa näost on näha, et Türklased siin mitusada aastat walitsenud. Seit saadik, kui Greeklased mäsufõja järele (1821—1828) Türki raskest ikkest wabaks jaiwad, on ka põllumaad jälle paremini harima, weini- ja õli-istandusi suurendama hakatud. Nii edeneb kaunis aeglaselt ja maa ei jõua ikka veel rahwast toita. See tuleb põllumaa puiduse kõrwal ka sellest, et praegused Greeklased, nagu ka nende esiwanemad, enam kaupleja kui põlluharija rahwas on. Kauplemisses arwatakse kõigel Hommikumaal Greeklasi Juntidest kawalamaks. See tahab midagi ütelda.

Kauplemine ja laewasõit on Greekamaale kui külge loodud, sest

ühelgi maal siin ilmas ei ole oma juuruse kohta nii palju häid sadamaid. Greetamaa on, nagu öeldud, meie Gesticmaa kubermangust ainult 3 korda juurem, aga tema rand on 2000 wersta pikk. Kusagil ei ole rand otse-kohtene, waid igalpool tungiwad merelased, käärunud ja jopid sügawale maa sisse ja sünnitawad laewadele häid peidupaiklasi. Kõige rohkemalt leiame neid idapoolselt küljelt, millest wiist ka tuleb, et Greeklased igatahes palju enam Hommik- kui Öhtumaaga kaubelnud on. Lõuna-Wenemaa ja Türki sadamalinnad kubisewad Greeka kaupmeestest ja nende hulgas on sadanded miljonärid. Oma ijamaale on nad palju hääd teinud, kuna neid kawaluse ja kelmuse pärast wõdra rahwa wastu püsti kuraditeks peetakse. Ainult Armenlased wõida neile nimetatud omaduste poolest weel kümme silma ette anda.

Kell 5 pärast lõunat läänasime järsku kitsast merekaelast sisse ja peatasime Piräuse sadamas. See on wäike, aga sügaw ja hästi kaitsitud mereäär, nagu Kuldjariw Konstantinopolis. Gimeje Lihawõtte püha pärast wirwendasiwad kõik laewad lippude ehtes. Tollimajas oliwad ametnikud meie waeste reisijate wastu õiged inimesejõbrad. Keegi ei küsinud, kes meie oleme, kas meil ka pasid kaasas ja mis kallis wara meil kimpudes on. Iga kimbu pääle tõmmati lihtsalt kriidikuips ja sellega seisis terwe Greeka riik meie ees lahti. Tollimaja ees seisis hobuse-raudtee wagon, millega 3 kop. eest raudtee walfalisse sõitime.

Piräus, 7 wersta Athenast, on wiimase sadama ja ühtlasi Greeka-maa esimene kaubalinn 30,000 inimesega. Ta on igapidi uueaegset nägu, maha arwata poodide sildid, kus selges Wana-Greeka keeles kirjutatud seisjab, et siin riiet, jäläl worsta kaubeldakse. Nii tegi mulle nalja, sest siinamaani olin ma sešjamas keeles ainult suurte luuletajate ja mõttetarkade kirjased amufartusjega lugenud. Wanal ajal oli Piräus Athena linnajagu; üks müür käis mölema ümber. Greeklaste priituse-sõja ajal seisis siin weel üks ainuke jannaurtsik ja linna rahwast ei olnud rohkem kui 2 inimest.

Piletiwõtmisel walfalis saime oma kuldrahadest terwe laju paberit tagasi. Paber on siin odaw, kuld kallis, nagu weel hiljuti ka meie kodumaal. Greeka riik seletas enese aastal 1893 pankrotiks. Wõlapärijad oliwad enamistiks Saksilased ja need on nüüd Greeklaste pääle tuliwihajed. Meie mitte, sest meie saime iga kulddrahma (frangi) eest sadašama, mille eest Greeklased ise 1—1½ drahmad paberit wõi hõbedat pidiwad maksma; ma ütlen 1—1½, sest et meie Greekamaaal kusagil kahte kohta ei leidnud, kus kurssi ühtewiisi oleks arwatud. Peenikestest rahast on suur nappus, sellepärast käristatakse paberirahad lihtsalt pooleks, kui neist pool tagasi tuleb anda.

Athena raudtee käib ühtepuhku majade, aegade ja õlipuestikuga wahelt läbi. Wiimaks pugestime koguni maa alla ja jääme jäläl ka peatama. Treppist üles ronides astusime elawale uulitsale ja seisime keset Greeka päälinna. Hele walguš tegi esmalt meie silmad tuhmiš. Athena majad järeawad nimelt kõik heledates wärwides ja meie maanteede wiisil

fillutatud nulitsjad on lumivalge tolmuga kaetud. Meie esimene tegu oli siis ka, et tolmu pärast tublisti aevastajime. Siis lahkjime nulitsjal oma jaapad puhtaks wiskida ja endid päris Greeka laadi wõbraste-majasje juhutada. Suur kamber kolme woodiga tuli meil päewas mehe päält 29 kop. maksma. Haapjalus ehk Wõrus oleksime jellefama hää eest rubla, juurtes „Euroopa hotellides“, nagu neid ka Athenas küllalt on, weel natulese rohkem pidanud maksma.

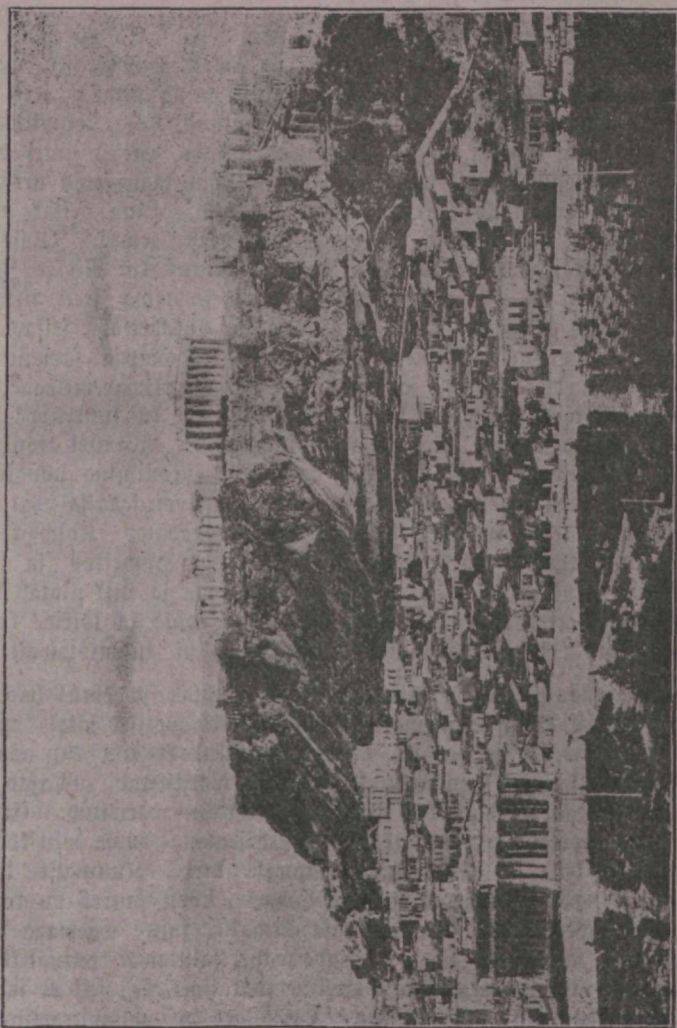
Digust ütelda, meie wõbrastemaja ei olnud nii tore kui tema nimi: „Suur Makedonia.“ Athenas kannab kõige wiletjam põiknulits wana jumala wõi wähemast kangelase nime. See on õige Uue-Greeka wiis: wähe rammu, aga laiad ldnad ja juured himud. Keegi wäike rahwas ei ole maailmas nii juurt müdinat teinud, kui Greeklased jell aasta-fajal. Ehk küll wõdra rahwaga rohkesti jekatud, peawad nad ise endid wana kuulsa Greeka rahwa puhtawerd järeltulijateks ja nende kõrge seisupaiga pärijateks maailma rahwaste liigis. Balkani poolsaar ja Wäike-Aasia peab nende loomulik wärandus, Konstantinopol nende õige päälinn olema; häda jellele, kes ajaloolise päranduse nende nina eest ära näpjata piitab, nagu Wenelased 21 aasta eest peaaegu oleksiwad teinud. Oma alalise hooplemise ja riunorimise pärast oleksiwad Greeklased Europa sõpruse ammugi kaodanud, poleks taewas neile mitte mõistliku kuminga kinninud. Wiimati tilkusiwad nad kuminga ja Europa tahtmise wastu Türklaste kallale, jaiwad aga tublisti — pükste pääle.

Keelega olime wõbrastemajas weidi kimbus. Peremees fortjas, nagu peaaegu kõik wähegi haritud Athenlased, pijut Prantsusekeelt, teenijad aga ei mõistnud jellest sõnagi. Mina tunnen küll Wana-Greeka keelt, kuid paraku läheb see Uue-Greeka murrakust rahwa juus niijama paljn lahku kui tangupudru odrapõllust. Duneks oli meil kõigil kokku 30 sõrme ja nende abil wõisime mõndagi ära seletada, nõnda et poole tunni aja pärast enamisti ikka aru jaadi, mis meil waja.

Nus Athena on igapidi Europa linn. Hommikumaalt tulles arwajime jün teise maailmasje jattunud olevat. Keegi ei kippunud kšjaga meie kallale, keegi ei ähwardanud meid paari kopika pärast ldkki käristada; tigidate koerte ajemel walwawad wiijatad politseiametnikud jelle üle, et nulitsjatel päälinna kohane puhtus, kord ja kohus walitjewad. Zni-mestel on, nagu igal pool Lõuna-Europas, hää eluwiisid; üks ei tõuka teist, kusagil ei pahanda toeres, asjata wandumine ja lällitamine kõrwu; ja arwad kõige peenemas jalongis kõndiwat — kui muidu Tallinna nulits-jatel oled õppinud käima. Rahwa wiijatatus kaswab ka jelle läbi, et Athena mitte juur wabriku- ega kaubalinn ei ole. Greeka rahwariided ei punitunud meile kusagil filmi, jeda rohkem aga Sakja õllekodasid. Sakelased uputawad terve haritud ja harimata maailma oma õllega ära. Sjeji Jerusalemal on Saffa wärawa ees oma „Deutsche Bierhalle.“

Kui meile kord Athena nulitsjatel kõndides nälg ja janu kätte tuli, jattusime karastust otšides kahe trahteri wahela: ühelpool seisis „Deutsches

Bier- und Weinhaus“, teijelpool meelitas Greeka keelne pöötkiri pruukosti mõtma. S. ja mina käänašime Greeka kõrtsi, Busch kippus Saksja õlle- ja weinimajasse. Ta ütles: „See igavene pudikeel on minu mee-

Athens linn.

lest lätlaks läinud, ma himuštan Ford jälle inimestega inimese moodi sõna wahetada.“ Läks ja tuli üürise aja pärast suure nurinaga meie külje poole.

„Tõhoo, miks ja n'a tige oled?“ küsisin mina.

Edber nimetas kõigi Sakste kohta üleüldse kannis karuse sõna. Puhka Saksa keele ja pudeli „eht Müncheneri“ eest oli tema käest 80 kop. võetud, kuna meie sellejama hinna eest kõhud täis sõime ja magusjat Greeka weini päale jõime.

Praegusest Athenast ei maksa palju sõnu teha. Ta on päale 3000 aastane wana neu, kelle wärskelt maalitud näest wanaaegsed waremed kortjudena wälja paistawad. Sune ja õnnetust on ta pika ea sees küllalt näinud, kuid wäga suur liim ei ole ta ialgi olnud. Kõige lõpjakamal õitseajal ei elanud siin rohkem kui 200,000 inimest koos, pärast juurt priinsejõda (1828) peitsetiwad weel waewalt 1000 kerjajat lagunenud urtsikutes; nüüd on rahwa arw jälle 150,000 päale tõusnud. Linn seisab madala kõrgusliku s-ljal, neli wersta lähemast merejopist eemal, Elisioje jõe kaldal; nimetatud jõgi on ajalooliselt niijama kuulus kui Nil ja Jordan; meie meelest oli ta ka selle poolest tähtis, et meie tema feest tilka wett ei leidnud. Kaks terawat mäge, Akropolis ja Lykabettos, seisawad kui wahijohdatid linna piiril. Esimene on Tallinna Doompää sarnane, kuid rohkesti kolm korda kõrgem, ja paistab oma templiwaremetega kaugelt filma; teine on weel kahewõrra kõrgem, järsk ja teraw kui suhkrupead. Nagu ussikejed keerlewad jalgteed tema külgedel ülespoole. Wiimsel tipul, lausa taewa all, walgendab tilluke Pühajüri kabel. Ülesronimine nõudis meilt waewa ja higi, aga waew leidis taju. Päris lust on seda jahedat, puhast õhku hingata ja tema imelikus selguses ringi waadata. Kolmest küljest teretawad meid kõrged mäed, nende seas mesirikas Symbettos ja kuulus marmorimägi Pentelikon; mere poolt on maa lage ja pilk ulatab kaugele Keef-Greetamaa üle, kus jälle mägi mäe jelga ronib ja kõikide kuningaga, päale kahe wersta kõrges Parnasjõe lumelatu filmi tuhmistawalt sõrab.

Athens päänulitsjad on laiad ja sirged, puhtad ja õhtul hästi walgustatud; ainult kõige wanemas linnajaoos, Akropolisel jalal, annawad mõned kitsad, kõwerad ja sepased tänawad märku, et siin 70 aasta eest weel Türgi rusikas ja Hommikumaa elukord walitsenud. Majad ei ole üleüldiselt juured ega toredad, kõik kiwist ja heledasti wärwitud. Gramajadest on õndja Troja linna wäljakaewaja Schliemanni maja wiist kõige ilusam -- wäike, kena ja kirju kui kompweki karp. Kuninglik lojs on juur ja lihtne, päris kasarmu sarnane hoone. Lõssi juures on tore aed, mida esimese Greeka kuninga abitaaja Almalia juure waewaga istutas. Sarnulasti puud ja taimed, nagu ka nende wahel jalutawat kuninglikku perekonda wõisime meie paraku ainult trellide läbi imetseda, sest et sel puhul lihtsaid surelikkusiid sisse ei lastud. Lõssi ees on neljanurgeline plats, kus õhtul toolide ja laudade read seisawad ja Athena rahwas oma riigiisa filma all purjetades ning muusikat kuulates aega wiidab. Paarjada sammu siit eemal, tillukese platsi pääl, seisab Athena pääkirik „Suur Metropolis“, mille ehituseks 70 kiriku ja kabeli rusudest materjal võeti. Zumalateenistus sünnib täiesti Wene wiisil, kuid Wenelaste mitmehääliselt, sõdant

liigitawat koorilaulu otsid ja siin asjata. Greeklaste kirikulaulud on ühehäälsed ja igwad.

Muinasaja mälestuste poolest on Athena kaunis rikas. Tahaksin ma kõiki kirjeldada, siis peaksin Greeka ajaloo kirjutama ja lugejaga kunstikurjuse läbi võtma. Et see postipapa pauna ei mahu, siis nimetan mõnda minnes jeda ja teist, mis reisijale kõige päält silma puutub. Esmalt läheme muidugi ilmakuulsat Akropolisist vaatama. Järjnd, ojalts loodis seiswad kalsujeinad keelawad ligisaamise igast küljest ära, ainult läänepoolsel nurgal wiib wanast ajast jaadik lai kunsttee üles. Wärawast sisse astudes peaktime diguse päraast mütiid maha wõtma, sest meie seisame wanaaja kaunimal jumalate auustamise ja kunstilmutuse paigal. Akropolis oli esmalt Athenlaste kindel kants, siis nende jumalateenistuse keskpaik ülitoredate templitega ja kujukega. Kõige kõrgemal tipul jãras Athena kaitsejumalanna, neitsiliku Pallas Athene päätempel „Parthenon“ lumiwalge marmori ehtes. Templi keskel seisis jumalanna kuu, juure kunstniku Pheidiasje meistritöö, kullast ja elewandi luust tehtud. Altpoolt wiis marmorijammaste wahelt läbi lai trepp („Propylãid“) templi ette; jelle haruldaje kãimatee ehitus tulnud isegi 5 miljeni rbl. maksma, kuna kõikide Akropolisje ehituste wãartus äraarwamata oli. Sarnast kulu wõis wãike Athena wabariik muidugi ainult oma kenamal õitseajal kanda, kuna tark Perikles (468—429 e. Kr.) tema politikat juhtis. Parthenon oli ühe wãhe Kristlaste kirik, siis Muhamedlaste moshee, wiimaks püüsirohu ait. Kui Venesjalased aastal 1687 Athena linna ümber piirasiwad, jütitas üks nende tulepommideest püüsirohu põlema. ja tore tempel jai plahwatuje läbi rãskesti wigastatud, kuid tema waremed on ifka juurepãralijed küll, nagu lugeja meie pildist näeb. Teine suur tempel „Erechtheion“ ja Propylãid seisjawad ka weel tükati püsti, mõnigi jamma on weel täiesti terve ja äratad oma walge kumaga igatjewat mälestust jelle aja kohta, kuna Akropolisje pää oma heledate marmorihoonete ilus kui päike jãras. Täiesti kadunud on Pallas Athene hiiglakuuju, mis templite wahel, Akropolisje keskpaigas seisis. See oli ka Pheidiasje tehtud, 80 jalga kõrge ja kandis oda, mille kullatud ots mereõõitjatele Athena seisupaika wãga kaugelt ilmutas.

Akropolisje harjal walitseb nüüd pühalik wãikus. Maapinda katawad marmori tükid ja killud, nende wahed kihisewad sijalikudeest ja sipelgateest. Tuhandeaastaste müüride pragudes tãrkab rohi. Greeka jumalad on surnud, Greeka kunst elab igawesti.

Akropolisje külje all uinuwad kahe juure teatri waremed — kõrgema näitemãngu ja näitekunsti sünnipaiga mälestused. Kaunis hästi hoitud on weel kwiipinkide ünnargusjed read, üks ifka teisest kõrgem, nõnda et 30,000 inimeste ladusalt nãha wõisiwad, mida näitelawal mãngiti; meie pronade ja preillide heinasao kõrgused kũbarad ei olnud jels pũhul weel moeks wõetud. Greeka kuulsamad näitemãngude loojad — tõjine Aeschylos, elutruu Sophokles, waimurikas Euripides ja kõikide pillkaja Aristophanes

heitawad siin oma paremad waimuühinitused maiaste ja peenemaitjeliste Athenlaste arwustuse alla; mida need hääks kiitsiwad, see on tänapäewani kõiges haritud maailmas eeskujuliseks jäänud.

Dhupool awaldab hulgate madalaid künkaid wana Athena seisu-paika. Kõige lähem on ka piiblist tuntud Areopagos, kus ülemkohus (senat) oma koosolekuid pidas. Sinna wiidi apostel Paulus kaebuse pärast, et ta Athena rahwale „wõõraid waimusid“ kuulutamud (Ap. teg. 17, 18 — 34). Apostel pidas kohtuniklusele kõne „tundmata Jumalast“ ja kõneles nii wägewasti, et teda rahuga minna lasti ja üks kohtunik koguni tema jüngriks jäi. Teise künka otjas pidas waba Athena rahwas koosolekuid, kolmanda küljelt leiame kaljukoopa, kus juurt mõttetarka Sokratest wangis peetud, enne kui teda kihwtikarikat jooma sunniti. Kõik künkad oliwad enne kõrgemad ja wana Athena nultjad käiswad mäest üles, mäest alla. Teg on künkaste wahed rufudega ära täitnud ja rufude pääl kaswab umbrohi. Ühes kohas on terwe wanaaegne nults wälja kaewatud. Majade jätiised annawad selget aru wanade Athenlaste kodusest eluwisist. Nults on kitsas, majad weel kitsamad, kambrite kitsus nõõrib waataja hinge kinni. Sellest näeme, et Athenas, nagu ka teistes wana aja linnades, ainult awalikud hooned juured ja toredad, eramajad aga feda wiletjamad oltwad. Terwel Hommitumaal on lugu praegu weel niisamuti.

Rõnda nimetatud „Thejeuse tempel“, pääle 2000 aastat wana, on imelikul wiisil weel täiesti alles ja näitab, mõned praod maha arwatud, kui oleks ta üleminewal aastal müüriisepade käest tulnud. Palju juuremast ja kuulhamast „Olympieon'ist“ (pääjumala Zeusi templist) seiwawad ainult weel mõned hiiglaiambad püsti; üks on küljeli kukkunud ja ära lagunemud — nagu wana ebajumal ije.

Meie teekond läks nüüd raudteega põigiti Greetamaast läbi. Hakatus oli kibe, sest pühade lõpu pärast oliwad kõik wagonid rahwast puupüsti täis ja meie pidime koledas trüginas paar tundi püsti jala pääl seisma. Sfegi wagonite astmetel ja wahedel seiswad ja rippusiwad inimesed. Minu aimamise järele pidi õnnetus tulema — ja tuligi. Waewalt olime tuntuud K e p h i s s o s e jõe silla üle jõudnud, kui rong järsku peatas. Noor soldat oli wagoni käepideme küljes rippudes pääga silla postu wastu põrganud ja jedamaid jurnult maha kukkunud. Õnnetu koristati ära ja rong läks edasi. Suis ilm ja toredad looduse pildid kustutawiwad kurwa mälestuse meie meelest.

Kuuldes, kuida konduktorid jaamad nimesid hüüdsiwad, arwasin ma jälle koolipingil istuwat. Eleusis! — Megara! — Korinthos! — Alaloo ja wanade keelte õppimisest tundsin neid paiku kui oma kummet sõrme. Kuuljad nimesid maha arwata, ei ole neil linnakestel praegu küll mingi-juugust tähtjust, aga rongi kiirusega säält läbi lemmata, kus Plato, Sokrates ja Demosthenes jala kõndinud, tegi mulle siisgi lõymata nalja. M e g a r a s juhtus mulle äpardus. Muunde Pühamaa mälestuste seas olin ma

Zernjalemmast ilusa kepi kaaja mõtnud. See oli Ida-Afrika mustast puust tehtud, raske ja jäme kui meie esivanemate sõjanui ja maksis kallist hinda. Ma hoidsin teda kui oma silmamuna. Megara jaamas läksin kõhtu kinnitama ja panin kepi nii kauaks puhveti najale seisma. Korraga kostis masina wise, mina tormasin wagonisse ja kallid kepp jäi maha. Kuna rong veel liikumata seisis, püüdsin mina Greeka noormehel, kes maksali ees päewa warastas, kätega ja kõigi tuntud keeltega selgeks teha, et tema täie drahma jootraha saab, kui kepi mulle kätte toob. Noormees ei nihtunud paigast, waid wahtis kohmetult minu otja. Wõõra reisiija äritud olek kujutas tema waimusilmale wist põhjalaste kardetawat joematõbe ette. Seltsimeeste naer ei parandanud minu tuju põrmugi.

Teinepool Megarat weeresime tüki aega mööda loodis seiswat mäelülge, mille sisse raudtee juure waewaga lõhutud. Meie päade kohal rippusiwad kibralt majajuurused kaljud, all läitis kui kelmi tüdrukut silu siniroheline Megina lahe. Meie kõnelesime huwitawast sõidust ja kiitsime Greeka looduse ilu, aga meeles mõlkus kõigil mõte: mis siis, kui meie siit ülevalt korraga alla libijeksime? — Südamed läksiwad märksa kergemaks, kui wiimaks Korinthose lagendikule jõudsime, kus Greekamaa laiem ei ole kui 6 wersta. Niisama pikk on Korinthose kanal, mille üle meie kõrget silda mööda wurasime. Kanal paistis meile kui jügow, kitsas kraaw ühest otjast teiseni kätte. Ta on paiguti 35 jülla kõrguse kaljupinna sisse lõigatud, maksis juurt kulu ja waewa ja sai aastal 1893 pidulikult sisse õnnistatud, kuid laewajõidule ei ole ta juurt õnnistust toonud. Niinult wälkjed Greeka laewad wilkjawad temast läbi ühest merest teise, juurtele aurulaewadele on aga läbijõitmine kardetaw ja need teewad, nagu ennegi, ringi Morea poolsaare ümber.

Korinthos mõistles juurne ja toreduse poolest Athenaga; nüüd seisab tema rujude pääl wilets küla ja natuke eemal uus Korinthos, wälke linnake 4000 inimesega. Terawa, poole wersta kõrguse mäe otjast wahiwad wana kindla kantsi Afrokorinthose waremed alla. Korinthose lahe, mille kallast mööda meie tee edasi käis, on 120 wersta pikk, kuni 30 wersta lai ja müidu üks kõige kenamatest lapiksest meie maakera kirju mundri küljes. Ta on palju enam järwe kui mereosa jarnane. Sgalspool peelitawad endid kõrged mäed tema wäljes wees, mis jelle pärast witerkaari wärwides läigib. Smeselge õhl pettis ühtepuhku meie silma. Merelabe näitas paiguti waewalt paari wersta laiune olewat, wastasjed Refl-Greekamaa mäed kippusiwad nii ligidale, et katju kääga; nende keskel seletasime muusjade-mäge Helikon'i ja tema lähemat naabrit, Inulerikast Parnasjost; nagu taewa alla riputatud kroonlühter leekis wiimase lumine latw heledal päikeste paistel.

Lõunapoolsel kaldal on mäed niisama kõrged, nende külgedel kaswawad kenad metsjatukad ja jahedates kivistikkudes kohijewad kiired ojakesed. Weerikkuse pärast ei ole kitsas maawiir mägede ja mere wahel muud kui ainuke, pääle 100 wersta pikkune wiljaaed, kus aga pääle wiinapuude

peaaegu midagi ei kasnata. Sellest võiks wahest arvata, et siitmaa inimesed maailma juuremad laketausid on. Wale! Wiinamarjadest ei tehte siin pääasjus mitte weini, waid tuntud wäikseid rosinaid (Korintiid), mida meie lapsetesed pühade-jaia feest nii hää meelega wälja nopiwad. Korintiid on waejel Greekamaal päärrikusjeks; neid meetakse fäält mõnel aastal kuni 20 miljoni rubla eest wälja — maiusjeks kõigele maailmale. Greeka maaweini ei wõi ma kiita, sest ta on waiguga ära folgitud. Riiupasin ühe jaama pääl lonksu ja sest oli mulle eluajaks küll. Peaks meie kodumaal napsile ja õllele jarnast „württi“ juurde segatama, siis ei oleks meil karstuse jeltfjid waja.

Greeka külamehed, keda tee ääres filmasime, kandiswad rahwariiet: wäike ludukapulas pääs, lühike jakite seljas, walge järk ripub Wene moodi üle pükste, jalgu katawad pikajäärilised sukad ja pikkade nokkadega kingad. Mehed on enamisti ilusjad, elawate filmadega ja uhke moega; jajaastased rangad, kes weel nobedasti tööd teewad, ei ole nende hulgas haruldased nähtused. Mlusauid naisterahwaid puutus meile wähem filma. Tüdrukud lähewad 12 aasta wanaduses mehele ja on kümne aasta pärast wanad eided. Kiidetakse, et nad truuwid abikaasad ja tublid perenaised olla. Raudteefõidu lõpusihiks oli Patras, elaw kaubalinn 30,000 inimesega. Seltfiliste kurwastusjeks lõppes kindel maa siin jälle meie käest otja. Italia aurulaew „Scilla“ kandis meid lärmel käigul üle sinise Jonia mere, luuleliste jaarte ja kaljuse Greeka-Albania ranna wahelt läbi. Mõned tunnid wiitsime rohelistes ujunal Korfu jaarel ära, mida õnnetu Austria keisrinna Elisabeth maailma kenamaks paigaks seletas. Siis lastisime endid weel ühe öö Adria mere laenatel õdjutada ja astusime wara hommikul Brindisi jadamas Italia pinnale.

Neapoli linn.

8.

Paar nädalat Italias.

“Kas Teil tubakat on?” — selle küsimisega teretati meid fenal apelsinide ja makaronide ijemaal. Küsija oli Italia tolliametnik. Meie kostsime, et ei ole, ja sellega oli tema uudishimu täidetud. Pääsi tarvitaksime ainult Wenemaalt välja minnes ja sinna tagasi tulles.

Brindisi linna ei arvanud meie vaatamise vääriliseks, vaid tähtsime jedamaid waksalisje, mis sadamast paraku väga kaugel oli. Teed käies märkasime, et luulelikus Italias mitte kõik luulelik ei ole. Lai nultis kubises streikivatest töölistest. Nende kehwad räbalad ja nukrad, nälginud näod ütlesiwad meile, et wõitlus elu eest siin kergem ei ole kui mujal. Italia luuleline külg tuli waksalis jälle nähtawale. Sääli seisus tuntud reisitoimetaja Coo'i era-kiirrong, kõik esimese klassi wagonid, kus rikas mees reisi ajal koduse lõbuga elab, jõob ja magab. Suur kari lõbureisijaid, nende hulgas mõned noored, õnnest läikiwad abielupaarid, wõtsiwad rongis aset, et pehmete patjade pääl kiikudes tuule kiirusel paradiiisist läbi leppnata.

Meie wõtsime piletid lihtja Neapoli rongi tarbeks. Sõiduhinnad on foolajemad kui mujal Europas. Waene Italia elab ju osalt reisijate lüpsmisest, ega siis raudteedgi ilma taha jääda. Teekond kestis hommikulst õhtuni ja wiis meid Italia saapajäarest pöigiti läbi. Esimesel poolel, wiljarikkas Apulia maakonnas, oli maa lage ja roheline, üleliiga roheline. Lõpmata wiina-, õli- ja munde wiljapuude istandused, lõpjakad kõõglaiad ja maisipõllud ajasiwad mulle koleda igawuse pääle. Oleks kujukil lapile lõrwenud nõmmemaad ehk ka päris liiwakõrbet wahalet juhtunud, ma oleksin jeda rõõmuga teretanud. Teed ja majade alused maha arwata, on siin iga ruutoll kasumaa. Meie kodusel wiisil teelt kõrwale ekkida ja nina mööda luusida ei ole siin wõimalik, sest keelutahwliid ja kõrged müürid takistawad läbikäimist iga jammu pääl. Silmale

ainjaks wahetujeks rohelijes meres on lumivalged majad ja linnad. Kus jaam, jää linn, kus linn, jää inimesi kui kihulasti. Znimejed istuwad peaaegu üks teise kutil ja Italia on küll põhjust uusi asumaid otsida, kuhu oma rahwa üleküllust wõiks mahutada.

Teinepool suurt ja elawat Foggia (Fodjha) linna käänas tee Apennini mägedesse. Need on siin paigus läbistiku 3—5000 jalga kõrged ja lewadel wiimse tipuni rohelijed. Linnad ja külad waatawad taewa alt. järskude külgedega mägede harjalt alla. Kuda elanikud üles ja alla pääjewad, on nende jaladus. Reispäewa ajal pandi wagonites lambid põlema, sest meie pidime mitmest tunnelist läbi sõitma ja pimedas ei taha keegi maa alla pugeda. Tunnelid olivad enamasti liihikeseid, kõige pikemas kestis läbisõit wiis minutit. Siis hakkasime hädaohtliku kiirusega Apenninide teist külge mööda alla weerema. Piltlikud mäed ja paradisielikud orud, kohijewad jõed ja luulelised linnakesed saatsiwad meid, kuni wastu õhtut Campania õnnistatud lagendikule jõndisime. See ei ole jälle muud kui ainuke suur rohuaed, puud, pöösjaid ja peendraid täis. Kitjad, filedad maanteed käiwad rohuaiaft risti ja põigiti läbi. Baua tulemägi Vesuvio, walge suitsuunüts pääs, teretab wagoni aknaft sisse. Meie poeme weel terrats maa alla ja peatame siis Neapoli wafkalis.

Kohe matjali kõrwalt leidisime päris Italia laadi wõdrastemaja ja jelles ruumika lambri, mille odawus meile peaaegu häbipuna palge ajas, kui Wenemaa hindade pääle mõtleisime. Kolm päewa elasime siin ära ja rehknung oli — paar rubla mehe päält. Muidugi ei olnud meie wõdrastemaja mitte esimese-klassiline hotel. Vesuvio paistis meil otsekohe aknaft sisse, nõnda et õõsel tema tulijest lumawat pään wahtida wõisime. Sarnase õnne eest matstakje juures hotellis hää meelega paar ruba juurde.

„Neapolit näha ja siis surra“ — see on uhle linna elanikkude meelest kerge ja lõbus asi. Neapolit näha ja siia elama jääda on siis wiist rassem. Kusagil Italias ei näinud meie wiletsamaid narnkaelu ja kusagil maailmas ei ela üle poole miljoni inimesi nii wäheleasjete ruumi pääl koos. Kuna seitsmekordsed majad taewasje lipiwad, ei ole nullitjad nende wahel muud kui sügawad, kitjad kuristilud, kuhu päike ialgi sisse et paista. Ülewal lumab kriipsute sinist taewast, kui mitte telefoni traadid ja üle nullitja tõmmatud pesunöörid, kus lapitud järgid ja aluspüksid kõikide nähes kuuwawad, sedagi ära ei kata. All wältab alaline kihin ja lahin, sest õige Neapoli elanik armastab enam wäljas kui kodu elada. Nullits on temal töötegemiise, luustimiise ja wahtimiise paigaks. Kõikisugu pudukauplejad sõeluwad sinna ja tänna, imetohtrid kiidawad oma rohtusid ja aeg ajalt tormawad ajalehe-poisid Indianlaste sõjaklijaga läbi linna.

Pääuulits Toledo (uue nimega Roma uulits) on 2 wersta pikk ja waewalt Tallinna Pika uulitsa laiune, kuid majade ja poodide poolest hää tüki toredam. Õhtul järab ta oma kitsejate pärast peaaegu üleliigjes

walguses ja siis ei ole läbipääsmine lapje asi. Hirmjasti mõllawa kolera-tõbe järeldusel (1884) aeti veel mõned laiemad uulitsad majade rägastikust wägivaldselt läbi, kuid elu ja toreduse poolest ei junda ükski Toledoga mõistelda. Lõbusam jalutuse paik on mereäärne puieestik „Villa Nazionale“ maailma täielisema mereloomade koguga ja kenade palmidega, mida nähes meie jälle Nili kaldal arvasime kõndiwat. Ringiwaatamiseks on jündsam paik wana kants Sant' Elmo, pääle 800 jala kõrguse mäe otjas. Kaks kõisrandteed ja ümatu piff trepp wiiwad üles. Siit waadates paistab linn kui peo pääl; oma rahwarikkuse kohta on ta naeruwäärt wälke.

Siin märkasime ka, et linna ümbrus toredam on kui linn ise. See ümbrus ongi Neapoli üle ilma kuuljaks teinud. Loodus ja ajalugu on kõiki imesid selle maa-oha üle rohke käega wälja külwanud. Siin läigib taewakarwaline lahe kenasti kujutatud mägede ja kaljujaarte keskel; siin ajab maapind häwitawat tuld, teewa wett ja kihwtist gaasi wälja ja õitseb ühtlasi paradisiis farnases wiljarikkuses; siin seisawad uueaegsed linnad uhkes reas, peaaegu ilma waheta üksteise kõrwal ja roniwad oma wiimsete majadega kõrgesse taewa alla, kuna 1800 aasta eest maa põhja maetud ja nüüd jälle walgele toodud Pompeji nagu määratu wanawara muuseum meile esivanemate elu ette kujutab.

Hää meelega oleksime Neapoli ümbruses mõne väewa luusunud, Pompejid, Sorrentod, Kapri saare sinist koobast näinud ja Vesuivio otša roninud, kuid paraku ei olnud selleks enam mahti ja päälegi tegi saatus meile otse wingerpussi. Ühel päewal sõitsime juba Torre del Greco'sse, mis laawa alla maetud Hertulanumi kõrwal seisab ja tahtsime parajasti teed Vesuivio turjale jalge alla wõtta, kui korraga kange torm lahti pääsis ja taewas wett kui pängega maha walama hakkas. Odesjast jaadik saime esimest korda jälle wihma näha, aga sadu oli ka tubli. Kassimärjalt pugesime hoburaudtee wagonisse ja pöörasime Neapolisse tagasi.

Linn ise ei paku reisijale ülesliiga huwitust. Wanast ajast on mitu kindlat lossi järele jäänud, mida hästi alal hoitakse; oma hallide hiiglamüüridega ja weriste mälestustega ei sünni nad dieti uueaegse elu keskele. Kena ja juurepäraline ehitus on endiste Neapoli kuningate palee kuulsa San Carlo teatriga; mikspärast jeda lbbupaika „püha Kaarli“ järele nimetatatakse, ei tea mina ütelda. Hästi toredad on ka paawstide ja pühade meeste auusambad ja lugemata kirikud. Domirikus hoitakse kahe riista sees Neapoli kaitsja, püha Januariuse tardunud werd. Kolm korda aastas läheb weri „iseenejest“ wedelaks; jedamööda, kuida see kõhku wõi aeglaselt sünnib, kuulutawat preestrid linnale hääd wõi halba tulewikku; halba pühab usklik rahwas muidugi palwetega ja — ohwriaimetega ära pöörata. Nägemise wäärt on uus Galleria Umberto I., üks maailma toredamatest kaubahoowidest. Rahmuslikes muuseumis nägime juure kogu Pompejist toodud kujusid, seinapilta, ehteid ja majakraami; need wana Roma ajast järele jäänud mälestused paniwad meid jällegi kahtlema, kas nüüdne inimejugu esivanematest tõesti targem peaks olema.

Neapoli rahvas on läbistiku ilus, rõõmus ja wiisakas; neiude wiisakas läks tihti nii kaugemale, et meitega nullitjal juttu tegiwad ja kae alt kinni hakkasiwad. Meie wastus ei olnud paraku mitte niisama wiisakas, aga selle eest olime meie ka kareda loomuga põhjalased.

Sluja ilmaga sõitsime Neapolist Romasse. Tee ääres wahetasiwad mäed ja orud. Apenninide ees seisiwad pilwerünkad, kui aga tuul neid wahel jasis ja kääristas, paistsiwad meile Stalia poolsaare kõrgema kütüru, kolme wersta kõrguste Abruzzide hiilgawad lumeladwad kättej. Meie kõrwus helisejiwad ajalooliste linnade ja linnakeste nimed, nagu Capua, Casfino, Aquino, Palestrina — kes neid kõiki jõuab nimetada? Zmeklikul wiisil wahtis iga jrama aknast ikka wähemast üks wanamoor wälja. Meie leidsime, et Stalias ilma jelletagi asju küllalt on, mis wanu aegu meelde tuletawad, ja oleksime õrnasoo nooremate aastakäitudega kah leppinud, kuid neid ei näita Stalia raudteejaamades paraku peetawat.

30 wersta enne Romad lõppesiwad mäed paremat kätt otja ja meie ees awas ennast stepi farnane lagendik. See oli tuntud Campagna (wäli), kuulsa maailmalinna kehwa ja igaw ümbrus, rikas ainult tõbedest ja aberwarteft. Sarwloomad ja nende karjased on jelle maakoha ainsad elustajad. Pahemat kätt haljendasiwad metsade ja walgete majade ehtes Albano mäed, Romlaste armsam juwekorter. Wida ligemale päälinn tuli, jeda rohkem waremeid tee ääres. Gespool kumasiwad Peetri kiriku määratu kumm ja teiste kirikute lugemata tornid sinise udu sees. Pikk rida wanu haudasid ja wanaaegse weejuhatuje harakliseid sambad saatsiwad meid, kuni ennemuistje telliskivi-müüri sisse murtud wärawast päris nne-aegse mürinaga sisse wurasime ja suurepäralise pääwakfali klaaswõlwi all peatasime. Seekord otstisime ja leidsime päälinna kohase hctelli, kus kallid jalgriiie treppi kattis ja uksehoidja nägu niisama uhkusest läikis, kui tema munder kullast.

Serufalemma ja Damaskuje kõrwal on Roma linn kannis nooruke, kuigi teda keskajast jaadik „igaweseks linnaks“ hiiütakse. Oma hata-tusest (753 aast. e. Kr.) jaadik on ta ikka ühe wõi teise walitjuse keitpaigaks olnud. Pärast ilmaliku Roma riigi langemist jäi ta ristikoguduse waimulikude walitjefate, Roma paawstide asupaigaks ja 1871. aastast jaadik on ta ühtloji ka jälle Stalia kuningriigi päälinn. Ta on imelikku tõusmist ja hirmsaid häwitusi näinud, kuid täiesti ei ole teegi waenlane teda maa päält kaodata juntuud. Kõige kenamal õitseajal (100 aastat p. Krist.) oli elanikkude arw ligi 2 miljoni, 14. aastafajas, kui paawstisid Prantsufemaal „Babeli wangipõlwes“ peeti, ainult weel ligi 20,000, nüüd aga jälle pääle 400,000, nõnda et Roma juurufe poolest praegu Stalia teine linn ja Neapolist pijut vähem on.

Linna seijupaik ei ole kena — mägedest kaugel, tühja, puudeta lagendiku kesk. Kuulus Tiberi jõgi ei ole muud kui 20—30 sülla laiune, sügaw ja keeruline kraaw, mille põhjas wedel jopp mägedest tulles suure kiirufega mere poole woolab. Sõe pahemal kaldal kerkiwad need

jeitje küngrast üles, mis wanal Romal wundamendiks olivad. Mõned künkad ei tanna praegu muud kui wäremeid, kuna uue Roma pääoja kitsalt küngraste ja jõe wahelä litjutud on. Künkad ei ole meie Tallinna Toompääst kõrgemad. Tiberi paremal kaldal seisawad paawstide hiiglaslojs Watikan, Peetri kirik ja lehwapoolne Trastevere linnajagu, kus wanade Romlaste weri praeguse rahwa soontes weel kõige puhtamalt peab tuisuma. Jõe äle wiivad 8 silda. Terwe linna ümber läib wanaaegne müür, 21 wersta pikk, millest uus linn nagu muna lõhkenud koore seest wälja paisjuma hakkab.

Teiste Euroopa päälinnade tundemärki — lain, läbi ja läbi toredaid uulitsaid, nagu Newiti-Prospekt Peterburis — ei ole Romal peaaegu olemas. Kahe kolme nimega on kõik pääuulitsad ninetatud ja needgi ei ole juured asjad. Põhjaist lõunasje läib 1½ wersta pikkune Corso, otjekohene, kitsas ja wäga elaw uulits, kus Romlased hää meelega iseenast näitawad ja ligemist wahiwad. Teine, Corso Vittorio Emanuele ja Via Nazionale nimeline uulits läib keeruliselt lääneist idasse ja lõikab linna umbes pooleks. Wanemas linnajaos on kõik muud uulitsad kitsad, pimedad ja murgelised — päris rööwlite urkad, mida nad endisel ajal ka tihti olivad. Mõnda ei sünni Roma linna tema üleüldise näomoe poolest mitte suurte maailmalinnade jekka lugeda, hakkame aga tema lugemata paleesid ja kirikuid, tema kunstiwara ja muinasaja mälestusi üksikult waatama, siis leiame, et Roma tõesti maailmalinn on ja päälegi kõigist toredam ja rikkam. Katoliklaste meelest on ta ka püha linn, sest siia on suured apostlid Peetrus ja Paulus maetud, siin on pühade kannatajate weri jõgedena woolanud ja siin elab kõikide Katoliklaste püha isa ja Kristuse asemel — paawst.

Püha linn ei wõi ilma kirikuteta olla ja siin on neid siis ka dige rohkesti, ligi 400, see on niisama palju kui 2½ korda juuremas Moskwas, kuna weel juurema Peterburi kirikute arw neli korda wähem on. Kuulus Peetri kirik on ruumi poolest kõige juurem maailmas. Tema hiilgamõdudest nimetan ainult pikkuje: 100 Wene silda ehk wiies jagu werstast. Sofia moshee Konstantinopolis on juur ehitus, Kölni doom weel juurem, kuid mõlemad kokku wõdetud mahulsiwad wabalt Peetri kiriku sisse. Risti juure kummi otjas seisab umbes niisama kõrgel kui Tallinna Olewiste kiriku oma, nimelt 435 jalga üle maapinna. Risti all olewa kuuli sees on ruumi 16 inimese tarbeks. Kirik peab jellesama koha-pääl seisma, kus apostel Peetrus aastal 67 p. Krist. sünd. keisri Nero käsku mõõda ristisurma kannatanud ja maha maetud. Sündmus ise ja selle paik ei ole ajalooliselt küll mitte kinnitatud, jeda kindlamalt usub aga Roma rahwas mõlemate sisse. Keiser Konstantin Suur olnud esimene, kes tähtjal paigal kristliku jumalakoja ehitust alustanud. 15. aastajaja keskäl hakati wana hoonet praegusel näol ümber ehitama. Töö kestis kõigest 176 aastat ja aastal 1626 sündistati uus kirik sisse. Itaalia kuulsamad kunstnikud, Michelangelo, Rafael ja Bramante, on tema kallal

tööd teinud. Terve ümberehitus tulnud, kui dieti mäletan, pääle 100 miljoni rubla maksma. Selle eest võib mees naela tubakat ja veel mõnda muud osta.

Silmad läksivad meil kirjaks, kui toredast eeskojast kiriku sisse astusime. Määratu suur ruum, mille tagumine ots juba kauuse uduks kumab, järab walgest marmorist, mitmekarwalistest ilukiwidest ja kullast. Ülje ligidal näitab ümmargune kiwiplaat põranda sees jeda paika, kus uhked paawstid leikajal alandlikkusi Saksa-Roma keisrid armulikult kroonisiwad. Kaugemal mustab ühe jamba kõrwal Peetruse bronkstuju; parem jalg ulatab aluse ääre üle ja warbad on usurändajate mujudest haljaks poleeritud ja ära tulunud. Mujutajaid oli praegugi nii rohkesti, et meie juure waewaga ligi pääsime. Mõned walasiwad liigutuse pärast pisaraid. Neli hiiglasammast toetawad määratud kummi; selle all on pääaltar, kus paawst ise juurtel pühadel jumalateenistust peab. Altari alt wiib kullatud üks Peetruse hanakambriise, kus furnikrist apostli põrmu peab warjama. Kummi ümber käib jüllapikkuste tähtedega päälkiri Ladina keeles: „Sina oled Peetrus ja selle kalju pääle tahan ma oma koguduse rajada ja sinu kätte taewariigi wõtmed anda.“ Paawstid tahawad Peetruse otsekohejed järeltulijad Roma piiskopitoolil olla ja taewa wõtmed peawad nüüd nende käes olema; ilma paawsti tahtmata ei pääse siis keegi taewasje.

Kirikus on juur hulk kõrwalisi kabeleid, mõned paraja külakiriku juurused. Ühes peeti parajasti jumalateenistust. Armsalt ja õrnalt, nagu taewast tulles täitis wägewa orelil hääle terve kiriku määratud ruumi. Seltsamal ajal talutas üks külmawereline reisijuhst juurt Sakslaste seltskonda ühest kiriku murgast teise ja seletas walju häälega, millal see ja see asi tehtud ja mis ta maksnud. Teises kabeelis imetsejime Michelangelo ilmakuniljat kujutust: Maria, Jeesuse furnukeha süles hoides. Paawstide kujusid ja hanamälestusi on kirikus wäga palju ja kõik on esimeste meistrite tööd. Siia on ka kuulnis muusikameister Palestrina maetud, kelle helijunnitusi paawstlik kirikukoos tänapäewani laulab. Kiriku pahemal küljel seisab rida pihtimise-toolisid; need on kinnised putkud, kus preester sees istub, kuna patune wäljas põlwitab ja sojinaga südant kergitab. Peetri kiriku preestrid on tublid keeletundjad; üheteisikümmes keeles jagawad nad kõigest maailmast kokku tulnud usurändajatele pattude andeksandmist. Tuntud kardinal Mezzofanti (surnud 1849) toimetas jedajama asja ükspäini 58 keeles. Riidetud ringwaale pärast ronisime ka kummi kõrgemale järgule ja nägime raudwitsju, mis teda ahwardawa sissekukkumise eest peawad hoidma. Trepp oli lõpmata pikk ja keeruline; ülewal ei näinud meie uduise ilma pärast muud kui Roma linna tumedaid latuseid.

Rohe Peetri kiriku kõrwal seisab laialine, weidralt kokku lapitud hooneite kogu — paawstide eluase Watikan oma 20 buega ja 11,000 toaga. Päähoone — kõige suurem palee maailmas — on ligi pool wersta

pilt, wäljaspoolt näotu, jeespoolt täis riklust ja toredust. Sisjemineku üle walwawad weel paawsti enese sõdatid, sest Watikan on wäike jätis paawstide ilmalikust riigist; siin on „pühal ajal“ weel täied riigiwalitseja õigused ja läpntäis riigialamaid, miks tal siis sõjawäge ei peaks olema? „Kuninglikust trepist“, kus õige Katoliklane põhwili roomab, üles minnes jõudsiime esmalt kuulhasse Sixtuse kabelisse. Michelangelo freskopildid ehivad kabeli wõlwitud lage, jellejama meistri töö on ka määratu altariwilt „Wiimne kohtupäew“. Znimeese-kujud pildi pääl on enamisti ära folgitud; nad olivad esiotsja halasti, pärast maaliti riided selga. Kabeli pintide pääl aelefiwad Inglased, isandad ja emandad selili, kiikrid käes, et laepilta paremini näha. Pildid on ajast pimestatud ja tumestatud, aga ikka weel kenad küll, niisama ka Rafaeli freskopildid ja õlimaailid, mida teistes ruumides nägime; hakkasjin neid pikemalt kirjeldama, siis peaksin pakju raamatu kirjutama. Watikani pildikogu ei ole suur, aga iga pilt on eeskujuline meistritöö. Wanaaegsete kujude kogu on ilu ja arwu poolest esimene maailmas. Suurel raamatukogul on weerand miljoni köidikuid ja haruldasi käsikirju; jellest näeme, et paawstid ka ikka harduse kajuks hää tüki tööd on teinud. Praegune paawst Leo XIII. elab ise wäikeses majas keset juurt Watikani aeda. Kas ta juust kurja „rööwli“ (j. o. Stalia kuningas) wangina wett ja leiba maitseb ja õlgede rääk magab, nagu wagad Katoliklased usuwad, ei tea mina tõendada ega jalata, sest häbige olgu öeldud: olen küll Romas käinud, aga — pole paarsti näinud. Peetri kiriku ees olewat platši piirawad mitnekordsed poolkreisides seiswad sambaread sisse. Kes Peterburis käinud ja Kasani Maria kirikut Newski ääres näinud, see võib kiidelda, et tr Peetri kirikut ja tema eesplatši tunneb, sest tähendatud Peterburi kirik ja jelle plats on kaunis trunwilt Roma eeskujule järele tehtud. Platši keskel seisab Egiptusjett toodud obelisk. Ennemuiste kaunistas ta Nero tsirkust, mis Peetri kiriku kohal seisis; oleks tal juu. siis teaks ta ristirahwa kaunatamisest hirmsaid asju jutustada. Platši lähemas naabruses kaswab hääd rohku reisi-jate tüdimuse wastu: siin seisab trahter trahteri kõrwal, munde seas muidugi ka juur Saksa õllekoda, kus melegi mitmetunnilijest ronimijest ja wahtimijest puhkasiime.

Mööda kitsast nulltjat Tiberi kaldale tagasi minnes nägime kentsakat, ümmargust hoonet, mis kui määratu trumm neljanurgelist alust rõhub. See oli tuntud Inglise-kants (Castello Sant' Angelo), endine Roma keisrite matusepaik, keisri Hadrianuse ehitatud (136 p. Kr.). Keisjal oli ta paawstidel kindlaks loojiks, nüüd Stalia sõjawäel kasarmuks. Üle jõe wiib siit kena Inglise-sild, ka Hadrianuse ehitus; endiste jumalakujude asemel ehivad teda nüüd paarstide waga tahtmist mööda 10 juurt ingliskuju.

Teinepool jõe algas ennemuiste juur, lage plats, nõnda nimetatud Marši wäli, kus wanad Romlased oma sõjawäge utsitasiwad ja wõidumängusid pidasiwad. Nüüd seisab siin Roma linna pääosa, täis kitsaid, kõwe-raid nulltjaid, wanamoodi majasid, kirikuid ja Roma mõisnikkude palee-

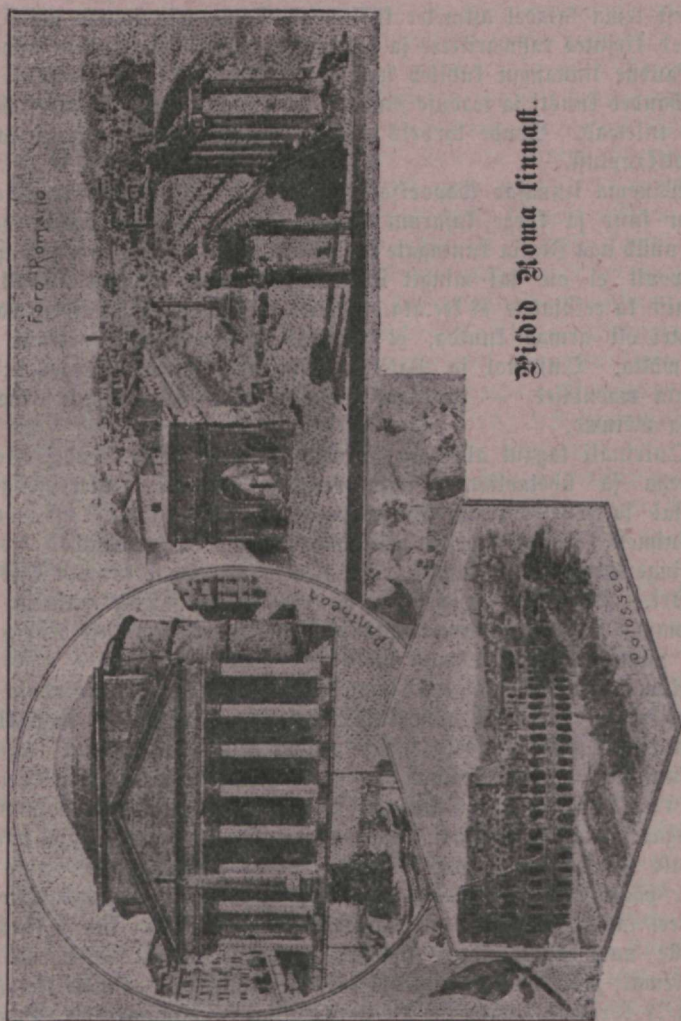
fid. Paleed on kõik kallist ja tugewast materjalist, enam kindluste kui elumajade laadi ehitatud; keelkajal, kuna siinjete juurte isandate wahel alaline kodusõda wälkas, pidi elumaja neil ühtlasi ka kindluseks olema. Seespoolt kubijewad paleed kõige kallimast kunstiwarast, mida ju keelkajal palju odawamalt saada oli kui meie päiwil. Nüüdsetel Roma würstidel ja krahwidel ei ole enam juurt wäge ega rikkust. Giwanemate kunstiwara kannawad nad tarule ja paleed üüriwad nad üksipuha kelle kätte, kui aga parajat hinda saawad. Üürijate seas on kõige wõbraste rikkide saatkennad; näituseks ajub Wene saatkond Rondini palees, Corjo ääres. Siia oli meile kodumaalt terve laju kirjased ja ajalehta ette saadetud; saime kõik kiusti kätte ja lugesime, nii et juu magusast maakeelest wahutas. Ühest lehest leidisime odawat kõrtsinalja meie reisijuhustumiste kohta; meie naerisime ja tarwitasisime lehte — parajal paigal.

Räägitawa linnajao keelkpaigas on 600 aastane Roma ülikool ja üks maailma kenamatest jumalakodadest, kuulus Pantheon (s. o. kõikide jumalate koda). Sammastega ehitud eeskoda on keisri Augustuse wäimehe Agrippa, ümmargune päähoone aga keisri Hadrianuse töö. Kolme jülla pakujed müürid kannawad määratut kummi, mis jeespoolt waadata täitja taewawõlwi jannane on, kuna õige taewas tema läbi sisse paistab. Terwel hoonel ei ole nimelt ühtgi aknat, waid kõik walguks tuleb otsekohe ülevalt, kummi keelkpaika jäatud ümmargusest, 4 jülla laiujust haugust. See imeik walguje hallikas juhib silmi ühtepuhku taewa poole. Palwetamiseks on siis Pantheonu ruum wäga sünnis, kuigi weidi jaha. Mina tundsin siin südametähe ülendust ja jain nohu. Stalia koguja Viktor Emanuel ja Stalia kuulsam maalija Rafael on siia maetud. Wiimase kohta kiidab haakiri, et ta iluloomisjes peaaegu loodusjest kangem olnud; eks taha liig olla?

Kuda paawstid paganate kunsti kristliku wagadusega kokku jepitjewad, jeda nägime Trajanuse ja Markus Aureliuse aunjamaastest. Mõlemad sambad on suurepäralised wana aja mälestused, pääle 100 jalga kõrged; tuhanded kujukesejed on nende külgede sisse nikerdatud ja jutustawad keisrite juurtest sõjategudest Roma riigi waenlaste wastu. Kujukesejed on puutumata jäätud, kuid keisrite eneste kujud on sammaste otjast maha wijatud ja nende asemele ap. Peetruse ja Pauluse kujud seatud, ehk küll sammaste pildikiri nende pühade meeste kohta kui põial silma pääle pasjib.

Paleede ja kaubapoodide rikkusest hiilgaw Corjo lõppeb ümmargusel „Rahwa platsil“, kus jällegi üks Roma Ingemata obeliskidest seijab. Riisjama Ingemata on Romas Maria kirikute arw; nimetatud platsi ääres on neid kolm tükk olemas. Peaaegu wõib Romast ütelda: kus plats, jään obelisk, kus kena koht, jään Maria kirik. Katoliklased ei julge oma palwetega mitte otsekohe taewase isa ette astuda, waid waliwad pühad mehed ja kõige päält Jeesuse ema enestele eestkõstjateks; nendele pühendawad nad siis ka omad kirikud, palwed ja ohwritooded. Platsilt wiiwad teed üles Romlaste kenamale jalutuspaigale — Pincio (Pintsho) mäele.

Siin kumavad roheliste puude ja pööjaste wahel kuuljate Itallaste mar-
morikujud, pärast lõnat mängib muusika ja kruujateedel jalutawad
sajanded ja tuhanded, kellel aega küllalt on. Teede ääres seisawad kõllad

reas; neis wõtakse külalisi vastu, tehtakse uusi tutvusi ja räägitakse
wanadest kurja. Sarnane feltspidamine on kodustest pidudest odavam ja
tihti ka lõbusam, mispärast Roomlasti kitta tuleb. Allawaade on igast küljest
kõna; põhjapoolt, linna müüri tagant, hingawad meie Kadrintali farnase

Villa Borghese puusalgad ja rohuplatšid jahutuist, lõunapool wirwendab juure linna majade-meri oma lugemata tornidega ja kummidega.

Teist teed mäest alla minnes sattume Spania trepi pääle, mida kõik maailma kunstnikud tunnewad. Trepp on päewa ajal suur inimeseturu, sest tema laiadel astmetel kükitawad Roma nügusamad netud, lapsed ja mehed kirjutes rahwariietes ja pakuwad endid kunstnikkudele modellideks. Ümberkaudne linnajagu kubiseb igal ajal wõõrastest; siin elawad enamisti need tuhanded kunsti ja teaduse jüngrid, kes kõigist maailmajagudest Romasse õppima tulewad. Nende tarbeks on siin paigus wäga rohkesti raamatu- ja kunstikauplusi.

Wanema linnajao idapooljel piiril, Quirinali künka harjal kollendab määratu suur ja kõrge kasarmu sarnane hoone, endine paawstide suwekorter, nüüd aga Stalia kuningate põline asupaik — Quirinali palee. Wäljaspoolt ei ole tal mingit ilu, seespool aga toredust küllalt, mille imetsemist ka reisijatele ei keelata. Meil, kerjajatest ja kelmidest waewatud rändajatel oli armas kuulda, et teenijad siin wähemast jootraha ei tohi wastu wõtta. Quirinal ja Vatikan seisawad mõlemad kõrgel küllalt, et leppimata waenlased — kuningas ja paawst — teine teisele atnast sisse waadata wõiwad.

Quirinali tagant algawad uuemad linnajaoed oma laiade, otsekoheste uulitjatega ja ühetaoliste üürikasarmutega. Nende keskel seisab tore pääwakjal ja selle kõrwal wanaaegne Diokletianuse jaan, kus 3000 inimest korraga supelda wõiswad. Paawstid arwaswad Romlastel enam hinge kui ihu puhastamist waja olewat ja tegiwad jaanast kaks kirikut ja kloostri. Pääle selle pestitseb siin nüüd wana aja jätitiste muuseum, kool ja waestemaja. Waat' mis jaanast jaanud, kuu aometi praeguse Roma alamal rahwal jaanu ennast küll waja oleks!

Romas on teitse kõigepühamat kirikut, mida keegi usurändaja waatamata ei jätä; kes ühel päewal kõigis seitsmes palwetab, saab kõik selle päewani tehtud patud andeks, nagu paawst Pius IX. aastal 1866 pühalikult kuulutas. Kõige wanem ja aumwäärtisem neist pääkirikutest on Laterani kirik (San Giovanni in Laterano) linna lõunahommikupoolses nurgas. Ta on mitmeti ümber ehitatud ja oma praegusel näol seespoolt täis filmi tuhmistawat toredust. Roma kirikute rikkus ajab neilegi imestuse pääle, kes muidu midagi imeks ei pane; siin ilmub katoliklaste ohwimeel täies hiilguses ja paawstid oskawad jeda, kus iganes waja, ikka jälle mitu abinõundega põlema jütitada. Kõik see päratu rikkus on suuremalt jaolt waeste inimeste käest priitahitikkude annete teel (Peetripennyng!) korjatud. Laterani kiriku pääaltaris hoitawat ap. Peetruje ja Pauluse päid warjul. Kiriku kõrwal warjab wäike hoone „püha treppi“, mille 28 marmorlastet Pilatuse kohtumajast siia toodud; kulmise wastu on astmed laudadega wooderdatud ja tohitakse neid mööda ainult põlwili roomata. Laterani platšil seisab kõige suurem obelisk, 154 jalga kõrge, ja wanaaegne ristimise-kabel, kus keiser Konstantin Suur aastal 324

ristiinimeseks jaanud (tõepoolest laskis keiser ennast alles oma jurma aastal (337) Konstantinopolis ristida).

Kõige näiksem ja ühtlasi kõige tähtsam Roma kungastest on Kapitoliium — Roma Ultrapolis. Kõige wanemal ajal kroonitiwad kindel kants (mida kord aned päästiwad) ja pääjumalate templid tema harja. Neist hoonetest ei ole peaaegu kiwi kiwi päale jäänud ja kuulus mägi oli ühe wahe kistjete karjamaa, aga nüüd on ta jälle Roma linna-walitsuse ajupaik ja oma toredate ehitustega igapidi juurte mälestuste wääriline. Mäe küljed ei ole enam nii järjed kui wanal ajal, laiad trepid ja sõiduteed wiitwad tühjast küljest üles ja tuntud Tarpeji kaljunurka, kust jurma mõistetud kurjategijaid alla wiijati, ei wõida enam dieiti ära tunda. Endise kantsi kohal seisab nüüd kangele nähtaw Maria kirik „Aracoeli“ (i. o. taewa altar) ja Jupiteri templi kohal niisama nähtaw palee, kuhu Saksa riik oma jaatkonna mahutanud, et see lepinguwendadele troopina tigidate Prantslaste wastu hästi silma torkaks. Mäe keskpaigas on kena plats keisri Markus Aureliuse ratsakujuga, mis enne täiesti üle kullatud oli. Piiriks on platsil linnawalitsuse paleed ja rikas muuseum. Mias peetakse hundipaari puuris. Romlased peawad kriimsilma ihandat ja emandat juure auu sees, sest teatawalt oli ju emane hunt linna ajutjate Konnulse ja Nemuse imetaja.

Kapitoliumi idapoolisel küljel on veel see kole maa-alune wangikoda (Carcer Mamertinus) alles, kus Roma wabariigi wiimne kardetaw waenlane, Numidia kuningas Jugurtha näljajurma suri ja kus ka Peetrust ja Paulust enne jurma wangis peetud. Wangikojal oli kaks korda jügawas maapõhjes ja kummagi korral lae sees üks ainuke kitsas hauk, mille läbi wangisid alla lasti. Põhjas largab külma wee hollikas; see tekinud Peetruse ja Pauluse palwe päale ja tema weega ristitud apostlid oma hoidjaid ja kaaswangisid.

Kapitoliumi külje all hingab jügawa oru põhjas wainne furnute ja waremete linn — endine Forum Romanum, wana Roma rahwaelu keskpaik, laubaturu, rahwa koosolekute ja kohtumõistmise paik oma tempelite, paleede, auuwäärwate ja sammaste küllusega. Pärast ristiuru wõitu ja Roma keisririigi langemist jäi Forum tühjaks. Teda tarwitati kiwimurruna, kust kristlikkude kirikute ehituseks kiwa ja sambaid wõeti. Aegamööda tafandas prügilasu waremete jätised ära, prügi pääl tärkas rohi ja Forumi tarwitati mitujada aastat karjamaaks. Campo vaccino (lehma-wäli) on temale rahwa suus tänapäewani nimeks jäänud. Uuemal ajal koristati prügi ära, hoonete alused (muud neist palju järel ei ole) tehti paljaks, wanaaegne nullitsate sillutusgi toodi walge ette. Meie kõndisime kiwide pääl, mis Caesari, Augustuse ja Nero jalge all kõmisenud. Mäne ruju tähendus on kõikumata kindel, teiste pärast tülitsewad ajaloo nurijad. Ma ei raatfi lugejat liig laialise kirjeldusega tüüdata. Nimetan Juutide ärawõitmise ja Jerusalemma ärarikkumise mälestuseks ehitatud Tituse a u u w ä r a w a t. Wanaaegne päälkiri ütleb, et see tõesti Tituse wäraw

on. Kiwinikerdujed wärawa sijemisel küljel kujukawad wangi wõetud Suutisid, lauda ettepanemise leibadega, feitsmeharnlist küinlajalga ja jeaduselaeagast.

Wähe kaugemal awaldab neljakandiline kivialus paika, kuhu põbrane Nero, ennaft jumalaks tehes, oma 120 jala kõrguse, wägest walatud ja üle kallatud hiiglakuju üles seadida lastis. Sinnaamasse ehitas see keiser, kui ta Roma linna lusti pärast maha oli põletanud, enesele ilmatu juure „kuld-maja“, mis pärast Nero surma p'agi ära lagunes.

Nero keiserliku palee aeda lastis keiser Wespasianus (Tituse isa) Roma rahwa lõbuks teatri ehitada, millest juuremat ja toredamat maailmalgi ei ole näinud. „Kolosseum“ (Seliser) kutjub rahwas tema waremeid; küll on ajahammast ja rikkujate käed nende kallal töötanud, aga umbes kolmas osa seijab ikka weel uhkelt püsti ja äratub iga waataja imestust. Rohkesti poole wersta annab pikerguse kreisi farnane hoone ringi mõõta. Väljaspoolt on ta neljakordne ja 24 jülda kõrg. Seespool, arena (näiteplatzi) ümber käiwad wjalt hästi alles hoitud loofhede ja istmete read, üks teigest kõrgem, kus 87,000 — loe ka he kja k l ü m m e n d s e i t j e t u h a t ! — waatlejat wabalt ruumi leidsiwad. Hoone oli ilma katufeta; wihma ja palawa päikese wastu tõnnati purjeriided lahtise ruumi üle. Näiteplatzi all oliwad kongid elajate ja inimeste tarbeks, kes endid rahwa rõõmuks wastastikku pidiwad ära weristada lastma, ject ainsad „tikid“, mida siin mängiti, oliwad elajate ja inimeste wõitlused elu ja surma pääle. Teatri siõsedunnistamisels lastis keiser Titus 5000 ja hiljemalt koguni 11,000 metselajat ühe ropjuga wõidelda; eluga ei tehtinud üksigi pääseda. Inimesed, kes oma nahka päewawaragate ajawiiteks turule pidiwad kandma, oliwad jelleks õppinud wehklejad (gladiatorid), ehk jälle wangid, ijeärants ristitnimesed juurte tagakujuamiste ajal. Kolosseumi põhi on ristirahwa werega rohkem joodetud kui misgi paik ilma pääl. Mida werijem näitlus oli, jeda suurem Roma rahwa „ilmasüüta“ rõõm, jeda kuumem tänu „armulise“ riigi-isa wastu.

Kolosseumis wõideldi ka weel pärast ristiuju wõitu. Wanaft jaadik rahwa sees äritatud ja kaswatatud werejänu oli Kristuse armuõpetusjett kangem. Naatal 404 p. Kr. kargas waga munt Telemachos wehklejate wahela ja püüdis neid ristiga lahutada. Wihane rahwas wiõkas munga kiwidega surruks, kuid jelle pääle keelas keiser Honorius wõitlusjed ära. Targemat tegu ei tea ajalugu ject riigiwaltisjefajst jutustada. — Keslajal oli Kolosseum Roma wägimeestel kindlaks kantjiks üksteije wastu, siis jälle kiwinurruks, kuni üks mõistlik paawst jelle süüta were pärast, mida siin walatud, wana lõbupaiga — pühaks seletas ja jel wiõsil täielise ärrikkumise eest kaitjes. Müüd walwab Italia walitjus hoolega, et siit enam kiwikest ei laoks, ject Romlaste wanaõna ütleb: „Langeb Kolosseum, siis langeb ka Roma ja Romaga maailm.“

Suur kogu waremeid waatab järjuküljelise Palatiumi mäelt alla.

Palatium oli wana Roma künagasteft seejinane, kuhu Romulus ja Remus linnale ja maailmarikgile esimise aluse pannud, ja waremed on Roma keiserlikkude paleede wiletjad riismed. Mäe küljel nägime koobast, kus emahunt Roma asutajaid imetanud. Ka efsalgne linnamüür, mille üle Remus pilgates hüppas ja sellega Romulust wennatapmisele äritas, on weel tükati alles.

Wana Roma lõunapooljed künkad Aventinus ja Caelius on nüüd, mõned kirikud, kloostrid ja waremed maha arwata, majadest peaaegu tühjad, aga juba hakkab uus linn ennast ka siitpoolle sirutama. Wiimses nurgas toetab ennast Protestantide surrua ed wana linnamüüri najale. Kui meie jääb käsimise, seisiwad puud ja roosipõõjad täies silmes. Meelt joobnustaw lõhn ja lindude laul paniwad meid paiga õiget tähen-dust unustama. Surrua ed oli meie meelest kena rohuaed, mida ilusas korras peetakse. Hauakirjadest nägime, et sel armjal puhkepaigal ka mõned parimid ja tõssjed riiginõunikud meie kodumaalt wiimast päewa oota-wad. Ligidal mustab wanaaegne Cestiusse hauamälestus — wäike piramiid, põialpois Egiptuses nähtud hiiglaste kõrwal.

Linnast wäljas, wanasti kuulsa *via Appia* (Appiuse tee) ääres nägime hulga wanu hauamälestusi. Sellejama tee ääres seisab wäike kirik weidra nimega: „Ss sand, kuhu lähed?“ Kuda nimi tekki-mud, sellest räägib rahwasuu liigutawa loo: Kui Peetrus, oma haledat surma ette nähes, Romast põgenes, tuli temale tee pääl Jeejus wastu ja läks sõnalausumata mööda.

„Ss sand, kuhu Sa lähed?“ hüüdis Peetrus.

„Ma lähen teist korda ristisurma kannatama,“ kostis Ümmistegija kurwalt.

Seda kuuldes häbenes Peetrus ja läks tagasi linna, kus teda peagi risti löödi.

Glawaft Romast palju juurem on tema furnute linn, nõndanimetatud *Katakombid*. Need on maa-alused teed, mis risti ja põigiti üksteise üle ja üksteisest läbi käies terve linna ümber ulatawad. Tee külgedel on hauakambriid seinte sisse kaewatud. Paganad põletasiwad oma furnud tule-riida pääl ära ja paniwad tuha kruusides hauakambritesse, kuna Krist-lased oma furnud terwelt sija matasiwad ja tagasiujamise ajal siin ka jumalateenistust pidiwawad. Hauakambriteft on mõned kaunis ruumikad ja kenasti maalitud. Nende arw on ligi 5 miljoni ja maaalused teed on kokku pääle 1200 wersta pikad. Kes kõil tahab läbi käia, peab kuus nõdalat nobedasti jalgu liigutama.

Wiis päewa wiimise Romas ära ja lahkusime aja nappust kahet-jedes. Arareisimise hommikul küsijin Buschi käest, kuda Roma temale meeldinud. Tema wastas mõkki muigutabes: „Linnal ep ole wiga, kuid muusikat ja makaronisid wõiks ilka weidi wähem olla. Ma ei jalga, et Stallastel hääd laulukõrid on ja et mõned ka leierkasti mängida õskawad, aga iga nurga tagant leierkasti ja igast kõrisist kunstlanu kuulda,

feda kannatagu kurt! Sa kui ja kufagil jüüa tahad, siis pead juba lähelt müristama, et ja makaronide haiju ei jalli, muidu kantakse sulle hommikul, lõunal, õhtul ja muudel päewa ja öö aegadel aurawad makaronid lauale. See asjab ju Hommikumaa koeralgi söömahimu ära!"

"Jah, ja need õnnetud Italia sigarid!" õhkasin mina suitsjenud kopsu põhjast. "Olgu nad lühikejed ja lõpergused ehk pikad ja peenikejed, ligu hoopis umbjed ehk tõmmaku sisse pandud elekors sulle lausa tuld suhu, talgi ei ole neil õiget sigari nägu ega maiku. Päris koirohi, muud midagi."

Roma oli meie wiimne jaam usurändajate radadel. Mis edasi tuli, ei olnud muud kui ilmalik lõbureis. Hakatuselt ei wõi küll kiita, et see ülelliga lõbus oleks olnud. Italia taewas tegi oma kurjema näo ja wihma tuli kui owarrest, kuna meie keerulise Tiberi orgu mööda põhjapoolle wenisime. Meelega ütlen "wenisime", sest Italias on lihtjad rongid niijama ülearu aeglased, kui kiirrongid kallid. Smaragdi karwa järawa Trajimenno järwe ääres, kus suur Hannibal uhkete Romlast: selga seendas, pidime külma pärast talwepalitod selga tõmbama. Mõnda Itallast nägime siin koguni kasulaga käiwat. Nagu räpased kaitjud rippusiwad rasked wiimapilwed roheliste mägede küljes. Lugu paranes alles siis, kui kõrgelt maalt Arno luulelist orgu mööda allapoole weerema hakkasime. Päike tuli wälja, pilwed kadusiwad kui käega pühitud. Arno org on sügaw, kitsas lõhe mägede keskel. Sõgi ise hüppab ilmatu müdinaga astmelt astmele, nagu wallatu poisike toelima ja trepist alla lipates. Tema kaldad ei ole muud kui kaks aedadesse uppuwate linnakeste rida. Mägede otjas trooniwad lossid ja losside waremed.

Kui meie Lorenzi wakkalift wälja astusime, oli päike juba looja läinud, aga õhtu kareda päewa järele nii soe, pehme ja lehtaw, et meie puhkamise himu ei tundnud. Sõidawõni luujisime mööda lehwasti walgustatud nullitšaid. Ühes mõnusa trattorias (trahteris) sõime õhtust ja rüüpasime wahutawat Chianti (loe Rianti) weini pääle. Pärast sööma suitsu tehes ütlesin mina walju sõna Italia sigarite kohta. Sedamaid istus üks auusa moega wanaherra minu juurde ja ütles: "Minu isamaa armastus ei kannata, et jumalikku Italiat kudagiwiisi laidetaks. Lubage, *signore*, ma tahan Teile näidata, et Italias ka häid sigarid on — maksku, mis maksab!"

Ta hõikas teenijat, mispääle see terve tofina sigarikastisid meie ette laua pääle ladus. Wanaherra wõttis igast kassist paari sigarit, pistis ühe mulle, teise omale suhu, pallus tuld, meie tegime igast sigarist paari jutju ja wõtsime uued proowile. Kui jedawiisi kaks tosinat olime proowinud, küsis tema naeratades: "Kas üüid weel Italia sigarid koirohuls peate?"

Mina ei püsinud lahket andjat pahandada, lälastasin ja kiitsin. Wanaherra läikis näost. Ta nikutas uhkesti pääd, surus minu kätt, pistis proowitud sigarid tasku ja läks oma teed. Ratukese aja pärast läskisin mina enesele rehknungi anda. Sää! seisis:

Dhtujöök	2 franki
1 pudel Chiantid	1 "
24 figarit	10 "

Rekku 13 franki.

See oli kallis dhtujöök! Mina maksin ja läkitasin lahket wanaherrad wainus sinna, kus Sirtju see kõige sügawam.

Florenz (Firenze) on juba 2000 aastat wana, kuid oma pika ea esimesel poolel oli ta ikka wäike ja wäeti, nõnda et ajalugu temast palju ei tea jutustada. Alles 12. aastajajast saadik hakkas ta imelikult kasvama ja Medici'de perekonna õnnerikkal juhatusel sai temast wägew wabariik, rikas kaubalinn, esimene kunsti ja hariduse ajupait terweš Europas. Siin elasivad Italia ühise kirjakeele loojad Dante, Petrarca, Boccaccio (loe Bokatshe) ja furnud kunsti elustajad Giotto, Leonardo da Vinci ja Michelangelo. Hiljemalt oli Florenz Toskana juurhertsogite, 1865—1871 ka Italia kuningriigi päälinn ja seisab praegu oma rahwaarwu (200,000 inimest), kunstiwara ja rikkuse poolest Italia juurte linnade esimeses reas.

Itallased jättawad Florenzi nimele „la Bella“ (ilus) juurde ja sel kaasnimel on iseäralik tähendus Italias, kus ju kõik linnad ilusad on. Laialt ja uhkest täidab juur linn orgu roheliste mäekünkude keskel; waata teda, kust küljest tahad, ikka on sul raske silmi ära pöörata. Kõige kenam on waade „Küngaste-teel“ (*Via dei Colli*), mis kõrgel mäeküljel poole linna ümber, nagu koor kiriku ümber käib. Tee on 5½ wersta pikk, lai ja sile kui põrand; mälemalpool lehkawad lustaiad lõunamaa taimetega ja jahedad metjatutud. Sündjamat paita jalutamiseks ja lustisõiduks on maailmas waewalt leida.

Linna uulitjad on etjekohesed ja hästi fillutatud, majade hulgas on palju keskajajaid paleesid. Wiimastest kõige juurem ja terebam on Pitti palee, rikka kodaniku ehitus, aga keskajast saadik kuningalikkude paleede hiilgaw eeskuju kõiges maailmas, nüüd Italia kuningas eluase, kui kuningas oma truusi Florenzi rahwast külasjetulekuga auustab. Ilma-knulus pildikogu ja kena Bobeli aed palee juures teewad wiimase sarnajeks paigaks, millest keegi kunsti ja looduse sõber hoolimata mööda ei lähe.

Arno jõgi — juwel kibur oja, kewadise weetõusu ajal aga juur laastaja — jaotab linna sel wiisil kahte jakku, et juurem oja paremale kaldale jääb. Üle jõe wiivad 6 silda, nende seas weider „Wana sild“ (*Ponte Vecchio*), mis kahte rida majasid kannab ja wanast saadik Florenzi kullaseppadel kaubaturuks on. Florenzlaste juurem uhkus on nende kena domkirik, väljaspoolt marmoriplaatidega wäga kirjult wooderdatud hoone, seespoolt lihtne ja juurepäraline; niijama kirju, tõnts ja weidralt wormitud kellatorn walwab kui wahisoldat kiriku kõrwal. Wastas seisab wäike kaheljalandiline ristimise-kabel kolme kuuksa frengsukjega, millede

pääl mitufada kujukest terve piibililoo filma ette kannavad. Kuna meie tabelit waatlesime, laulatati jääl parajasti nägus noor lapsuke wanale, hallitanud ja pool-lagunenud rangale abitaajaks. Mõrsja nägu oli rõõmus — ja maitje üle ei maffa waielda. Silma puutum hoone on Florenzi raatus (*Palazzo Vecchio*) linna kõrgema torniga. Ujupuhastaja Savonarola hiilgakuju tuletas meile aegade imelikku muudatust meelde. 400 aasta eest põletati mees kui äraneetud keiser (ta oli paawsti ja pappide eluwiiu laita julenud!) tuleriidal tuhaks, nüüd auustatakse jellejama mehe mälestust kujudega ja auusammastega ja auustajad on katoliku usku Itallased! Raatuse platfil, jelsamal paigal, kus Savonarola tuleriit leekis, püüab nüüd juur purtskaew leetide mälestust kustutada. Platfi ja Arno jõe wahet köidab juur palee „*degli Uffizi*“ ilma kuulja kunstiforjandusega ja raamatukoguga.

Florenzist Genna poole sõites wiibisime unijes Pijsa linnas otje nii kuu, et domkiriku wiktust kellatorni waadelda jõudsimine. Torn seisab tõesti nii kivralt, et ara werega inimesed tema otja ei julge ronida. Kas ta meelega nõnda ehitatud wõi aegamööda wiltu wajunud, jelle üle waidlewad Dhtumaa targad wanast jaadik. Torn ise seisab wiltu ja ei lanfu sõna.

Teinepool Pijsa sõitjime juurest jorst ja põlisest okasmetstast läbi, kust meile korraga kallis kodumaa wasen wahtis. Siis tultiwad Appenini mäed jälle ligemale. Nende külgedel helendasiwad juured lumiwalged täpid, mida meie esmalt lumeks pidasime, kuni märku jaimie, et need kuuljad Carrara marmorimurrud oliwad. Lähemate jaamade juures seisiwad juured marmoripankade ladud wäljawaerle walmis. Mõõda kõrgest mäekülge sõites nägime enest all mägede wahela peidetud Spezzia sõjajadamat, kus mitu Italia joonuslaewa seisiwad. Laewad olla kõige paremad maailmas, kuid määratu ehituse-kulu eest ei ole nad Italiale siamaani mingit tulu toonud. Kanna oja Spezzia ja Genua wahel kannab nime Riviera di Levante (s. o. Idarand) ja on looduse ilu poolest üle ilma kuulus. Suust jaimie wahela küll näha, sest et enam maa all kui maa pääl sõitjime. Sajawerstaste tee pääl 80 tunnelit, nendest mõned 3—4 wersta pikad — jee tüütab inimese ära. Suhtusime kord jälle pimedast haugust wälja pügema, siis läikis itta pahemat kätt siuline meri, paremat kätt haljendas kitsas org mägede wahel; oru põhjas ja mäekülgedel helendasiwad taewakõrgused liwimajad aegade rohelijes padrikus. Waewalt jaimie aga pilgu paremale ja pahemale poole heita, kui lupti jälle merde ulatawa mäenina sõdmesse pugesime. Kui wiimaks weel terve Genua linna alt läbi olime sõitnud ja wakkalis päewawalgele tulime, walustajiwad meie silmad alalijest walguse ja pimeduse wahetupest ja näost olime tunnelite tahma pärast mustad kui Murjanid.

Genua (Genova) on Italia esimene kaubalinn 230,000 inimesega. Tema jadam ei ole muud kui 6 wersta pikkune mastide ja korstnate mets, sest siin peatawad aasta kohta läbistikku 15,000 laewa, jee on

umbes kolmkümmend korda rohkem kui meie Tallinna sadamas. Kena seisupaiga ja paleede külluse pärast nimetavad Genualased oma linna „toredaks“ (la Superba) ja see enesekiitus ei haije mitte, sest linn on tõesti tore. Raugu tirkuse pingiread kerkiwad kõrgete majade ja paleede järgud mere kallalt hakates mäekülge mööda üles; wiimne ots — wana lojs, kuhu meie endid kõisraudteega upitada lastime — seisab juba 1200 jalga üle mere pinna. Wanemas linnajaos on uulitsjad väga kitsad ja käiwad osalt treppidena mäest üles, osalt ka siidadena majade üle, majad aga on läbistikku ilusamad kui teistes Italia linnades. Luge-mata marmeri-paleed tunnistawad Genua kaubafakste rikkust. Rejet linna

Milandi dom-kirik.

haljendawad laialised awalikud aiad ja puieistikud. Nõõmuga teretajime Genua lehwust kunstiwara ja „iseäranis waatewääriliste“ ehituste poolest; neid olime pikal teel küllalt näinud. Rejajal oli Genua wägew waba-riik ja walitses oma kauba-ajutustega munde seas ka Musta mere ranna-maade üle. Amerika ülesleidja Columbus ja Italia kuulus rahwaäsitaja ja ühendaja Mazzini on siin sündinud; nende toredad auusambad awalda-wad kaaskodanikkude tännitlku meelt.

Raudtee Genuast Mailondisje wiis meid loogeldades kõrgele Apen-ninide turjale. Lühikese tee pääl oli jälle 24 tunnelit läbi jõita, nende seas 8 wersta pikkune Ronco tunnel. Mägedest, kus lewade waewalt algamas oli, weeresime alla dikwasje Lombardia madalikusse, mis lage-

duje ja wiljarikkuse poolest õige jõemalaud on. Maiis- ja riisi-põldudest täiwad puude read risti ja põigiti läbi, nõnda et metsata maa omelt peaaegu suure metsa näo jaab. Italia pääjõgi Po oli lewadisest weest paijunud ja ümberkaudse maa wee alla pannud. Kõrgematel kohtadel niideti kibedasti heina, kuna meil alles aprilli kuu lõpp käes oli.

M a i l a n d (Milano) oli juba wanal ajal üks Roma riigi juurematest ja tähtsamatest linnadest ja praegu on ta Neapoli ja Roma järele kolmas linn Italias. Tema 400,000 elanikku on osalt väga rikkad, kuid waeleid on ikka rohkem; meie jääloleku ajal pääsis kõrge leinwahinna pärast töörahwa mäks lahti, kus juures soldatite kuulid 500 inimest kõigest murest lahti päästiwad. Linn on laialiselt ehitatud, mõned uulitsad wõikiwad majade toreduse poolest iga päälinna kaunistada. Waatewäärilistest hoonetest olgu ainult Luulus dom-kirik nimetatud. Suuruuse poolest on see kolmas kirik maailmas; ta mahutab 40,000 inimest, nõnda et näituseks kirik Taaralinna kodanikud, juured ja wäikesed, terraga selle kiriku sisse mahukiwad. Terwe hoone, katus, 100 tornikest ja 2000 kaju, mis kirikut wäljaspoolt kaunistawad — kõik on puhtast, walgest marmorist tehtud; päätorni otjas särab Zumala ema kaju, 2 jülda kõrge ja täiesti kullatud. Kaunistuste üleüllus paneb ehituse suurust unustama ja annab talle muinasjutulise näo; ijeäraniis kuuwalgel õöl mõjub kirik waataja pääle kui kiwiks sarnud luule. Seespool walitseb pühalik poolpimedus, sest maalltud aknad ja 52 hiiglasamma tumeistawad päewawalguist. Kaks orelit ja kantjel on pakjusti kullatud. Kui meie kirikusse astusime, pidasiwad papid ja koeripoisid parajasti ringlätiku ristide ja lippudega. Rahwast oli palju, wagadust wähe näha. Inimesed renisiwad toolide ja pinkide pääle plüsi, ajaiwad magujat juttu ja naerisiwad waljusti. Päätorni otjast silmajäme Lombardia legendikku lugemata linnade ja küladega, Apennini mägesid ja peaaegu terwet, hiiglawu linnega kroonitud Alpide rida. Sinna õmbas meid ijeäraline igatsus: jääil lõpupes lõunamaa, kallid kodu jõndis järsku ligemale. Pea istusime jälle wagonis ja paari tunni pärast jätsime iluja Italia jelsa taha.

9.

Koju.

Stimeje Schweiži jaama Chiasjo nimi ja nägu andsiwad märku, et meie küll Italiast wäljas, aga ikka weel Italia rahwa keskel olime. Tessini maakonnas, millegr Schweizimaa Alpide lõunapoolsele küljele ulatab, on kõik, rahwas, keel ja loodus täiesti Italia laadi; ainult ametnikud ja soldatid kandsiwad teistmoodi mundrit, figarid oliwad paremad ja õlle eest wõeti kaks wõi kolm korda wähe-
mat hinda.

Chiasjost läkitasime komsud raudteega ette üle Alpide, ise wiitsime weel kolm unustamata rõõmupäewa Ulema=Italia järwedel ja nende ilukuulsas ümbruses ära. Järwed täidawad pikkade, kitsaste ja wäga sügawate orgude põhja. Como järw on 45 wersta, Lago Maggiore (Suur järw) ligi 60 wersta pikk, laius ei lähe kufagil üle 5 wersta, sügawus ulatab paiguti 180 jüllanti; sügawam ei ole ka meie suur Balti meri mitte. Järwede weel on enamisti taewakarwa sinine, kaldad liunadega, lufthoonetega ja aedadega kaetud. Kõrged, järsud mäed kaitswad neid õnnistatud orgusid kolmest küljest karedate tunkte eest, kuna see lõunast külme sisse pääseb. Alloed, leorberid, mirtid, sidronipuud ja muud lõunamaa taimed, mida meie soojas toas ja triiphocnetes ilmatu hoolega poputame, kasvawad siin weel täies juuruses lauja taewa all. Kufagil maailmas ei ulata lõunamaa loodus nii kaugele põhjapool. Nimetatud suurtest järwedest wähem, aga wähest kõige luulelisem on Lugano järw.

Maakoht lubiseb kõige maailma lõbureiisijatest, wee pääl wilkjawad wäiksed, karmed aurupaadid ühtepuhku ühest kaldast teise, mäeküljed kajaswad raudtee-masinate wiledest. Auruwaewu tarwitasime rohkesti, wagonis ei läbenud meie istuda, waid rändasime jala järwelt järwele. Pea olime Italias, pea jälle Schweizimaal, kord kõrgel mäeharjal, kord jälle sügawa, rohelistesse uppuwa oru põhjas. Muude seas kääsime ligi wersta kõrguse San Salvatore (s. o. Püha Lunastaja) mäe otjas, mis uhkelt ja ükfitult nagu määratu wahitorn Lugano linna üle walwab. Laisku reisiijaid minab kõisraudtee mäe harjale, meie usaldasime oma jalgu ja waltsime ülesminekuts järsu, kiwise jalgte. Wiimsele tipule jõudes olime küll

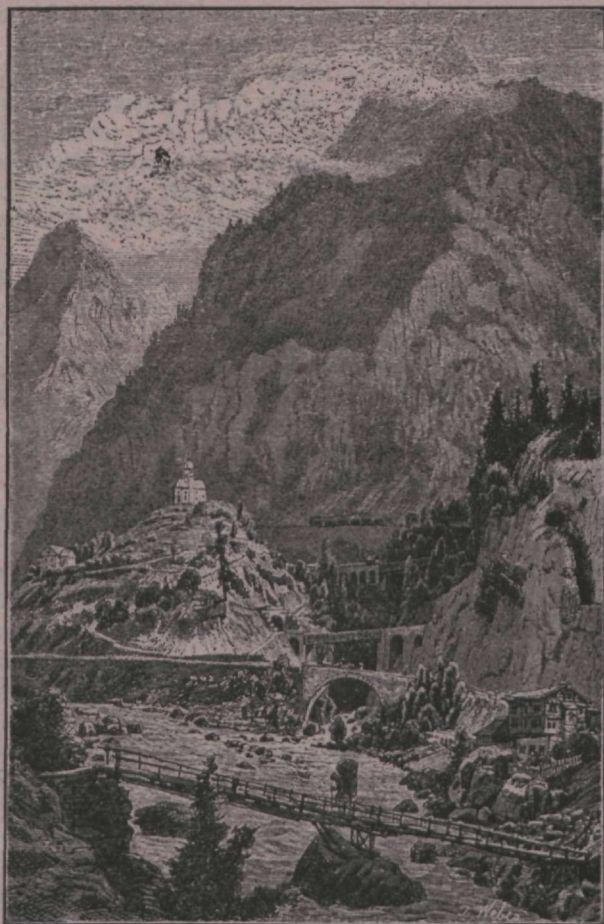
kui wette lastetud, alla tulles lõime vastu tahtmist paar korda kuferpalli, aga see ei tähendanud midagi selle suure rõõmu vastu, mida meie ronides ja waadeldes tundsime. Ülewal seisawad wäike label ja suur trahter sõbralikult koos. Kabelis kirjutatakse oma nimed tulewate põlwele mälestuseks wõõraste raamatusse, trahteri weranda pääl karastatakse teha jaheda weiniga ja maitsesime toredat ringwaadet. Täewas oli tumesinine, õhk kerge ja selge, pilk ulatas saja wersta kaugusele mägede, orgude ja järwede üle. Zmelikult läikiswad Alpide lumeladwad, kõige päält nelja wersta kõrgune Monte Roja, kõrguse proolest teine mägi Europae.

Gotthardi raudteel sõitsime üle Alpide. Seda raudteed hakati 1872 ehitama, kümne aasta pärast oli ta walmis. Oma pikkuje kohta (255 wersta) maksis ta koledat hinda, nime't 100 miljoni rubla, see on just niisama palju kui ainule Peetri kirik Remas. Lääbistikkui tuli siis iga werst teed weerand miljoni rubla maksma. Suured raskused teiwad asja nii kalliks. Alpi mäed on kõrged ja järjud, kalju kõwa, lõhed sügawad. Kus kaljusein ees, jäält pidi hauk läbi aetama, kus lõhe, sinna sild pääle tehtama. Sellets oli 56 tunnelit (kokku 40 wersta pikad) ja 32 silda waja. Päättunnel, kõige suurem maailmas, on 14 wersta pikk ja meie läbisõit kestis 21 minutit. Tunnelid on enamisti otsekohesed, mõned aga korgitõmbaja jarnased „keerutunnelid“, mis teed nägemata wiijil tõstawad wõi alandawad. Meie sõidame kaljuseina sisse, teeme mäe sifikonnas täie keeru ja tuleme seljamaal paigal, aga hää tüki kõrgemal wõi madalamal jälle wälja. — Tesjini orus ronisime ühtepuhku ülespoole, Reussi orus ikka allapoole. Mõlemad orud ei ole paiguti muud kui mitmetuhande jala sügawused kuristikud. Sõed nende põhjas mürafiwad kui metjalised, mäe seinatel kohjesiswad lugemata kofed. Mida kõrgemale meie kerkisime, jeda kiburamat nägu näitas loodus. Airolos, suure tunneli lõunapoolsel otjal, langesiwad mõned lumekibemed, kuna kõrgematel lumewäljadel kange tuust möllas.

Tunneli sumbunud õhust ja koledast mürinast wälja pääsedes jattusime päris põhjamaa talwesse. Lumi kattis maad, kange jadu keelas nägemist. Kui mõne wersta allapoole olime nihkunud, kadus küll lumi tee päält, aga selle ajemel tuli wihma kui oawarrest. Siin on Gotthardi raudtee suurepäralisem osc. Wajeni küla juures (w. pilt) ajawad pööraised keerud ja keeru-tunnelid meie kohamõistuse hoopis pahurpidi. Meie weereme suure kiirusega edasi, pea loodis seiswal mäeküljel ja torni kõrguste sildade üle, pea jälle mägede sifikonnas, aga kui kujukil tunnelist wõi kaljulõhest wälja poeme, paistab meile üks ja seesama külakirik eespool wõi tagapool, paremat wõi pahemat kätt ikka wagoni atnast sisse — meie ei ole peaaegu paigast nihkunud.

Megamööda läks org laiemaks, linnad ja külad, õitswad wiljapuud ja haljendawad aasad libisesiwad meie silmist mööda. Koheliselst kumas Bierwaldstätti järw oma taewakõrguste kaljukallaste kessel. All ootas aurulaew; hää meelega oleksime temaga piki kuuljat järwe sõitnud, kuid

Kange wiim jundis meid wagonisje jääma. Luzernis, järwe põhjapooljel kaldal, otasime öö ja päewa asjata, et ilm paraneks. Hotelli peremehe seletus, et teijed lsbureisijad siin wahel paar nädalat niijama asjata pidada otama, trööstis meid wähe. Echn eizmaal reisimijeks oli aastaaeg (aprilli

Gottthardi raudtee (Baseni kirik.)

lõpp) weel liig warane. Marmates orgudes ja lagedal maal õitjes küll juba kena kewade, aga kes laugelt stia tuleb, see kipub kõdige päält üles mägedele, wähemast tuntud waatemägede Rigi ja Pilatuse otja, ja need uinustwad weel palju lumewaiba all. Meie ei läbenud ilma paranemist ega lume julamist ära oodata, waid tõttasime edasi, S. ja mina Baseli

landu Prantsusemaale, Busch äriasja pärast esmalt Lõuna-Saksjamaale. Pariisi pidime jälle kokku saama.

Selle kokkujaamisega juhtus meil väga imelik lugu. S. ja mina jõudsime waremalt Pariisi ja läksime kahe päeva pärast Ida-wakjalise Buschile vastu, kes teatud rongiga pidi tulema. Rong tuli küll, mitte aga Busch. Arvasime, et ta oma nõuu minutnud, ja läksime kaheksedes mööda linna luusima. Vastu õhtut jäi S. minust maha, ekkis ära ja juhtus ühes mulitsas, keset suurt maailmalinna, kogemata — Buschiga kokku, kes teise rongiga ometi Pariisi oli tulnud ja siin teadmata, kust meid leida, poole päeva ainuüksi ümber rännanud. Tema jüda walutas, sest ta oli ajalehest lugenud, et Bafeli-Pariisi raudteel just meie sõidupäeval suur õnnetus juhtunud ja üheksa inimest surma saanud. Mina puhkasin juba wõbrastemajas, kui nemad kahekesi rõõmulijaga uksest sisse tormasivad. Meie liigutus ja imestus olivad ühejuurusjed.

Üheskoos saatsime weel mõne lõbusa päewa „uue aja Babelis“ mööda. Pariisi kirjut elu kirjeldada ei ole mul praegu enam mahti ega lusti. Ma leian ülepää, et reisisda palju mõnujam on kui reisi kirjeldada. Põhja-Prantsusemaast ja Belgiasst läbi sõitsime Saksjamaale. Kölni wakjalis tuli lahkumine. Minu jeltfilised reisisiwad Berliini ja säält Wene rajale, kus ka nende teed lahku pidiwad minema, mina Bremenii ja Hamburi landu Lübeckisse. Lahkumine oli kaunis raske — olime ju oma kolme paari jalgu sõbratikus ühenduses nii mitme laua alla sirutanud. Busch ja S. walmistasiwad mulle pidusöögi selle tänuks, et mina kui harjunud rändaja ja keeletark ka nende teed kolmes maailmajaos tajandada aidanud. Nende rong läks waremalt ära, kuna mina weel tunnikeste ükfinda istuma jäin ja kurwal meelel jõomapäälist krõbistasin.

Lübeckist sõitsin aurulaewaga Keju. Kodumaa poolt puhus kõle tuul, Balti meri oli rahutu, laewa õõstumine tegi mulle esimest korda sel pikal teel pääwalu. Kolmanda päewa õhtul tuli Hiiumaa madal rand nähtawale, ja wara hommikul, kuna mina weel kajutis magasin, äratas mind Tallinna sadama töömeeeste wandumine. 10. mail 1898, ofse laks kund pääl ärareisimist, oli suur usurändamine lõpetatud.

Seljal ajal päewal sain ka Buschiga jälle kokku. Reisi lõpuarwet tehes leidsime, et kaksteistkümmendtuhat wersta ära olime sõitnud, üheksa riiki näinud, üheksa mere kolinat kuulnud, hulga raha wälja andnud ja mõnda juurde õppinud. Meie näod olivad pruuniks põlenud ja läikisiwad tulimnest tarkusest — laks põhjust, millede pärast wanad tuttawad meid esitja ära ei tundnud. Buschi kihutusel pidin oma loodud laiskust wõitma ja reisi nähtustest mõnda paberisse pistma; olen ma jellega wett merde walanud, siis wastaku raamatu kirjastaja.

Meile enestele jääb see teelond kadumata rõõmuhallikaks. Küüd seisame jälle kaelani igapäewase töö- ja mure sees, kuid igawatel tundidel ärkab trööstiwalt kenade päewade ja pühade paikade mälestus.

